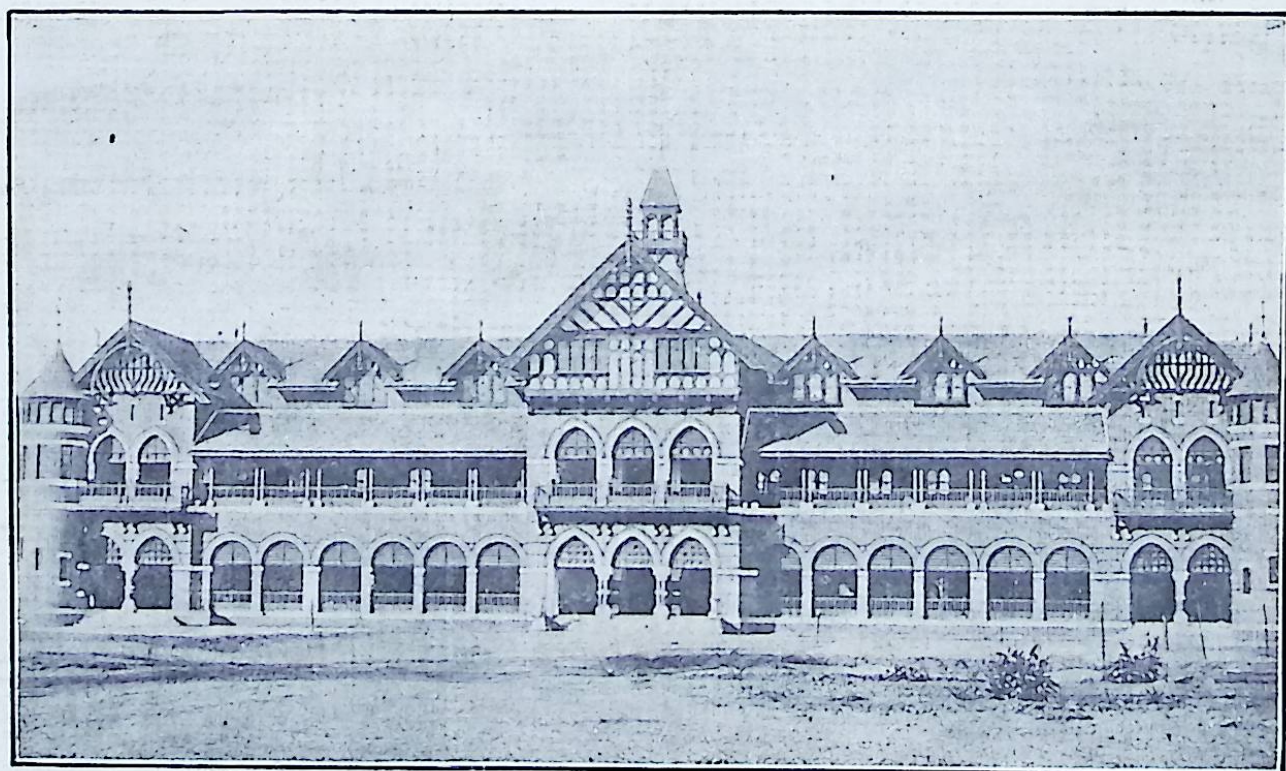

September 1929.

Serial No. 29

Gujarat College
Magazine.

Ahmedabad.

The Gujarat College Magazine.

Vol. XV.]

SEPTEMBER 1929.

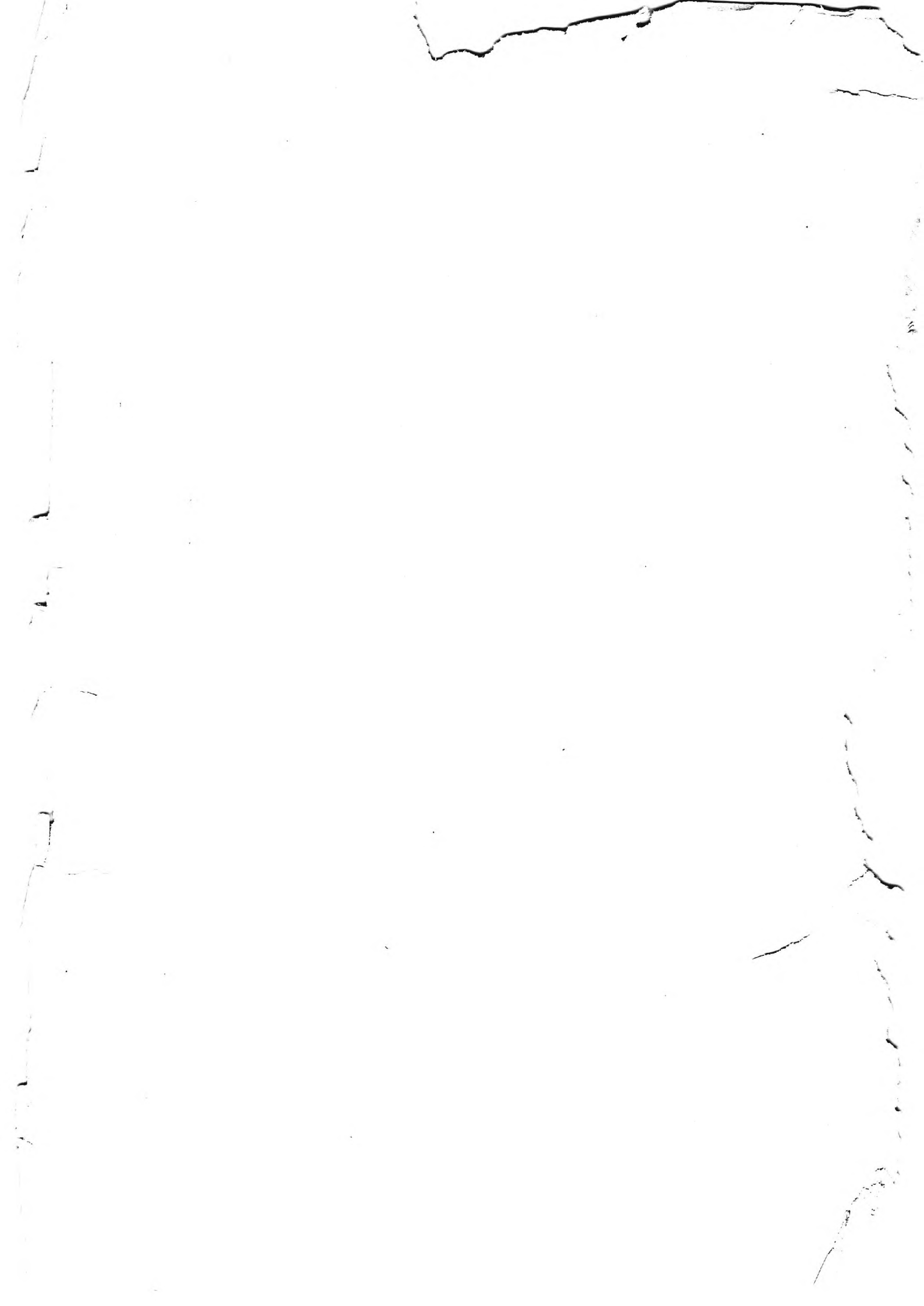
[No. 1.

CONTENTS.

SUBJECTS.		PAGE.
1	Editorial Notes	1
2	Nagarsheth Khushalchand's Services	8
3	An Appeal	12
4	The Golden Jubilee of our Alma Mater	14
5	India in the Economic Crucible	22
6	A Letter from London... ..	25
7	In Memoriam	27
8	An appeal to the youths	28
9	Indian Mathematicians	30
10	Poetry	32
11	Love	35
12	Milton's "Paradise Lost"	36
13	Lab-Talks	39
14	College Notes and News	40
15	Report of the Gymkhana Committee	42
16	The Gujarat College Scientific Association	45
17	The Literary and Debating Union	46
18	The Co-operative Stores 10th Report	47
19	The Society 28	49
20	The Tagore Society	50
21	The Musical and Dramatic Society	52
22	Indian Gymnasium	52
23	Tennis Report	53
24	Hockey and Football	54
25	Badminton and Minor Games	55
26	Cricket Report	55

Printed at the Diamond Jubilee Printing Press, by Devidas Chhaganlal Parikh,
Salapose Road, AHMEDABAD.

and Published by Prof. F. C. Davar and Prof. S. M. Shah, Joint Editors,
Gujarat College Magazine, AHMEDABAD.

Gujarat College Magazine.

Vol. XV.]

SEPTEMBER 1929.

[No. 1.

Editorial Notes.

It was after a long and glorious career of twelve years that Sir Chimanlal Setalvad finally tendered his resignation from the Vice-Chancellorship of the University of Bombay, which he had held for a period longer than any of his predecessors. For all these years he ably governed the educational destinies of this Presidency, and it was only the ever-increasing pressure of his manifold activities that forced him to retire from a post which he had conducted with his unique knowledge of University affairs, his legal acumen and his untiring zeal. The post of the Vice-Chancellor had often been graced by men of greater scholarship, but the office was seldom held by a person with such a thorough practical knowledge of the world, who was endowed with that rare insight to get at the heart of things wherein the shrewd lawyer invariably outshines the mere scholar. During his regime the work of the University has developed into almost unmanageable dimensions, emphasizing the necessity of a separate University for our province, and though Sir Chimanlal has severed his connection as the executive head of the Bombay University, we hope he will always continue to take a lively interest in all problems connected with the education of this Presidency.

During his retirement it was observed that when he first took over charge of his high office there were but 17 Colleges affiliated to the University; when he retired towards the close of March last there were 29. This undoubtedly means an increase in the number of students, in the University income, and in the heavy responsibilities of the persons in authority. But the most epoch-making achievement of Sir Chimanlal's regime was the work that he did in connection with the reform of the University, and it is to be regretted that we should have been deprived of his mature experience and his almost unparalleled familiarity with educational matters just at the moment when we needed them most. According to the provisions of the new University Act, arrangements are made to have a full time Rector if so decided by a three-fourths majority of the Senate. This

regulation only serves to augment our esteem and respect for Sir Chimanlal whose honorary services were so ceaselessly and generously rendered to the University. Sir Chimanlal is one of the few outstanding personalities of Gujarat, which will ever remain proud of his illustrious record in the sphere of education.

x x x x x

We welcome the appointment made by Government of Mr. Mirza Ali Mohammad Khan, one of the oldest Fellows of the University to the post of Vice-Chancellorship vacated by Sir Chimanlal. The new nominee is one of that brilliant triad of Khan brothers who have served Bombay in various spheres of activity. Mr. Khan has long been connected with the University and since 1909 he has been a member of the Syndicate. It is for the first time in the life of this University that the Vice-Chancellorship has been offered to a Muslim gentleman, who has certainly deserved it by his deep scholarship and his close familiarity with University affairs. His knowledge is particularly profound in Persian and Arabic and he often figured as a University examiner in those languages. The love that he has for Arabic was witnessed in his endeavours to institute a new Faculty of Oriental Languages in the University, but he had the disappointment to see his motion rejected by the Senate. Mr. Khan is also a flourishing Solicitor and was President for one year of the Bombay Municipal Corporation. With Mr. Khan as Vice-Chancellor and the Hon'ble Moulavi Raf'ud-deen Ahmad in charge of the helm of educational affairs we hope to find the rumours about the Andheri College materialise in the near future into a settled fact. We heartily wish Mr. Khan success in his new office and hope he may leave behind him as proud a record of devoted and brilliant service as his predecessor.

x x x x x

After the usual storm and bustle, inevitably associated with University elections, in the course of which our tables were flooded with letters of venial vanity and pardonable presumption from numerous applicants, the names of the twenty successful Fellows and representatives of the "University Teachers and Teachers" constituency were declared in February last. We were delighted to find in the list the name of our worthy and esteemed colleague Prof. M. S. Commissariat, who is the only representative chosen from our College. He has a long and meritorious record of service which extends very nearly to a quarter of a century. His destinies seem to have been linked to our College for he has never been transferred on any acting or permanent post to any other institution in this Presidency. He was appointed by the College Board as Professor of History and

Economics during the regime of Principal W. A. Hirst, and we are now unable to think of the Gujarat College except in terms of Prof. Commissariat and vice versa; and we have still the gratification to see that scholarly head and hear that gentle voice expatiating on the rich records of the Muse of History in a different atmosphere and before an entirely different generation of students. He is a believer in solid work and no show, and though his unassuming habits and retiring manners have prevented him from coming into the limelight of popular recognition, they have never succeeded in concealing from his pupils his deep scholarship and kindly disposition. He has given the best of his years and experience to laborious research in the field of history, and the crowning achievement of his life will be his History of Gujarat, which is soon expected to see the light of day.

The name of Principal G. Findlay Shirras figures, as confidently expected by us, as a Fellow of the University in the list of Government nominees. It has also been recently announced to our entire satisfaction that Prof. D. D. Kanga has been elected on the Senate by the members of the Faculty of Science. We have no doubt that these three gentlemen will work whole heartedly for the furtherance of education in our Presidency, with an eye to the interests of the Gujarat College, whenever the interests of the particular do not clash with those of the universal.

The appointment of Principal Shirras was a matter of course not only because of his abilities but as being the head of a great institution; the elections of Profs. Commissariat and Kanga created general satisfaction among their students, friends and well wishers, but no surprise, for this distinction is certainly due to persons of their ripe age and erudition. There was one worthy name, however, whose election was hailed with delight throughout this province; and indeed the Registered Graduates of this University have ample reason to congratulate themselves on their sound sense and discrimination which led them to send Mrs. Sharda S. Mehta B. A. as their representative to the Senate. She, with her elder sister Lady Nilkanth, was the first Gujarati lady graduate; she is the first lady Fellow to be elected by the Registered Graduates; and we are sure for a considerable time past she is the first in the hearts of the women-folk of this province. Service and self-sacrifice may be considered to be her motto as well as that of her able consort Dr. Sumant B. Mehta, "the tribune of the people" as he was lately designated in an article on him in one of our leading periodicals. Every learned person feels, what Mrs. Mehta seems to have realised in life, that know-

ledge increases by its dissemination, and that the flame of learning is never in danger of being extinguished even if a thousand lamps are kindled from it. Hence among Mrs. Mehta's activities education plays the most prominent part, and a local girls' school and college—the "Mahilâ Vidyâlaya" and the "Mahilâ Pâthshâlâ" were mainly the results of her ceaseless endeavours in that direction. She is connected in one way or the other with numerous such institutions in Gujarat, and scarcely anything is so near her heart as the social and educational uplift of Indian women. We feel that her success at the University elections is synonymous with the success of female education in this province, which, we are sure, will be taking a further stride under her able guidance in the near future.

× × × × ×

We live in an age of paradoxes—startling assertions in which a particular aspect of things is so disproportionately and unduly emphasised as to present at first sight a wholly unreasonable statement. The emphasis and exaggeration are intentional even when they result in nonsense, for they are indulged in with a view to compel the attention of the reader to a particular state of affairs which would in all probability have missed his notice if presented as a bare statement of facts. We have been recently so mercilessly subjected to such electric shocks from Mr. G. B. Shaw and Mr. G. K. Chesterton that we are in no danger of being electrocuted when we found the present Premier Mr. Ramsay Macdonald disburdening himself of the following thought:—"I believe university life does more harm than good to most men." This runs parallel to what an Indian writer said years ago:—"University life polishes pebbles and dulls diamonds." And yet the Universities, for good or ill, have gone on producing their pebbles and their diamonds by the thousand, regardless of the slings and arrows of their ungenerous critics. No human institution can be without defects, and probably (just to indulge in a paradox consistently with the reigning fashion), defects may almost be considered necessary for the institution to remain human. We admit that a fresh graduate, spick and span like a coin just out of the educational mint, bubbling with Shakespeare and frothing with Milton, is likely to appear an intolerable bore in a company of men of practical knowledge of the world. But then a man of the world, a banker or broker, a mill-employee or inn-keeper, would similarly appear an unmitigated nuisance, where scholars hold their court and where "wise saws and modern instances" are the order of the day. It was Mr. G. K. Chesterton who remarked that every one in the world is a bore whenever and wherever he is not

wanted. Just so; and it would consequently be more fair to include among your bores not only the unfortunate University men but, with apologies to Mr. Macdonald, the politicians, the lawyers, the merchants and practically the members of all professions that flourish under the sun. It is possible for every institution to deteriorate or grow antiquated or be capable of "more harm than good to most men;" what is required is a remodelling of its work, bringing it in line with the present day necessities and ideals. But surely a great man like Mr. Macdonald does not stand in need of these truisms. We cannot take his observation too literally for, as we said in the beginning, his is only a provocative statement, an eye-opener to the people, that things are not what they ought to be but that something is rotten in the state of the University.

× × × × × ×

We are enthusiastic admirers and supporters of all measures that are adopted to bring about amicable relations between East and West, and we consequently welcome the resolution of the Public Schools Empire Tours Committee, who, with the sanction of H. E. the Viceroy, has projected the tour of India by a party of British schoolboys. These young gentlemen will be between 17 and 19 years of age, and a sympathetic study of Indian life and conditions at this most impressionable period of life under the guidance of tutors of liberal culture and altruistic views will, we are sure, go to strengthen the bonds of affection between India and the West. A few months ago a group of British boys visited Germany with the same object. On seeing them photographed with their German compeers we felt how beneficent Nature intends all humanity to dwell in peace, though the "enlightened self-interest" of man impels him to seek his own welfare at the cost of his neighbours. We remembered how just a decade ago the fathers of these youths were engaged in a mortal feud, the monstrous barbarity of which can scarcely be justified by all the watchwords and shibboleths of modern civilization. Ignorance divides what knowledge can bring together. Ignorance is the greatest helpmate of hatred; knowledge bridges the gulf between nation and nation and enables us to realise that seas and oceans, mountains and meadows are impotent to create differences when true culture in trumpet-tones proclaims the oneness of the human spirit, the unity that underlies all diversity. Love is the recognition of this unity, and knowledge is the stepping stone that will ultimately lead to the better understanding between nations. Even science with her vast and well developed resources of communication facilitates the function of unity, if only the perversity of the human will does not oppose its progress.

has dwarfed the physical and intellectual powers of the country and made India the laughing-stock of the nations. If scriptures are thus meant to lead the people to suicide, who on earth will be left in a few years to admire those scriptures? But religion, alas, is often used, or rather misused, to prop up an institution that is rotten at the core. Our wise forefathers were believers in the efficacy of "Brahmacharya," and never permitted a youth to think of matrimony till he had completed his regular course of studies. It is in modern and "civilised" times that we are accustomed to see an unfortunate girl-mother with a child in her arms at an age when she is hardly able to distinguish between a child and a doll. It is pitiable to see an inexperienced boy, saddled with the troubles of matrimony, leaving his education incomplete, his health and vitality shattered, his outlook of life narrowed and darkened, and he himself with his wife and children a burden to his parents till he is able after several hard knocks to earn for himself. It is generous to lend a helping hand to a blind man who has fallen into a well; but how can a nation have any claims on the mercy of the world when with wide open eyes it chooses to fall into the abyss of unreason? "Survival for the fittest"—the law of Nature, as stern as it is wise,—has been established by science; and one wonders how our country thinks of surviving in the struggle for existence with the canker of early marriages corroding the vitals of her national life.

Child marriages lead to widowhood in early life, attended with the most unpleasant consequences. Such marriages come in the way of education and lead to ignorance, which is in its turn the fruitful mother of orthodoxy and superstition, which again in their turn seek to perpetuate the very institution that was the cause of their own degradation. The only way for our salvation is to get out of this vicious circle by one determined effort. We have trifled with this evil for an unpardonable length of time; but now "Delenda est Carthago"—Carthage must be destroyed—and as usual we look forward to our youths to shoulder this responsibility. However advanced India may have been in the past in various directions, it will no longer serve her purpose to rest on her oars and adhere to some of her harmful institutions, when the Chinaman has awakened from his opium-dream, when the Turkish lady is ready to renounce her "pardâ," when the Persian is busy setting his house in order, and when even the ferocious tribesman of Afghanistan has narrowly missed his social reforms proposed by a too hasty but truly enlightened and noble-hearted ruler. So vital is the worth and consequence of social reforms, which are to the nation what health and hygiene

are to the country in general, that they must take precedence even over our struggles for political liberty, just as considerations of health must override every other consideration whatever its importance. The spirit of reform is abroad; let Indian youths march in the vanguard of progress, displaying their enthusiasm not in words but in deeds, and bestowing their best efforts in washing out this stain from the fair name of our beloved country.

**Sheth Khushalchand Nagarsheth's services to the city of Ahmedabad
during the Maratha occupation of A. D. 1725.**

By

M. S. Commissariat, I. E. S.

It can hardly be denied that, if we leave aside the houses that have held regal sway in Gujarat, there is no other family that has played a more important or illustrious part in the history of this province than that of the Nagarsheths of Ahmedabad. The founder of the greatness of this wealthy and influential Jain family was Shantidas Jhaveri who was honoured at the court of three successive Mughal Emperors, viz, Jahangir, Shah Jahan and Aurangzeb, and who is said to have received at the hands of Jahangir the title of Nagarsheth or Lord Mayor of Ahmedabad, which his descendants have continued to enjoy for the last three hundred years. It was this famous Shantidas who built in Samvat 1678 (A. D. 1622) in the suburb of Saraspur at Ahmedabad, then called Bibipur, the magnificent Jain temple of Chintamani Parswanath which has been so fully described by the German traveller Mandelslo who visited the city in 1638, and which was unfortunately desecrated by the orders of Prince Aurangzeb when he was Viceroy at Ahmedabad under his father Shah Jahan in the year 1645.

Sheth Khushalchand, who forms the subject of this paper, was the son of Lakshnichand and grandson of Sheth Shantidas, and he flourished at the period when the Emperor Mohammad Shah (1719-48) was reigning at Delhi. The signal services which Khushalchand rendered to his native city of Ahmedabad on the occasion of the Maratha occupation of the capital of Gujarat in 1725 is recorded in an interesting document which is the basis of this article. The writer is indebted to the courtesy and ready help of Sheth Kasturbhai Manibhai Premabhai, the present Nagarsheth of the city, for placing this valuable manuscript at his disposal in the interest of historical research.

The document, a facsimile of which is produced in this paper, is in the form of a long roll 42" long and 8½" broad. It is written in old Gujarati of the first quarter of the eighteenth century in black ink which is in excellent preservation. Being a document drafted by the Mahajans or the mercantile community of the city, the language is naturally that of the market-place. The main text is followed by fifty-three signatures of traders and merchants, both Muhammadan and Hindu. It may be noted that though the text refers to the Dutch, English and French merchants or factors living at Ahmedabad at this period, we have unfortunately no signature on the part of any member of these foreign nationalities.

We give below the transcript of the Gujarati text of the Letter or Instrument delivered by the Mahajans of Ahmedabad to Sheth Khushalchand Lakshmichand.

શ્રી

સ્વસ્તિ શ્રીમનુપવિક્રમાકર્ક શમયાતિત્ સંવત્ ૧૭૮૧ શાકે ૧૧૪૬
 પ્રવર્તમાનેઃ અશ્વિન્ માસે શુક્ર પક્ષે ત્રયોદશી.....શેઠ
 ખુસાલચંદ્ર વિઃ લક્ષ્મીચંદ્ર જ્નેગ લખિતંગ શેઠર અમદાવાદ
 ના માહાજન સમસ્ત મલિને રાજી થઈને રાજનાંમૂ કરિ આપૂ છે
 સાહઃ કીસોરદાસ રણછોડદાસઃ સાં અવચલદાસ વલભદાસ
 સા. કમલનેનદાસ ગણેશદાસઃ સાં ગંગાદાસ તાપિદાસ સાં બલા
 ખીદાસ વિરજીઃ સાં જ્યેચંદ વલભઃ તથા વોહોરાઃ મેહેમૂદ વાહદ
 મીચંઃ અબૂઅકરઃ શાહભાઈ પાંનજીઃ તથાઃ સોદાગરઃ તથા વ
 લદેજઃ તથા અંગરેજઃ તથા ફરાશીસઃ તથા મલાં તથા મારક્
 તિયા સાં વેલચંદ જ્યેકર્ણઃ તથા સાં કિસોર કાશિઃ વગરે મા
 હાજન સમસ્ત શેઠર અમદાવાદના મલિને રાજી થઈને રાજ
 નાંમૂ કરિ આપૂ છે જે નઆપઃ હેમદપાંનજીના અમલ મધ્યે ગ
 નીમનિ ફેજને શેઠર લૂટવાને કાજે આવિ હતિ તે સમા મ
 ધ્યે શેઠ પ ખુસાલચંદ્ર લક્ષ્મીચંદ્રયે પઈસા પોતા
 ના ધરથિ ખરચ કરિને પોતાના જીવસુધિ આધરિને અ
 મને તથા શેઠરને લૂટાટુ રાક્ષુ છે તે વાસ્તી માહાજન સમ
 સ્ત મલિને રાજી થઈને લખિ આપૂ છેઃ જે કોઈ માલ કોઠે છપા
 વે તથા આહારથિ વસ્તવાંનુ તથા કિરિઆનુઃ તથા રેસમ આ
 મદનિ લાવે તથા લેઈ જાય તે રૂપૈઆ શત એકને માલે રાં
 મ ચાર લેષે દર શત આપે તથા જે કોઈ કોઠાનો વ્યેપાર ક

૩ તે આપે શેઠ મજકુરના પુત્રપુત્રાદિકને અમા
 ૨ પુત્રપુત્રાદિક આપે જ્ય એ લક્ષ્મિ જે કોઈ ફરે તે
 તે પોતાના માઆપથિ ફરે માહાજન સમસ્ત મલિને શ
 રાજી રાજવંત થઈને લખિ આપૂ છે એ લખુ આપ
 ના બોલ સુ પાલીએ - શ્રીસૂર્ય સાખ્ય શ્રી મંગલ

૧ અત્ર મતુ	૧ અંત્ર સાખ્ય
૧ મીં અખદલ મીજીત અખદલ રહીમ	૧ સા. કમળાનણાદસ ગેણુસદસ
૧ મીં અખદલ વાહદ અખદલ રહીમ	મત ઉપર લખવી
૧ મીં આદમભાઈ અખદલ રહીમ	૧ સા. આવીચળદાં વલામદા
૧ મીં ખાલકભાઈ હલમભાઈ	ઉપર લખ સહી
x x x x	૧ સા. માણુકચાદ દવરકદસ
	મતા ઉપર લખતા સહી
	x x x x

The English translation of the document is given below :

"In the Samvat year 1781 of the glorious King Vikram, Saka 1646, the 13th of the bright half of the month of Ashvina (October 8, 1725): To Shethji Khushalchandjee son of Lakshmichandji: We, the signatories, the combined Mahajans of the city of Ahmedabad,—

(to wit) Sha Kishorchand Ranchhoddas, Sha Avchaldas Vallabhdas, Sha Kamalnendas Ganeshdas, Sha Gangadas Tapidas, Sha Bulakhidas Virjee, Sha Jeychand Valam, Bohora Mahmud Wahed, Miya Abubakr Shah Bhaikhanjee, as also all wholesale dealers; and the Dutch, the English and the French; as well as Malaus and the middlemen; and Sha Velchand Jeykarna and Sha Kishor Kashi; and others, that is, all the Mahajans (trades-guilds) of the city of Ahmedabad,—

So resolve of our own free will and pleasure to the effect that when, during the rule of the Nawab Hamidkhanjee, the hordes of the plunderers (Marathas) came to loot the city, Sethji (5) Khushalchandji Lakshichandji saved us and the city from being plundered by spending money from his own resources and at the risk of his life; for which reason all the Mahajans do resolve of our free will that on all goods stamped at the customs house, as also on all commodities, spices and silks entering into or leaving the city, we shall pay at the rate of four annas for every hundred rupees' worth of goods, as also those (shall pay) who are

1. ...
 2. ...
 3. ...
 4. ...
 5. ...
 6. ...
 7. ...
 8. ...
 9. ...
 10. ...
 11. ...
 12. ...
 13. ...
 14. ...
 15. ...
 16. ...
 17. ...
 18. ...
 19. ...
 20. ...
 21. ...
 22. ...
 23. ...
 24. ...
 25. ...
 26. ...
 27. ...
 28. ...
 29. ...
 30. ...
 31. ...
 32. ...
 33. ...
 34. ...
 35. ...
 36. ...
 37. ...
 38. ...
 39. ...
 40. ...
 41. ...
 42. ...
 43. ...
 44. ...
 45. ...
 46. ...
 47. ...
 48. ...
 49. ...
 50. ...

Signatories to the Document delivered to Sheth Khushalchand in A. D. 1725.

farmers of customs. This shall continue to be paid to the sons and descendants of Shethji (Khushalchand) by our sons and heirs. He who belies this written pledge belies his parentage. This (instrument) is delivered in writing by all the Mahajans conjointly of their free will and pleasure and we shall abide by it as we would by our father's word. The sun shall bear witness to this. Herewith our signatures."

In order to appreciate the significance of the instrument delivered in October, 1725 by the grateful traders and merchants of Ahmedabad to the Nagarsheth of the day, it is necessary to summarise as briefly as possible the political history of the province and its capital at this particular period. At the end of 1722 the Emperor Muhammad Shah appointed his grand Vazir, the famous Nizam-ul-Mulk as Viceroy of Gujarat; but the latter proceeded only as far as Jhalod and then turned aside to his other province of Malva, sending his uncle Hamid Khan to govern in Gujarat as his deputy. In 1723 Nizam-ul-Mulk resigned his high office as well as the Subahdarship of Gujarat and left Delhi for his estates in the Deccan where he soon became independent. The Emperor thereupon selected Sarbuland Khan as the next Viceroy of Gujarat, who, in his turn, appointed a very valiant and capable Gujarat nobleman, by name Shujaat Khan, as his deputy.

But the decline of the authority of the central Mughal power in the distant provinces had already begun, and our indication of it was the attitude taken up by Hamid Khan who was not prepared to hand over the government of Ahmedabad to his successor without a struggle. Being a man of immense ambition and great military capacity, he made common cause with the Maratha leaders Pilaji Gaekwar and Kanthaji Kadam Bande who were in Gujarat at this time. In the course of three months, between December 1724 and February 1725, he was able to secure the defeat and death of the three Mughal officials who successively opposed him, viz. Shujaat Khan, and his two other brothers Ibrahim Quli Khan and Rustam Ali Khan.

After the final defeat and death of Rustam Ali at the village of Vaso, Hamid Khan, accompanied by his Maratha allies, entered Ahmedabad at the end of February 1725. It was, in all probability, on this occasion that the citizens of the capital escaped from being looted by the Maratha army owing to the pat-

Note.—I am indebted to my esteemed friend Diwan Bahadur K. H. Dhruva for help in translating several archaic words and expressions in the document—M.S.C.

riotic action of Sheth Khushalchand who was at the time the Nagarsheth. The document transcribed in this paper, and dated October 8, 1725, was intended to give expression to the gratitude of the citizens at their deliverance.

But though the Maratha allies of Nawab Hamid Khanji spared the capital, we learn from the *Mirat-i-Ahmadi* that they spread all over the adjoining country plundering and burning wherever they went. Sarkhej, then a populous and wealthy suburb of Ahmedabad, seems to have suffered most terribly at the hands of these lawless intruders, who are described in this document and in all the records of the times under the designation of "plunderers". "The better class of inhabitants" (at Sarkhej) says the Persian historian, "immolated their wives and children in the mode known as *Jauhar*, while many hundreds of high-born women threw themselves into wells or ponds to avoid outrage. Thus too, in the hamlet across the Sabarmati, where the Afghans lived, many women were slain by their relatives." These graphic details by a writer who was also an eye-witness help to give us an idea of the atrocities which the citizens of Ahmedabad escaped in 1725 at the time of the Maratha occupation owing to the intervention of the Nagarsheth Khushalchand.

The grant of four annas in the hundred on all goods which paid octroi at Ahmedabad continued to be enjoyed by Sheth Khushalchand and his heirs for practically one hundred years. But in the second decade of the nineteenth century, after the city came into the possession of the British in 1817, the Company's Government decided to commute the payment for an annual political pension of Rs. 2,113 by an order dated 25th July 1820, and this amount is still received by the descendants of this historical family.

An Appeal.

My dear sisters and brothers,

I want your help and co-operation in a very important matter. I have no doubt, educated and farsighted as you are, you will give it joyfully and cheerfully. You have all a great love for your country; you want to make it great; you want to raise it in the eyes of the world. Do you think you would be able to achieve these objects if you allow child marriages to continue in your community? Do you not think it is high time that these early marriages should cease, once and for all? What does a little girl of 10 or 12 know of marriage? She is a

mere child. What is her conception of the duties of a mother? By putting the yoke of early marriage on her, are you not preventing her from receiving the blessing of a good education? If she is ignorant herself how can you expect her to make her children strong and healthy and bring them up on the right lines? Do you think you would be laying a strong foundation of your society by bringing up weaklings in the world? How could you go through the ordeals and vicissitudes of life under such great handicaps? Could you ever dream of making your nation strong and virile by permitting girls to be married under 16 and boys under 20? Is not there a burning desire in your heart to usher in an era of health, vigour, joy, real manhood and real womanhood by raising the age limit? Are you not convinced that early marriage saps the foundation of the society and undermines the health of the nation? Are you satisfied with the present state of affairs? If you are not, then what measures do you wish to adopt to bring about the much-needed reform? See what the Punjab University have done. They have stolen a march over us. They have passed a resolution to refuse admission to the boys and girls who are married to the First Year Arts and Intermediate classes of all the colleges affiliated to the University. It is said youths will reshape the world. Are you prepared to reshape your province and your country according to your hearts' desire and rebuild your community in accordance with a definite, well-thought-out plan? Have you fixed your goal or are you simply drifting on the ocean of life? Wake up then before it is too late, fix your goal, organise, and carry out the reform, if once you are convinced that it is vital for the growth of the nation.

In the Gujarati section of the magazine you will find a letter on the same subject and a form of the pledge to be taken. I should like all the 700 students of the college to take this pledge and I should also like each of the 700 students to get 10 more forms filled up from amongst the public so that we shall have 7000 men and women in the city having one common aim—that of discouraging and preventing early marriages. It will be a tremendous power for good. It will lead to far-reaching results. It will raise the status of our country; it will raise her in the estimation of the world.

Work up, then; flood the undersigned with your demands for the pledge-forms; overwhelm him with your zeal and earnestness and show to him and to the world outside of what mettle you are made.

Your affectionate brother,

Darab D. Kanga.

The Golden Jubilee of our Alma Mater.

He was a wise man who first conceived of an educational institution as an "Alma Mater" or benign mother, for nothing on this sublunar sphere is so calculated to soothe, refine and elevate the human mind as that incarnation of love and mercy, that rainbow of hope between heaven and earth, which man discovers in his own mother. There is something ineffably sacred in one's mother and as Coleridge puts it:—"A mother is a mother still, the holiest thing alive." Manu, the greatest among the Hindu jurists, observes:—"A teacher is entitled to respect, but the father is a thousand times more venerable than the teacher, and the mother a thousand times more venerable than the father. So too does the Islamic tradition record its opinion when it says: "Paradise lies beneath the feet of the mother," while the Hebrew proverb can scarcely be said to exaggerate when it remarks:—"God cannot be everywhere, therefore he made mothers." There may be two opinions about womankind but in all times and countries, no son, who deserves the name, can ever help regarding his mother as worthy of his deepest affection and reverence.

The term mother has lovingly entwined itself more particularly round three of our most sacred conceptions—God, the country and our academies. To Western mythology the idea of God in a maternal form may not be unknown, yet Christianity has familiarised us with the notion of God the Father. To the East the conception of God the Father is as natural as it is to the West, yet the Hindoos have ever gloried in the worship of the "Mata"—the Divine Mother. The West, generally though not always, speaks of the native country as "fatherland," the East invariably as "motherland;" in the West we have the proverb:—"Dulce et decorum est pro *patria* mori" (it is sweet and glorious to die for one's fatherland.); in the East we say "Vande *Matram*" (I bow to my motherland). Rivers, strange to say, are masculine in the West, where they talk of "Father Tiber" and "Father Thames"; to us rivers are invariably feminine, essentially sacred, and regarded as the mothers of the worshippers. But the East joins hands with the West when they both agree to designate an educational institution as "alma mater"; and a College must be to an ideal student as sacred as the Divinity, as affectionate as his own mother, as pure and sin-absolving as rivers, and as much the source of his pride and his glory as his own motherland.

But this year we have a special occasion to manifest our affectionate esteem

towards the Gujarat College, which, having been recognized for the first time in the history of her career by the University of Bombay for the "First Arts Examination" in March 1879, completed the fiftieth year of her existence just six months ago. Our College, like a kingdom, has experienced the usual initial difficulties when it was founded, and has had throughout a remarkably chequered career. In the days of its prosperity it has been able to hold its head in every respect with the best and most efficiently equipped educational institutions of this Presidency; while during times of its decline the attendance on the rolls had dwindled only to seven students as witnessed by the Educational Committee, which visited this city in 1882. A brief history of the origin and growth of the Alma Mater may here be attempted.

It must be confessed that though the Gujarat College owed its existence to the munificence of the magnates of this city, the credit of starting the idea of founding such an institution must be assigned to Mr. T. C. Hope (afterwards Sir Theodore Hope), Educational Inspector in the Northern Division, who in 1856 addressed a meeting of the citizens of Ahmedabad and impressed upon them the advisability of securing higher education for their children by the establishment of a College. Sir Theodore asked the public not to rest content with schools that carried the youths up to the bounds of the Matriculation examination only. To quote his own words:—"A system of education can be neither efficient nor national unless complete in all its parts. If it be impossible to raise the superstructure without first laying the foundation, it is equally useless to lay the foundation and build on it no superstructure at all." This stimulus had the desired effect and a sum of over Rs. 50000 was raised, and in 1861 higher education was imparted in Literature, Law, Logic, Mathematics and Drawing in the old High School building, and the "superstructure" thus raised was called the "Gujarat Provincial College"—which in course of years blossomed into the Gujarat College. The College staff was limited to three or four Professors only including the Principal who also served as the Headmaster of the High School. In those good old days the College work was so exceedingly light that even these few Professors had to devote more than half their time to the High School.

But knowledge without the hall-mark of University Degrees is like sovereignty without the powers of execution, and since the College was not yet affiliated to the University of Bombay there was an immediate diminution in its attendance to such an extent that for sheer paucity of numbers Government closed the ins-

titution in 1872, though the funds were allowed to accumulate with interest until a favourable opportunity presented itself to the organizers to carry out the original object. The Director of Public Instruction did not think it advisable to renew the College till sufficient funds were raised for its maintenance. In 1878, however, the Government of Sir Richard Temple took the matter in hand and announced that a College on a moderate scale could be started at an annual cost of Rs. 16000, and that if the citizens of Ahmedabad could secure an income of Rs. 8000 per annum, Government would also be pleased to grant an equal sum. Vigorous efforts were now made to raise the requisite funds, and the local Municipality promised to contribute Rs. 3000 per annum to make up the deficiency until the Endowment Fund could be raised to Rs. 2,00,000. The old extinct institution was now revived by Government, and suitable provisions were made to impart instruction up to the "First Arts Examination," which corresponded to our present Intermediate standard. The University of Bombay then recognized the College for this examination on March 1879, and it is from this period that we date the real birth of this institution, whole Golden Jubilee we have the good fortune to celebrate this year.

But the troubles of the infant began with its birth, for it is after the responsibilities of an institution are assumed that the exact idea of its difficulties begins gradually to dawn on the minds of the organizers. It was found that the University results were anything but satisfactory and that the the numbers of the students were fast diminishing, till the attendance which had risen in 1880 to thirtynine dwindled to seven only in 1882. The Gujarat College Committee was sorely disappointed, and submitted an important memorial to the Educational Commission, appointed by the Government of India, which visited this city in the month of November of the latter year. It is necessary to reproduce here the names of the signatories to that Memorial in order to remind our readers of the leading lights of this city in the eighties of the preceding century. The memorialists were :—Mr. J. B. Richey, Collector and Chairman, ex-officio, Nagarsheth Premabhai Hemabhai, Sheth Bechardas Ambaidas, Mr. J. F. Fernandez, Sirdar Bholanath Sarabhai Divatia, Sheth Ranchhodlal Chhotalal, Mr. Mukundrao Manirao, Mr. Kavasji Mancherji Karanjavala, Rao Saheb Mahipatram Rupram Nilkanth and Mr. Narbheram Rughnathdas Thakore.

These gentlemen frankly described the work of the College as unsuccessful and assigned several reasons for the failure. They were of opinion that the College

should teach up to the final B. A. examination, since it was a fatal draw-back in a College to invite students to study upto the "First Examination" and then turn them out to complete their course of graduation in the Bombay Colleges, the result being that most of the students naturally thought it more desirable to prosecute their complete College studies in Bombay. The Memorialists expressed their astonishment as to why Government should bestow particular favour on the Deccan College by spending for its maintenance Rs. 50000 per annum, when in point of population and revenue-paying capacity Gujarat was equal if not superior to the Deccan, and when the numbers of Matriculates in the Ahmedabad centre were not less than those in the Poona centre. It was also stated in the Memorial that the people of Gujarat had a better claim over Government for the zeal and earnestness with which they voluntarily agreed to contribute a sum of Rs. 8000 per annum for the maintenance of the College, and that in the Mofussil of the Bombay Presidency the Gujaratis were the first and only persons to set such an example of public service.

This appeal seemed to be a home-thrust, and the Educational Commission departed after expressing their opinion that the interests of this College would be promoted by Government. This promise was taken as a prelude to performance and the attendance rose the very next year from seven to twenty three as reported with satisfaction by Sheth Ranchhodlal Chhotalal, Hon. Secretary of the Gujarat College Committee, in his memorandum to Government in February 1883. Meanwhile no efforts were spared to raise the funds of the College: every available haunt of Mammon was tapped, and the organizers were only satisfied when the total capitalised funds of the College rose to about Rs. 2,00,000. In 1884 Government undertook the administration of the College and appointed a distinct staff for the purpose. A long-felt desire was fulfilled, when the University of Bombay recognized the College upto the B. A. examination. The Government also thought it necessary to withdraw the College classes from the High School and locate them in a special building at Mirzapur Road. In those days the present palatial building—the "Shānti Sadan"—of Sheth Ambalal Sarabhai did not exist, but the grounds were occupied by a small bungalow, which was however thought suitable enough to accomodate the Gujarat College. The Government controlled the destinies of the College from 1884 to 1887 and then handed over the institution to the Society for the Promotion of Higher Education in Gujarat. The work of administering the College affairs was assigned to a Board composed

of Government officials and representatives of the Society and the Municipality. The building at Mirzapur Road was in course of time found to be unable to cope with the ever-increasing requirements of the College, which was shifted in 1897 into its present grand building, which was specially built for the purpose on the extensive grounds near Dhuliakote across the river. It was during the Principalship of the Rev. W. G. Robertson that the Society for the Promotion of Higher Education in Gujarat dissolved itself on 16th July 1912 and made over the management of the College to Government who retains it upto the present day.

From 1879 to 1924 the helm of affairs in the Gujarat College was placed in the hands of nine able Principals, but few among them have ruled with such an efficient, judicious and farsigh'ed policy as the Rev. W. G. Robertson, whose regime as Principal for 15 years, 1909-1924, the longest in the annals of our College, synchronized with the days of her greatest prosperity and well being. For a long time he was the right hand of the College as Prof. Anandshankar B. Dhruva 1892-1920, the beau-ideal of budding Gujarati scholars, was one of the prominent representatives of her brain. But energy is superfluous and the brain unable to render a good account of itself so long as the flesh and blood in the human system are particularly weak and anœmic. The life-blood of this institution and the thews and muscles for her further activity were at last provided by that noble son of Lakshmi, the late Sir Chinubhai Madhavlal Ranchhodlal, the first Baronet of that name, who poured his millions in the interests of higher education in this city. Finding that Science was the inevitable complement of Art, Sir Chinubhai gave over the princely sum of Rs. 6,00,000 from which was built the present magnificent Madhavlal Ranchhodlal Science Institute, which was inaugurated in 1912 by Lord Sydenham (then Sir George Sydenham Clarke). As at the turn of a magician's wand, a separate Library building named after Sir George Clarke, and a College Hall designated, "The King Emperor George V Hall" rose from the further benefactions of Sir Chinubhai, whose total donations for the College amounted nearly to 10 lakhs of rupees, and to whose munificence our city owes an endless debt of gratitude.

The various hostels and other suitable accomodations naturally kept pace with the constant and rapid increase in the numbers of the students, which, in both the Arts and Science Colleges together, have risen to 694 in the present year. In June 1927, during the regime of Principal G. Findlay Shirras, there was a

welcome extension of educational activities, connected with the College, though in a different sphere. In response to a persistent popular demand, a full grade Law College, named after the late Justice Sir Lallubhai A. Shah, was started, or to be more precise, was revived, and located in our institution through the efforts of the Gujarat Law Society. It was announced at the opening ceremony of this Law College that our esteemed fellow-citizen Sheth Mangaldas G. Parekh had kindly donated a sum of Rs. 10000 for opening a Law Library to be associated with the name of his late father, Sheth Girdhardas.

Such is the remarkably chequered career of our College. Its past is known to us from the pages of history; its future lies in the depths of Fate, whose volume to our blind uninspired gaze is sealed with seven seals. Yet it can be said that the destinies of our College are largely in the hands of our youths if they only pause to think of their responsibilities, for the future of this beloved institution will be what our young men choose to make of it. If mothers have made their sons great, those sons too in return have made the names of their mothers illustrious. The mothers of Alexander, Shivaji and Napoleon were responsible for having exercised considerable influence towards the making of those heroes, and yet, but for the greatness of those sons, who would ever have cared to know about their mothers? The students who are nourished for four years on the intellectual milk of their alma mater will do well to remember, as they descend further into this vale of tears which we call life, that the distant spires of their College jealously watch their actions, and inspire them to exert themselves to the utmost and bring all the credit that they can to their mother institution. "Give me a generation of Christian mothers," said Shaftesbury, "and I will undertake to change the whole face of society in twelve months." "Give me the schools of the world," says Mr. H. G. Wells in one of the enthusiastic flights of his Utopian imagination, "and I would make a millennium in half a century." Give us a network of Colleges—Colleges conducted in the true spirit of education, where knowledge is worshipped for its own sake, where virtue is held to be its own reward, where the atmosphere is perfumed with peace, love and harmony, and, we dare to say, India will no longer stand where it is at present. The future of the College and of the country, be it repeated, will largely be what our young men choose to make of them.

A College is not a workshop where people gather to labour and receive their wages in the form of Degrees. It is a temple wherein the young worship-

pers and the priests appointed to administer intellectual comfort are both alike the adorers of the Goddess of Learning. Education in the right sense is not a burden as it was to the ass carrying a load of books on his back and remaining an ass still all along his life. Education is rather an alchemy that transforms the crude and selfish material of youth to enable it to observe life from a more noble, sympathetic and enlightened point of view. If a College undertakes to impart only book-knowledge to the young, both books and College are not worth a fig. A young lady once boasted before Dr. Johnson of her proficiency in several languages. "Madam", came the crushing reply, "You have then so many more ways of expressing your folly." And indeed what is knowledge without wisdom, what is learning without character? Bacon was second only to Aristotle in the encyclopædic range of his knowledge, and yet he is damned to everlasting fame as "the wisest, brightest, meanest of mankind." Knowledge elevates a man of character but degrades one who acquires it for his own sinister purposes. He that crosses the threshold of a College without first cleansing his conscience of the perilous stuff of sin will find to his cost that he has graduated in fraud or taken his master's Degree in the art of villainy.

A College does not merely consist of lecture-rooms, but it is an academy, temple and gymnasium all in one, enabling the students to evolve their complete "Dharma" by administering to their intellectual, spiritual and physical culture. Those that study for their Arts' Degree will remember that Art is not merely to be pursued for pleasure or for profession, but that it is the sister of religion and "from our life a nobler life doth shape." Students of Science will keep an equally high ideal before them—to explore the secrets of nature, to enable mankind more cheerfully to bear the burden of life, and unite the world with the silken chain of peace and goodwill. "The end of learning" says Milton, "is to repair the ruins of our first parents by regaining to know God aright and out of that knowledge to love Him and imitate Him and be like Him." Education is the inevitable stimulus needed by youth to awaken it to the infinite though latent capabilities it has inherited from its divine fountain-head; it is the blissful eye-opener of youth enabling it to realize the truth of the eternal paradox that each insignificant part in the creation is in fact as great as the whole, and each particular includes and comprehends the universal. In Indian sacred lore, knowledge is never set apart as a fetish, demanding the exclusive and unreasonable adoration of the worshipper. Rather Gnâna presupposes the coexistence and cöoperation

of Karma and Bhakti, so that it is impossible to call a person learned unless he be both a man of selfless action and whole-hearted devotion. Knowledge is Minerva's call to the nations to regenerate and qualify themselves for the coming Millennium. An ideal School or College is the portal that leads by the highway of learning to the Kingdom of God that is within us.

No human institution, however, is proof against defects, and the stern mission of Clio, most impartial of all the nine Muses, is to hold the mirror up to her subject, portraying it with merciless precision, scars and all. But such a rigid standard can hardly be applied to one who undertakes to narrate the history of his College, for where is that unworthy son of Adam who is so heartless as to sit down and analyse in cold blood his mother's deficiencies and short comings? Truly has Maeterlinck said:—"All mothers are rich when they love their children; there are no poor mothers, no ugly ones, no old ones." To an alumnus of the College let his institution be always suffused with the light divine which never was on sea or land; let it be to him ever so rich in inexhaustible virtues as to build the character and mould the ideals of millions of youths. As in the case of the Gods of the Aryan Pantheon, the laurels which a College wears must be regarded as evergreen and unfading. Radiant with the graces of maternal love, a College remains ever fair, ever youthful, and "Time writes no wrinkle on her deathless brow." The cause of this perpetual juvenility of the College must be attributed to its constant association with the young, for hardly is a student above 25 to be seen within its walls; still more rarely is a teacher above 55 suffered to discharge his duties in this perennial haunt of youth and joy. Youth, cheerfulness and activity are welcomed in her domain; old age, weariness and gloom are banished from her precincts. Hume once said that when he thought of his mother he thought of immortality, for there was something in the character and virtues of his mother which he was unable to reconcile with final dissolution. Let this be our last word for our mother-institution. Let her immortal function be to carry enlightenment to endless generations of youths; let her prove herself the nucleus of the long-expected University of our province; let her blessings on her dutiful sons enable them to prove themselves worthy of the well of wisdom undefiled whereof they have tasted; and let this humble laurel at her feet prove acceptable to the Benign Mother from her affectionate and devoted son—

F. C. Davar,

India in the Economic Crucible.

There was a time when the problem, whether India should remain agricultural or be industrialised, was hotly discussed by the intelligentsia of the country. The battle is fought and has ended in the decisive victory of the protagonists of industrialism. Now that the ground is clear and policy certain, let us try to follow the lines of advancement. The experience of the past—either our own or that of others—will be perhaps the ablest guide for us to gauge the consequences of our accepted creed. But it seems hopelessly lost upon us in our hurry to advance; perhaps we are careless to examine the paths we tread.

Our industrial system is broad-based upon capitalism. A few thousand people exploit the entire huge remainder of the population; and the result is monstrous excesses at one end and abject poverty with its consequent disease, ignorance, squalor and wretchedness at the other. When one part of our modern city bristles with gardens, luxury and profusion, not far from it is the seat of wretchedness itself. And yet how very unmindful the one is of the other!

History has a habit of repeating itself; and the experience of other countries is exceedingly instructive to India. The close of the war saw changes passing over the entire surface of the globe with a tremendous acceleration. The countries of the West—the West which was in the throes of rank materialism not long ago—are out to undo the havoc wrought by a ruthless system of capitalism. Reconstruction is in the blood of Europe to day; she is reshuffling her whole system and capitalism is not in little danger of being swept over by the furious current of new ideas. We have the experience of these countries before us, and must we not benefit at their cost before we are ourselves inextricably moved in their position? Do we not owe it to our posterity? If we fail to draw a lesson from what is happening round us in the world to day, posterity will be justified in laying all blame on us.

India is in the throes of industrialism, which has brought untold misery to those who adopted it with its apparently invariable concomitant, capitalism. Those who adopted it first, not wiser by any experience to reflect on, can be absolved from all blame. But we will never be justified in beginning where others began years ago only for their doom. Can we remain so painfully callous to the consequences not very distant? To put it briefly and bluntly, in our present social order

a privileged minority ruthlessly exploits a helpless proletariat. This system violates the fundamentals of justice and equity. Indian civilisation is *prima facie* opposed to such a system. This new exotic, introduced here thoughtlessly, cuts right across the social organisation of the dormant Indian culture. The task of economic thinkers is, thus, to carefully think out the right economic policy for India ; and the future of our Motherland will depend on the solutions found.

To begin with, our policy must be to avoid the gross injustice of a militant industrialism. Perhaps even by now, we have had enough of experience of the constant and furious struggle between capital and labour. The evils emanating from the present 'regime' must be remedied ere it is too late. And for this the first and most outstanding feature which strikes us in the eye should go; and it is this: as long as production of wealth in the country is regulated by individual caprice for self-aggrandisement, there is no knowing whither it will lead us. The production of wealth must always be for the 'use' of the society as a whole. It is the use and not the aggregate amount of wealth which should be of primary concern. The amount of wealth in India may seem to increase with glittering motor cars and luxurious coaches; and yet the masses may not be any the better for that—nay, worse perhaps. It is painful to see India drifting into the clutches of rank materialism, productive of discontent and discord of which we have been seeing a good deal. Indeed, we can not thrive on a 'mutilated humanity.'

The society, we cannot forget, is an organic unit. It can never be a sane and wise policy to over-feed one part of it and leave another in starvation. If the organism is to thrive, the progress must be from all the points of the compass. Overwhelming excess of wealth at one end of the social ladder dazzles our vision, and we are unable to see the untold misery of the masses. We in India can not afford to forget that—

" Ill fares the land to hastening ills a prey,
Where wealth accumulates and men decay."

If wealth may be accumulating in certain parts of the community, men are most certainly decaying in the rank and file. Perhaps the panacea lies, therefore, in terminating the callous and ruthless exploitation of the poor proletariat at the iron hands of the rapacious few, who want to extort 'something from nothing.'

Thus our war is against the existing system of wealth production and its subsequent distribution. It is not a natural plant of our land but a foreign exotic

imported without consideration for its sure but deadly results. The process of its acclimatisation has already begun to reveal its nature. It is high time we bid good bye to it ere the inevitable cycle begins. It is pretty sure that individualism must be subordinated to social utility. It must go and yield place to what we may call socialism without having in mind the novel militant sense imposed upon the term by its antagonists. The idea that it is meant to subordinate individual activity to social good, is enough to disband all apparently offensive connotation of socialism from our minds. Society is a parent body of which an individual is an important member, but he is surely a part of it and thus never more important than the whole. There is even no danger of the death of individual initiative. When socialism—it must not be taken in its usual and popular sense—strives to further the good of the society, it does not mean a negation of individual liberty. For want of definite and positive nomenclature, we may call it anything but socialism. The fact, however, remains infinitely true that the individual is a part of the nation; and these two apparently antagonistic terms—Socialism and Individualism—are reconciled when properly considered. There is, then, no alarm at the name of socialism, which must be given its chance now. Individualism has had its day; it has been tried and found wanting. And we can not afford to be slower in change and reconstruction when the world round us is moving at a tremendous speed. Our inertia might root us deeper into the mire; and it will be perhaps too late before long, if we don't move now.

The idea all along is that it is necessary to change our outlook. The details of the changed creed, we will leave to those experienced in the art of practical politics and administration. What is wanted in the beginning is the change of the current of ideas, which will subsequently lead to their practical realisation. It is no use giving a full-fledged demonstration before the adoption of a new creed; but if the fundamentals are accepted, it is surely possible that workable schemes will not be wanting.

S. R. Pajwani. B. A.

***A Letter from London.**

To,

The Editor,

The Gujarat College Magazine.

Sir,

There appeared an advertisement in one of the leading papers of Berlin a few days ago to the effect that a wealthy Viennese young lady had now decided to get married. All suitors were requested to reserve the best seats in a particular opera of Berlin, such that they might all have a perfect view of that lady, who would be present there wearing a red rose on her white fur coat. On that day the audience was unusually crowded especially with gents—young and old. They were present long before the show was to start, all waiting to see the lady in white. It was 7, 8 and half past eight of the clock but she never arrived. The show commenced. All the suitors were tickled to death with disappointment. One of them got wild with rage and caught hold of the lady that was conducting the orchestra. All the suitors followed him. The lady was perfectly innocent. She was perplexed and fainted before the police arrived. It was later learnt that it was the trick of the husband of this lady of the Orchestra, to ensure her a splendid audience—without her knowledge of course—on the first night of her musical performance in that Opera.

But if the Viennese lady was already married, Saraswati Devi of our Hindu mythology is not. The Viennese lady disappointed all her suitors: they learnt with bitter disappointment that they had backed a wrong horse. Suitors of Saraswati Devi are rarely disappointed. The Viennese lady was after all human; Saraswati Devi is superhuman and she can and does love most of her suitors at the same time; and responded love obviously means happiness to the suitors.

I reckon all the Indian students that come over here for further studies as suitors of our Saraswati Devi. Each of them has an aim to rise high in life and be worthy of the respect of his countrymen; and this is a noble aim indeed. They all deserve our respect; but more so if they are from our Gujarat College. In whatever go of life he is destined to enter, at whatever distance he is working

* We produce with pleasure a letter which we received from London from an old boy of this College who had a brilliant career, and who has here taken the trouble to supply us with a pretty long list of the students of our Alma Mater now prosecuting their studies in England.

to earn his living, the name of Gujarat College will not pass his mind or mouth without a thrill of delight in memory of the place where he was made a citizen. The list of such suitors from the Gujarat College now studying in England is as follows :—

	Name.	Studies.	Year of arrival.
1	Mehta M. P.	... M. Sc. (Manchester)	...
2	Patel D. M.	... B. Sc. Royal College of Sc.	..
3	Patel G. M.	... B. Sc. City and Guilds	...
4	Patel Shivabhai	.. B. Sc. City and Guilds	...
			} 1925
5	Master I. K.	... B.Sc. (iii) London School of Economics	...
6	Patel A. J.	... Bar ()	...
7	Patel D. P.	... Bar ()	...
8	Patel Jethabhai C.	... B. Sc. (iii) City and Guilds	...
9	Sheikh K. G.	... B. A. (iii) University College	...
			} 1926
10	Bhatt M. M.	... Bar ()	...
11	Cambatta S. N.	... B. Sc. (ii) City and Guilds	...
12	Dalal C. A.	... B.Sc. (ii) London School of Economics	...
13	Gore Z. Y.	... B. Sc. (ii) City and Guilds	...
14	Gore V. Y.	... " " " "	...
15	Kansara T. D.	... B. A. (ii) Cambridge	...
16	Mehta J. C.	... B. Sc. (ii) Royal College of Sc.	...
17	Patel J. C.	... B, Sc. (ii) City and Guilds	...
18	Patel R. B.	... Faraday House	...
			} 1927
19	Gore S. S.	... Bar ()	...
20	Mansinghji K. S.	... Bar ()	...
21	Muzumdar B. K.	... B. Com. London School of Economics.	...
22	Shelat J.
23	Thadani T. D.	... B. Sc. () Manchester	..
24	Zhala S.
25	Gadkari N.
			} 1928

28 Colherne Road,
South Kensington: London,
31st January 1929.

Yours sincerely,
C. A. Dalal.

In Memoriam.

(In imitation of Tennyson's " In Memoriam ")

What lingering thoughts the heart could quell,
The heart that knew no woe before
Until Death clos'd the mystic Door
And left it gazing at the spell !

Through an arch the sun did show
His dying glory of the day ;
But then alas O ! who could say
It was a call for thee to go ?

Thus Beauty mars all earthly bliss.
Are richer gifts for us in store ?
Alas in life we know no more
But learn to Love through Death's lone Kiss.

The swan the sweetest sings but when ?
In dying pomp it swims along
In its own death it kills its song,
No more is seen nor heard by men.

Not so with Love, the immortal Love
That in this Life doth ever grow
And fain we reach yet never know
Till it is one with Love above.

Love in life doth no more yield
The love it used to yield before
But it doth teach and teach the more
That Love's in Death by prayers instilled.

All prayers true will rise from me
And try to bridge the gulf between
Until my loving heart should win
The love of Nature, Lord and thee.

In what distant land, on what unknown shore
Thy face be seen by me again ?

Are all my rhymes thus sung in vain
 Alas no more, no more, no more ?

Thy face was but a shrine to me
 A golden tint of a radiant sun
 And now with thee that life has done
 I find through Death the immortal He.

Light, no more light for me ?
 Life, thy cover is it all night ?
 Life then Death, and Death then Light
 Light, Life, no Death for thee.

O ! lift the cover, the mystic shroud
 The veil that hides eternal Life,
 All else is here the edge of strife
 Know there is Light behind the Cloud,

March 1927.

"N. T. S."

An appeal to the youths.

It is common nowadays to appeal to the young people of our country for reforms in matters social, religious and political, for the old people are traditionally conservative to a large extent and those who have a mind for reforms have not the spirit and enthusiasm needed. Youth is the emblem of activity. A youth's heart is burning with zeal. His mind is revolutionary. He hates the old and useless conventions and wants to reconstruct the whole society. To ameliorate the condition of his motherland is his creed. He is anxious to know the reasons of the poverty of India.

Why are Indians considered backward by other nations ? What are the causes which impede the industrial development despite the bountiful resources already existing ? Should the old cottage-industries be revived ? In what a precarious condition the labourers have to work in the factories and how can their conditions be improved ? Is there any remedy in order to put an end to the starvation of people ? In short how can India get her old proverbial glory ? These and the like questions must torment the mind of the Indian youth day and night.

But one will find, without fail, that these are the very problems which constitute our Indian Economics. It is a most regrettable fact that many of the educated people have no idea of this invaluable science. The present article aims to popularize the study of Indian Economics. One who peeps into it finds it most interesting and useful. It had its birth in India at the hands of Ranade and others. But it is not developed to an appreciable extent. Its study has been limited only to a few scholars and leaders. When we acknowledge its importance, is it not our duty to make it known to every soul of the land? Let us try to find out the reasons why this science is not fully developed.

Only 5 p. c. of the population is literate and about 90 p. c. of the population is living in the villages. More than 70 p. c. of the population depends wholly upon agriculture. Under these circumstances it is difficult for Indian Economics to reach every individual. One is impatient to know what the Universities are doing to spread its knowledge. It is astonishing to find that such an interesting subject is an optional subject in the B. A. for Honours Students. It is said that in America the boys are taught the rudiments of Economics even at the age of about twelve. Some of the subjects in the University curricula are said to be useless and burdensome to the average student. By removing such subjects, is it not possible to give place to Indian Economics even from the Matriculation and onwards? It will be found to be the most useful in their practical life. Secondly, what have the learned economists of the country done to popularize it? To be frank, many of them seem to be arm-chair economists. They are good on platforms, not amidst the peasants. They realize the importance of Rural Economics but they are not ready to visit any village. They are ashamed to talk with the poor farmers. They seem to feel the distress of those miserable cultivators but have no ear to hear their distress. Their duty does not end by supplying food to the press and platform but should extend further to serve the agriculturists directly. But hardly a few will do this work. It is not an easy thing to move from one village to another, studying its conditions and explaining to the farmers the causes of their backwardness. But one of the greatest difficulties which hinders the development of Indian Economics is, to my mind the use of foreign language. Almost all the books on Indian Economics are written in English. Now one can very well imagine why this science has remained a sealed book to so many. But it is possible to get rid of this difficulty. It is very much to be wished that books on Indian Economics be written in the Vernacular. I do not think that it will have

a parochial outlook thereby. One should not fear that it will endanger the national view-point. Again Indian Economics should be taught in the Vernacular wherever possible. This will give a great impetus to the development of the Vernaculars also.

Thus we can increase by leaps and bounds the readers of Indian Economics. Those who are able to read their vernacular only, will get the chance of studying this science. We shall have an army of economists in every part of the country. I leave it to energetic young persons to go to the villages and to see the miseries of the poor personally. They should not be ashamed to talk with the credulous farmers. They should give the benefit of their knowledge to the farmers and gain some knowledge from them for the latter are very often intelligent. When we shall find a host of such workers doing real service to their mother country, we shall see that the freedom of our country is easily attainable.

In short, our conclusion is that the science of Indian Economics is not developed as it ought to be. It is the function of the young to fill the heads of the people with economic ideas. When this will be done, the farmers will forget their superstitions and try to adapt themselves to the new conditions easily. Hence I appeal, in the name of the peasants and the illiterate, to the economists of our country to write Indian Economics in the Vernacular, and to the youth, to popularize its study. Let us hope both sections of the people will show their unabated zeal and vigour for the task.

Gandhi A. M.
S. B. A.

Indian Mathematicians.

Tradition places Aryabhatta (born at Pataliputra in A. D. 476) at the head of Indian mathematicians and indeed he was the first to write formally on the subject. He has written on arithmetic, algebra, geometry, astronomy and spherical trigonometry. It is supposed that he was the founder of the science of algebra. He used decimal notations in arithmetic. He determined the following problems in geometry.

- (a) The area of a triangle.
- (b) The area of a circle.
- (c) The area of a trapezium.
- (d) The length of the circumference of a circle.

He also gave an accurate value of π . The correct value of π was not known in Europe before Purbach (1423-61).

He also knew of the divisions of the heavens into twelve equal parts and he explained the true cause of solar and lunar eclipses. He also knew that the earth revolves on its axis. His work is the earliest Hindu work on pure mathematics.

Brahmagupta was born in 598 and is the next Hindu mathematician of note. He proved the Pythagorean property of a right-angled triangle and determined also the surface and volume of a pyramid and a cone. He also wrote on Arithmetic, Algebra, Geometry and Astronomy. He found out an expression for the area of a triangle and of a quadrilateral in terms of its sides. He also gave rules for finding the area of a segment of a circle. He also knew something of kinetics.

A mathematician of great abilities that lived after Brahmagupta was a Jain by name Mahaviracharya. He flourished by the middle of the ninth century in the South when all his predecessors flourished in the North. His work, the well-known गणित सारसंग्रह is quite independent of the work of his predecessors. He was the first man to make use of Algebra in Geometry and advance the subject of conic sections. Though all the other mathematicians treated the areas of polygons, Mahaviracharya was the only one to make any point of these that are re-entrant. Bhaskara was born at Vijjadvid near Sahyadri in A. D. 1114. He was a man of exceptional eminence and was the head of an astrological observatory at Ujjain. He used the decimal system in his works. He invented the art of placing the numerator over the denominator in a fraction. He invented also the radical sign. This was not known in Europe before the sixteenth century. He also proved the following ;

$$x \times 0 = 0; \quad 0^2 = 0 \quad \sqrt{0} = 0 \quad x \div 0 = \infty.$$

He also gave rules for finding permutations and combinations. He has also given an approximate value of π . He has treated examples on interest, discount, partnership, arithmetical progression, geometrical progression, solutions of quadratic equations and problems on triangles and quadrilaterals. From his works we are able to know the social and economic conditions of the twelfth century. The interest charged for money varied from $3\frac{1}{2}$ to 5 percent per month. A female slave when sixteen years old was most valuable and subsequently she decreased in value in inverse proportion to her age.

He even proves the formula $d (\sin \theta) = \cos \theta d \theta$.

This shows that he knew something even of calculus.

He had a daughter by name Lilavati. He was a great astrologer and by the power of his knowledge he came to know that his daughter's marriage would prove fatal to him, and so he did not allow her to marry. As a compensation, he called his first book on arithmetic after her name. His treatise is in verse but the explanatory notes are in prose.

There were also Varaha-Mihira who flourished in the sixth century A. D., Sridhara and Padmanabha who flourished in the tenth century. Padmanabha wrote a book on algebra.

Many mathematicians of east and west have come to believe that Indian mathematics was not inspired by the Greeks, but that European mathematics was inspired by Indian mathematics in many ways.

The Arabs carried on an extensive commerce with India between the sixth and the twelfth century and naturally they borrowed mathematics from India, and the Europeans borrowed their mathematics from the Arabs; thus indirectly Indian mathematics had inspired the mathematics in the West.

Sheth R. M.

S. B. A.

Poetry.

What is poetry? It is a fine art. In the different fine arts—music, painting, architecture and sculpture, poetry occupies a prominent place. From time immemorial poetry has taken hold of the human heart. The ancient Greeks called it a Muse and imagined the mount Parnassus to be its abode. The great Homer invokes it in the beginning of his immortal epic. The beginning of poetry can be traced to very early times. The Vedic "Ruchas" and the early religious literature of other nations are nothing short of poetry. The sages of the days of yore saw the sun, moon, wind, water and a number of mysterious natural phenomena, and they could not but sing of them in a language that was at once spontaneous, melodious and rhythmical.

Emotions play a very important part in the creation of poetry. Poetry is principally the language of the heart. We know that Valmiki saw one of a pair of birds killed by a hunter. He was deeply moved by the incident and the result

is the immortal Ramayana. A poet cannot but feel. To use Shakespearean phraseology, feeling is the badge of the tribe of poets.

Here we meet with two divisions of poetry—subjective and objective. A poet is subjective when he gives vent to his personal feelings and he is objective when he expresses universal feelings. There cannot be clear-cut divisions between the two. Though some poets are purely subjective and others objective, a great poet is both subjective and objective. As Mr. A. G. Gardiner says, there is a 'universe' of Shakespeare. And who that has read the great master will refuse to admit the truth of this?

Also we must draw a line of demarcation between what is poetry and what is not. As all that glitters is not gold, so also all that is written in verse is not poetry. It may be versification but not poetry. To quote a critic, such writers 'are but rhymers if not journey-men versesmiths.' Though we must admit that poetry should have matter and manner, matter is more important of the two. Opinions differ as regards Pope's poetry inspite of the fact that it is technically perfect. We are familiar with the oft-quoted line, Pope "made poetry a mere mechanic art." Similarly the day is not distant when the merits of the poetry of Browning will be called into question. He cares wholly for matter, to the exclusion of manner. Also in the treatment of the former, he is too psychological, too scientific and too analytic. Now poetry is synthetic. It is an art, not a science. On the other hand the poetry of Walt Whitman and some modern writers though not satisfying the canons of versification belongs to the class of poetry. Even prose can be poetic. Bulwer Lytton gives the name of 'poet' to prosewriters whose prose reads like poetry. The English translation of Dr. Tagore's 'Gitanjali' is in prose, still who will not admit that it is poetry of the highest kind? It is a controversial point whether poetry can admit of reasoning. In other words can it be the result of intellect? Here we have the authority of Coleridge who lays down that 'poetry should have head and heart as well as point and drapery.'

This brings us to a consideration of the factors that contribute to the making of a poet. In the first place poets are born, not made. Again a poet is a creator. Creativeness is the life and breath of art.

Imagination is the keynote of poetry. Poets fly on the wings of poesy.' Their soarings have no limit; they are as extensive as the universe itself. They are singers of beauty. As Flecker says, 'beauty lives though lilies die.' They find

evernew beauty. As the Sanskrit poet says क्षणे क्षणे नवता मुपैति तदेव रूपं रमणीयतायाः । This is the result of his creative faculty. His genius is, to quote another classical authority, नवनवोन्मेषशालिनी.

Feelings cannot invariably be the best. They need to be reformed by culture. A poet is a prophet; he is a seer. He is a philosopher in the real sense of the term. It has been truly said 'where there is no vision the people perish.' The poet may sing of beauty but not aimlessly. He has to teach the world to enjoy that beauty. This object can be accomplished only when he has deeply thought on life and its problems. There is an amount of truth in what poetry has been called 'a criticism of life'. Poetry, and in a word, all literature cannot be divorced from life. The skylark of Wordsworth, though soaring higher and higher has its eye on the nest beneath. It seems Wordsworth here has pictured a skylark that is symbolic of a true poet. Poets are the best fitted to be the teachers of the world, Dry sermonising can do no good. It is the poet who brings home the truth in a beautiful manner. There are some who believe that it is not the poet's business to raise men's souls. On the other hand we have Epictetus of old who says that no work is greater than raising the souls of men.

This brings us to a consideration of the ideals of poetry. In other words we are brought face to face with the long-standing controversy of 'art for art's sake'. What is art? There are two schools, one holding 'art for art's sake' and the other standing for 'art for morality's sake.' But a compromise can be arrived at. Poetry cannot be manufactured, nor can a poet play on his flute like Nero when the earth is ablaze. Poets sing they know not why. At the same time they cannot but sing the 'still, sad music of humanity.'

And what is the ultimate ideal of art? Here we have the authority of the great thinkers of humanity. The highest ideal of art is the true, the good and the beautiful or as the Sanskrit line goes, सत्यंशिवंसुन्दरम्. What a grand ideal it is! It is an ideal worthy of our greatest regard.

S. T. Gandhi,
(J. B. A.)

Love.

35

Love.

Our life is short and we have no time for gladdening the hearts of those who are travelling the dark journey of this come and go with us. So, be swift to love, make haste to be kind.

The power and glory of all creatures consist in their obedience and not free-
dom and gold in comparison to love, that gift in every

Milton's "Paradise Lost."

John Milton the poet, the statesman, the philosopher, the glory of English literature and the champion of English liberty, was born in 1608. At school he was a very studious boy, and was noted for industry and prudent conduct of his affairs; and before his school days were over he had learnt Greek, Latin, Hebrew, French and Italian.

Milton's literary career began in 1632.

His

Milton's "Paradise Lost."

37

God. "A fugitive and cloistered virtue' had never been his ideal. His work "Areopagitica" must be considered glorious as it deals with the liberty of the press; while his other pamphlets on "Divorce," on "Church Government" and others are considered worthless and ridiculous as the language used therein is abusive and vulgar.

Milton's advocacy of liberty totally failed, when Charles II was restored to the throne. In 1660 the Commonwealth came to an end and its chiefs were in danger of their lives. How or why Milton escaped death is a mystery. The

now ever had lost his eye-sight, his honor, his friends and fortune. But

he made that use of his borrowed materials which only a genius can make. No other writer would have achieved such a glorious and splendid success as Milton even though he had been well equipped with such literary lore.

The subject of "Paradise Lost" is thus of a universal character, of lasting importance to all alike, a problem for all times and for all climes. Satan is the predominant character and being unable to trouble God in any other way tries to tempt Adam and Eve, the first of the creation, in which attempt he wins a brilliant success. The Paradise is thus lost by the disobedience of man by tasting the fruit.

in a personal and present God, who executed judgment on earth, and whose law, as contained in the scriptures, every one was bound to obey. The poet's chief motto in writing "Paradise Lost" is to justify the ways of God to man. He thus gives a lesson in an indirect way and tries his utmost to remedy the evil of the world by advising the people not to be ensnared in the clutches of temptation.

Parikh Vrijmohan C.
Inter Arts Class.

Lab-Talks.

- (1) 'Onion is strength'
- (2) An onion a day keeps the people at bay.
- (3) A word at hand is worth two in the dictionary.
- (4) Walk and all will walk with you; Run and you run alone! (which you will experience while under hard training on winter mornings).
- (5) Shave thyself! (or else thou shalt be termed ugly!).

x x x x x

Write what you know about the following :—

- (1) Xavierite (2) Wilsonian (3) Elphinstonian (4) Gujarat College (5)
Prof. of Organic Chemistry.

Answers :—

- (1) A mineral (2) Will's onion (3) Eel-fin-stone = A student as stony as the fin of an eel (4) a building near the M. R. Science Institute. (5) Wizard of the honey-comb! (Aromatic nuclei)

x

x

x

College Notes and News.

Prof. D. A. Dhruva.

Indian philosophers have under-estimated the value of the physical body but we of the world know what magnetic influence the physical presence of those whom we love dearly make on us! Prof. D. A. Dhruva has been appointed as the Professor of English in the Karnatak College at Dharwar. Indeed we are extremely glad at his appointment and wish him a very brilliant success in the coming years. But one and all in the Gujarat College-especially those who had the privilege of studying under him - feel the loss of his loving presence. We might say Prof. Dhruva is nobility incarnate. He inspired and guided all not from the Himalayan heights but from the very level of his students as a friend speaking from the innermost depths of his heart. It is true that he was first in his lectures, first in College activities and first in the hearts of his students. His magnetic personality is enshrined in the hearts of us all, and we are sure that, though staying at a great physical distance, he cannot afford to forget his students whom he loved so dearly. Let us all wish him a happy and prosperous life.

Prof. Correia.

The fifteenth of August 1929 will ever remain glorious in the history of the College for on that day the students of the College with hearts overflowing with admiration welcomed back in their midst the first Indian Vice-President of the Oxford Union and the most distinguished Professor of the College, Prof. Correia Afonso. Not only the Gujarat College but the Bombay University too has to be proud of this grand and majestic personality. We respect him for he has glorified our College which had the proud privilege of sending him to Oxford. We have no doubt that the

God. "A fugitive and cloistered virtue' had never been his ideal. His work "Areopagitica" must be considered glorious as it deals with the liberty of the press; while his other pamphlets on "Divorce," on "Church Government" and others are considered worthless and ridiculous as the language used therein is abusive and vulgar.

Milton's advocacy of liberty totally failed, when Charles II was restored to the throne. In 1660 the Commonwealth came to an end and its chiefs were in danger of their lives. How or why Milton escaped death is a mystery. ~~The poor man had lost his eye-sight and was bereaved of friends and fortune.~~ But for all these afflictions, the world would not have been favoured with the immortal gifts of "Paradise Lost" and "Paradise Regained."

From his very birth Milton thought himself to have been born to achieve a great purpose and he conceived the idea of executing some great work which should "justify the ways of God to man," a work in which he might be the interpreter of the wisest and sagest things to his countrymen. He aspired to rival the fame of Homer and Virgil, his illustrious predecessors. Milton finished his glorious and immortal works "Paradise Lost" in 1667, and "Paradise Regained" and "Samson Agonistes" in 1671.

The style of Milton stands aloof from the styles of his contemporaries. In reading "Paradise Lost" we find a style of thought and expression more familiar to us and more comprehensive than in other writers of the time. This is due to the greatness of the work and it is at the same time a proof of that greatness. This poem is not written for an age but for all times. It is the first and greatest of English artificial epics, so as to be the model for all such works in future.

The narrative is kept within due limits and is closely united with the main action of the poem. The "Paradise Lost," a "literary epic" though it be, possesses a wider interest than any of its predecessors. Homer, though fresh and mighty as the ocean, deals not with man but men, with times not with time and Eternity. In this great "Epic of Puritanism" the central figure is no individual man but mankind itself typified in the person of Adam, the first of the race.

The sources from which Milton took his subject are not certain and opinions differ about the matter. But the sum and substance is that Milton was a great borrower, and as Emerson truly says, "The greatest genius is the most indebted man, and no great men are original." Milton himself defends this when he writes, "to borrow and better in the borrowing is no plagiarism." It is true that Milton was a profound reader and was greatly influenced by these writers, though

he made that use of his borrowed materials which only a genius can make. No other writer would have achieved such a glorious and splendid success as Milton even though he had been well equipped with such literary lore.

The subject of "Paradise Lost" is thus of a universal character, of lasting importance to all alike, a problem for all times and for all climes. Satan is the predominant character and being unable to trouble God in any other way tries to tempt Adam and Eve, the first of the creation, in which attempt he wins a brilliant success. ~~The Paradise is thus lost by the disobedience of man by tasting the fruit of that forbidden tree.~~ It is very astonishing as to how Milton had been able to write twelve Books on such a meagre plot based only on twenty lines of the Bible. But he was a poet who had amassed great treasures of knowledge of various subjects from different sources since he had full command over many languages.

To the greatness of the artist Milton united the majesty of a pure and lofty character. His poetic style was as stately as his character and proceeded from it. "Shakespeare's poetry is characterless, that is, does not reflect the individual Shakespeare, but John Milton himself is in every line of the "Paradise Lost."

Milton's conception of womanhood was never respectable. He considered women the authors of all evil and misfortune. This is clearly manifest from the words of Eve to Adam:—

"God is the law, thou mine: to know no more
Is woman's highest knowledge and best praise."

It is also clear from the fact that Eve is made the chief cause of the loss of Paradise, and even in "Samson Agonistes" Dalila is made the prime cause of her husband's ruin. "Frailty, thy name is woman" is clearly justified in the eye of Milton, but this was perhaps due to his unhappy domestic life with his first wife.

Dryden truly says, "Milton saw Nature through the spectacles of books." In his conception man is the highest object and nature is subordinate to man. He is essentially a man of books and sees nature with the eye of a scholar. Yet there are amazing and extraordinary descriptions painted by the brush of Milton. His descriptions are grand and gorgeous and his description of the bower in Paradise is an eloquent proof of it.

Shakespeare seems not to have touched the religious problem at all. Milton takes keen interest in it and thereby enriches English literature. He believes

... career begins from 1625, when he wrote two notable poems. His poetic genius blossomed during his seven years at Cambridge. Milton's famous works were "Comus", "Lycidas", "L' Allegro" and "Il Penseroso", which were written during his stay at Horton. In his earlier poems, we find the loftiness and sublimity of his style, which afterwards became the chief characteristics of his poetry. Milton's lyrics, which are appreciated universally, are the high water-mark of English verse in the 17th century. In 1629, he had written a "Hymn on the Nativity." About that Landor says, "It is incomparably the noblest piece of lyric in any modern language that I am conversant with."

He was indeed preparing himself for the great achievement of his life. He was inspired by the Almighty with a passion for the good and fair. He had certainly not trifled with Greek and Latin literature, but "had swallowed the most copious draughts" from those fountains; yet his patriotism as well as his common sense directed him to his native tongue. He already felt a prompting that "by labour and intense study joined with the strong propensity of nature I might perhaps leave something so written to after times as they should not willingly let die." But all was to be done for the "honour and instruction of my country."

In 1638, Milton left England for a tour in Italy. In consequence of hearing the news of controversy in the mother-country Milton returned thinking it disgraceful that while his fellow countrymen were fighting at home for liberty, he should be travelling abroad at ease for intellectual purposes. It speaks much for his patriotism and self-restraint that he could leave the pleasures, intellectual and social, of Italy for the dangers at hand in England.

Now Milton descends from the heights of Parnassus to controversial pamphleteering. He no longer writes poetry and his whole life takes a sudden change. He was carried out of art into politics, out of poetry into prose; and he stood forth and assailed prelacy and monarchy with fearless vehemence. During this critical period Milton indulged in his own favourite virtues, patriotism and the service of

dom. Of little value are silver and
one's power.

Love is the greatest and yet the cheapest thing we can give to each other. We must always be giving each other bread or money or jewels or books or counsel, but love is the real gift. None on earth can take its place but it can take the place of all the rest.

It is a mistake to suppose that wife and husband must love each other because they are united. Love must be cultivated and can be increased by judicious culture as wild fruits may double their dimensions under the hand of a careful gardener. At the same time love can dwindle and die out by neglect as a flower-seed planted in poor soil dwindles and dies out.

Love should be firm, constant and inseparable, not coming and returning like a tide, but descending like an ever-flowing river, running into the ocean of divine excellency, passing on the channels of duty, obedience, and self-sacrifice and never ceasing to be what it is, till it comes to be what it desires and turns even to the vastness and immensity of blessed eternity.

“Love alone is might, makes the burden light, smoothes rough ways, makes the bitter morsel sweet. Love alone is strength.”

Love knows no manners, no etiquette, no discipline, no passion, but it is sincere, modest, obedient, pure as crystal, always strengthening and unifying.

Love should be of divine nature and real, no matter what it is. It may be for country, animal, beast, bird or insect, but it should be genuine and disinterested, and not a passing sentiment or a temporary fascination.

Sheth Mukundlal N.

INTER ARTS.

his example will inspire the young men of his community to go in for higher education and thus take one step forward towards its uplift.

Miss Neelkanth :

Miss Vinodini Neelkanth B. A. has started for America for studies in Sociology and has already left the shores of India on the 14th of August last. Her brilliant career at the College, her most enthusiastic contribution to the various activities of the College and the prominent part that she played in the social and educational institutions in the city are too wellknown to need any mention from us. She has worked for one year as the head of an educational institution for girls in Ahmedabad and has attended the All India Women's Conference at Patna as the representative of Gujarat. We are sure that her varied experience here and her overflowing enthusiasm will benefit her during her stay in America. With her study not only of Sociology but of the social conditions of that most progressive land of America she will be of immense help to those who are working for the emancipation of Indian womanhood. We wish her all success in her studies and hope that she will be back soon in India to work for its social uplift and particularly for the cause of Indian women.

The Tagore Society :

Some of the students in February last had started "The Tagore Society" in order to study the works of Dr. Ravindranath Tagore and to create an interest among other students for the study of this wonderful Indian poet. The promoters of this Society certainly deserve to be congratulated for this beautiful idea. Usually we have a tendency of going abroad in search of great men, while we neglect the real greatness that is in our homes. How many of our College students have cared to know the message of Dr. Tagore while they read with delight day after day the modern writers of various countries? The membership of this society has been limited to a certain number only. We hope this restriction on membership will soon be removed, so that many may be drawn towards it to receive the heavenly inspiration of the great and mystic personality of Dr. Tagore.

The Society '28 :

The Society Twenty Eight started by Prof. Cheema last year has, indeed, a glorious future before it. Last year it stood before the students through its varied activities. This year, too, we hope the Society will justify its existence through its enlightening programmes. The office-bearers will do well to organise lectures on

important present day problems in the economic life of India and invite those as lecturers who have made an intimate study of the economic conditions of our country. Let the Society '28 give to our country young economists who will, through the help of their studies, solve the economic problem of our country—once at the zenith of its prosperity and an object of envy of the world. We wish the Society a very useful career.

The Social Uplift :

Better late than never. We congratulate Mr. J. G. Dalal of the Senior B. A. class and his friends on being successful in the admirable task of stopping a cruel marriage in the Jain community of Ahmedabad. A young girl of fifteen being forced to marry an old man of 55 is an incident that can happen in India only with its rotten social fabric. The young men of the Jain community, quite true to their youthful spirit, bestirred themselves and obtained an injunction of the Court for checking the marriage. We highly commend the action of these young men for it will inspire the youths throughout the country to be up against social evils. Only the other day Shrimati Shardaben Mehta exhorted the students of the College to be wide awake to stop the social oppression of women. We think the students of the Gujarat College should organise themselves into a band of social workers taking the severest pledges for the social uplift of this country. We most eagerly look to that day when a social workers' organisation shall be formed from among the students of the College to change the entire face of India's social structure. Will not the students of this College, situated as it is in the capital of Gujarat, gird up their loins when the call to duty has come and when the older generation is keenly awaiting the solution of the present social problems at the hands of the energetic young India ?

Rohit Mehta.

(J. B. A. Class).

Report of the Gymkhana Committee.

After all the efforts of the members of the Gymkhana Committee have borne fruit, and Principal Shirras has very kindly consented to give us the 'Students' Representative Council' with a student president and a student vice president instead of the Gymkhana Committee, according to the notice, dated the 17th August, 1929. Yet the efforts of the Principal and the members of the Gymkhana Committee are not over because the constitution of the new S. R. C. still remains

to be redrafted and sanctioned. I must say that all the members of the Committee are taking very keen interest in its affairs.

The following are the elected members of the Gymkhana Committee :—

(1)	Mr. K. H. Bhagwati	} S. B. A. Class.
(2)	„ C. N. Gosalia	
(3)	„ K. F. Desai	} J. B. A. Class.
(4)	„ N. N. Desai	
(5)	„ F. M. Bhagat	} I. A. Class.
(6)	„ N. P. Divetia	
(7)	„ D. M. Divetia	} F. Y. A. Class.
(8)	„ V. D. Mehta	
(9)	„ N. K. Jhaveri	
(10)	„ B. C. Desai	} I. Sc. Class.
(11)	„ B. S. Shah	} J. B. Sc. Class.
(12)	„ J. M. Patel	} S. B. Sc. Class.
(13)	„ S. R. Pajwani	} M. A. and M. Sc. Classes (combined).
(14)	Miss G. J. Kabraji	} Representing Lady Students.

Messrs. P. B. Patwari, P. B. Divetia, S. A. Chaudhri, R. B. Desai, K. T. Desai and P. T. Chhaya are Secretaries for Tennis, Cricket, Hockey, Badminton and Minor Games, Indian Gymnasium and Debating Union, respectively.

Messrs. Vachhrajani as the cricket captain, Zala as the Hockey Captain, Sodhan as one of the senior set players elected by these players in the absence of the champion, and Kaji as the Secretary of the Cooperative Stores, are the ex-officio members of the Gymkhana Committee.

This term the sports are running on well. It was feared that this year our cricket team would not fare so well on account of the absence of some of its veteran players, but the results of the last few matches are very encouraging. We congratulate Mr. Vachhrajani for being a captain this year. I am quite sure the team is safe in his able hands. No one can doubt his abilities both as a player and as a captain. We are sure to win many matches under his able captainship.

Sir Chinubhai Madhavlal has been kind enough to present us a cup which will be contested by interclass cricket matches. These matches have created much enthusiasm. It is yet impossible to say as to which class shall win the cup, because the matches are not over.

In Mr. P. B. Patwari we have both an enthusiastic and energetic Tennis Secretary. I must congratulate this energetic secretary for his remedying to a certain extent the difficulties of the players of the Junior courts by introducing the time-arrangement scheme, which is both practicable and time-saving. I must congratulate Mr. M. J. Joshi for winning for this College the Sir Navroji All Ahmedabad singles championship cup. He was also the college champion as well.

Badminton and Minor Games are going on as usual and are ably managed by Mr. Desai.

Hockey is ably managed by Mr. Chaudhri. I am very sorry to report that we have as yet achieved no brilliant success in any one of the matches. But I expect, for hope is everlasting, that the Hockey people will make a very good show and thereby do honour to the college under the captainship of Mr. Zala.

The Indian Gymnasium is ably conducted by Mr. Desai. The attendance is increasing day by day. It is both very unlucky and disappointing for the College to have lost Messrs. Vaidya and Gabla, the enthusiasts of the Gymnasium.

Mr. Chhaya, himself a very good debater and orator, is the secretary for the Debating Union. The Union has shown great vigour and life this time. The chief feature of it was the lecture of Mrs. Shardabehn Mehta in Gujarati. I must not forget to say that under the auspices of this very Union Prof. Correia, who returned from Oxford very recently after having won high distinction at the University and unique honour at the Union, was given a hearty welcome and was also presented with an address. Now the College Debating Union will rise to higher glory with him as its pilot.

Lastly, I owe my best thanks to the Professors incharge of games for helping in carrying out the work of the Gymkhana. I also beg to thank Principal Shirras for the very kind and prompt advice and help that he has been giving me in carrying out the arduous duties of the General Secretary.

C. N. Gosalia

Hon. General Secretary.

The Gujarat College Scientific Association.

‘ Science means an organised knowledge of facts ’.

In submitting this scanty yet pleasing report we are over-whelmed with pride and satisfaction.

It will be quite consistent and necessary to note the following changes in the office-bearers :—

President :—Prof. V. M. Gaitonde.

Vice President :—Prof. S. L. Ajrekar.

Treasurer :—Mr. K. S. Nargund.

Hon. Secretaries :—Miss G. J. Kabraji (S. B. Sc.)

Mr. Batuk Desai (I. Sc.)

We are pleased to note our splendid progress in the direction of enlistment of new members this term.

Our stereotyped constitution has under-gone a happy change by the affiliation of the Faculty of Mathematics to the Scientific Association. The appointment of Prof. Gaitonde as the president of the Association has bridged the gulf of difference which existed till recent times between Arts and Science.

Our opening lecture on “ Inter-marriages ” has clearly shown that social problems are not the monopoly of the Arts College only.

We have had a fine and attractive programme of scientific subjects this term. The subjects selected were such as would advance with rapid strides the knowledge of science among the students.

Our hearts throb with joy to note the splendid successes attained by students at the University Examinations in the Inter-Science and B. Sc. classes. Mr. Mehta A. P. from Inter-Science has stood on the highest rung of the examination ladder, and has obtained the Petit scholarship. Mr. Dave N. M. has topped the list in Physics and has thereby captured the Ellis-prize. In B. Sc. the remarkable success of Mr. N. M. Bhatt commands due admiration and congratulations from us. We note with great joy his appointment as the Dakshina Fellow.

The striking enthusiasm among the members of the managing committee of the Association makes us anticipate a bright future. The members aspire to have a grand gathering the like of which has not taken place in the past.

Principal Shirras and Mrs. Shirras have shown a keen and warm interest in our Association, and so our thanks are due to them.

We cannot adequately thank Prof. Gaitonde, Prof. Kanga, Prof. Divatia, Prof. Ajrekar, Prof. Datar, Prof. Shah, Prof. Asana and other members of the staff who spared no pains in giving their kind help and in taking whole-hearted interest in all activities of the Association.

The programme of the monsoon term runs as follows :—

	Subject	Lecturer	President	Date
1	'Inter-marriages.'	Mr. N. N. Shukla B. Sc.	Prof. J. J. Asana	2-8-29
2	Presidential Address.	Prof. V. M. Gaitonde	Principal Shirras	9-8-29
3	'Dangers to health'	Dr. Jacob E. Solomon	Prof. D. D. Kanga	16-8-29
4	'Tuberculosis'	Dr. G. R. Talvalkar	Prof. S. L. Ajrekar	23-8-29
5	'Spectrum and Ultra-Violet radiation'	Mr. G. D. Trivedi S. B. Sc.	Prof. V. B. Divatia	30-8-29
6	'Industry and Science'	Prof. D. D. Kanga		6-9-29
7	'The value of Science to women'	Miss. G. J. Kabraji S. B. Sc.	Dr. M. S. Shah	20-9-29
8	'Science and Philosophy'	Prof. Pandit		27-9-29

G. J. Kabraji.
Batuk Desai.
(Hon. Secretaries.)

The Literary and Debating Union.

The ever-flying wheel of time goes on incessantly, and changes and transformations follow one another. After the sluggish, inactive and scorching days of the summer vacation we reassembled once more under that ever-inviting roof of the Alma-Mater.

The Union welcomes all new comers after their success at the Matriculation examination, and at the same time hopes they will contribute their utmost to strengthen the Union for, who knows, they may hide among themselves some Demosthenes or Burke.

The Union after the transfer of Prof. Dhruva, whose efficient care was ever ready with new services and new opportunities, was under the philosophic guidance of Prof. Davar, whose devotion can just be compared to the "selfless sacrifice of the Zala Rana who saved Pratap at Haldighat." But Bharat now

withdraws to give place to Rama—and Prof. Correia follows his foot steps; and whatever addresses of honour and words of congratulations we utter are mere trifles when compared to the ocean of intelligence as represented by Prof. Correia. His ripe experience, I hope, shall serve as a guide, philosopher and friend to the Union and shall lead us to the glory of oratory and eloquence; for to get a man, whose ideas are quoted by journals and newspapers as the ideas of the day, will no doubt be considered a rare smile that fortune bestows on few.

The Union opened its sessions with a debate on “East is East and West is West and never the twain shall meet,” and the lucid and convincing arguments of Miss Sarabhai really attracted admiration.

Then we had the good fortune of having an enlightening lecture from Mrs. Shardaben Mehta whose liberal ideas and selfless service to the poor and oppressed are wellknown to every child of Gujarat.

The Union and the Secretary regret that the work this year is slow, yet they guarantee that the Union has now decided to be more active and to bring in the intelligencia of India in touch with the students; they propose to do their best to develop an army of speakers and debaters by various encouragements.

Pratap T. Chhaya.

Hon. Secretary.

The Gujarat College Co-operative Stores Society Ltd. 10th. Report.

Mr. President and Gentlemen,

On behalf of the Managing Committee of the Gujarat College Co-operative Stores Society Ltd. I have great pleasure in placing before you the balance sheet, the assets and liabilities, and also the profit and loss account for the year ending 31st March 1929.

The total number of shareholders is 266, while share capital amounts to Rs. 760/-. The reserve fund of the last four years is Rs. 364-2-5. The total purchases of this year amount to Rs. 3504-8-9, while the actual sales made are of Rs. 3943-8-9. The expenses incurred during this year figure at Rs. 146-13-6. while our balance in the Bank upto 31st March stands at Rs. 1477-5-3. The total profit of the year is Rs. 334-3-0. Out of this profit the following distribution is put forth for your approval.

Rs. 47-8-0 are to be set aside for dividend at $6\frac{1}{4}$ p. c. according to by-law no. 46 (a). Rs. 29-0-0 i. e. 10 percent of the remaining profit are carried to the

Reserve Fund according to By-law no. 46 (b). Rs. 196-14-0 are to be distributed to shareholders as bonus at Re. 0-1-6 per rupee on purchases made by them according to by-law no. 46 (c). Rs. 14-4-0 are reserved for propaganda fund, Rs. 29-0-0 are reserved for Benevolent Fund. The remaining sum of Rs. 17-9-0 is to be carried over as undistributed profit.

The total purchases of shareholders on which the Bonus is to be distributed amount to Rs. 2100.

A notable feature of our activity is the fact that we supplied books for the English section of the Library. We also undertook the purchase and sale of the second-hand books as far as possible. It is our earnest desire that the shareholders should take a keener interest and elect the right type of men for the managing committee, men who would work and not merely act as figure-heads. As to the auditing of accounts, we are glad to say that some of the suggestions made to us last year by our Auditors have been carried out as far as possible.

I may be pardoned for quoting the following sentence from the Auditor's Report of this year: "On the whole the students have done more than what can be expected from them, and the profit achieved this year, though smaller than the previous year, is still the result of the hard labour and zeal of the students only."

We are sorry that in comparison with the profit of the last year, there is a fall in the profit made by us during this year, but the reason can be well attributed to the fact that we have not been able as yet to realize from the Restaurant-keeper a good sum of Rs. 182/- In this connection, we request the authorities to take the necessary steps.

May we be allowed to record our thankfulness to Mr. Almaula, the Assistant Registrar, for taking the trouble to come over here and attend the meeting in spite of his multifarious activities. Our thanks are also due to the Government Auditors, Mr. Rajji and his assistants, for taking the trouble to come over here and audit our accounts.

This Report will remain incomplete if we fail to recognise our indebtedness to Principal Shirras, and Profs. Commissariat, Divatia, Abhyankar, Shah, Deshpande and Sarangpani for the help rendered to us from time to time.

My thanks are due to Messrs. J. M. Gandhi, S. R. Pajwani, J. P. Parikh, N. M. Kazi, G. M. Shah, P. C. Dhru, G. F. Chokshi and other members of the Managing Committee for their conscientious work.

C. S. Patel,
General Secretary.

The Society Twenty Eight.

(Established in the year 1928 for the study & investigation of problems relating to History, Economics, & Political Science etc.)

It was in the fitness of things that the Society should have flung open its doors to the students of arts as well as the science departments besides those of the B. A. Economics group for associate membership. The result has justified its existence from day to day. The total number of members is at present 28 including the associate members. The following have been elected as the office-bearers of the managing committee :—

- 1 Mr. A. M. Joshi (S. B. A.)—President.
- 2 Mr. R. M. Parikh (J. B. A.)—Secretary.
- 3 Mr. S. C. Maharaja (S. B. A.)—Treasurer.

Messers C. N. Parikh (S. B. A.) and N. L. Thakore (J. B. A.) have been elected as the members of the managing committee.

The Society has earned popularity and a good name for itself during the last year and it ought to be mentioned here that the capital thus realized has earned considerable interest under the able guidance and fostering care of Prof. M. S. Commissariat. We may be permitted to add here our humble appreciation of the pleasant company of Prof. Commissariat on our excursion to Shah Alam's Roza, Kankaria and the Dutch Tombs.

During this term Messers C. J. Coomarappa and Ben Marsden were our principal guests, who gave delightful lectures on "The contribution of Public Finance to the present Economic state of India" and "Mill management and position of Textile Industry in India" respectively.

Happily for us, Principal Shirras has taken an active move to make the Society progress in all ways and in all spheres. We also thank Prof. Deshpande for his assistance, and all others who have not failed to do their little bit for the prosperity of the Society. It is not too much for a Society of this kind to hope that with the cooperation of the members, one and all, the Society will see its hey-day of success very shortly.

The lectures for this term are as follows :—

Date	Subject	Speaker	President
23-7-29	Problem of Unemployment	Principal Shirras	Mr. C. J. Coomarappa M. A. B. Sc.
14-8-29	Contribution of Public Finance to the present Economic state of India.	Mr. C. J. Cooma- rappa M. A. B. Sc.	Prof. S. G. Deshpande.
19-8-29	Mill management and the position of Textile Indus- try in India.	Mr. Ben Marsden	Principal Shirras.

R. M. Parikh.
Hon. Secretary.

The Tagore Society.

The Tagore Society was inaugurated in February 1929. The aim of the Society is to cultivate an interest in the life and works of Dr. Rabindranath Tagore. It will be clearly seen that this Society is as yet a child—but as time goes on it grows fast in age, knowledge and fame.

We held our first meeting on February 15th, 1929 to elect a managing committee. The following are the office-bearers for the current year:—

President—Miss G. J. Kabraji.
Vice-President—N. T. Sethna.
Secretary and Treasurer—C. N. Gosalia.

We have also drawn up a constitution for the working of the Society. The membership is limited to 25 and the subscription is only Rs. 2/- per year. We count our year of office from February—independently of the academic year of the College. Thus our aims are modest and our number limited for we believe that “the fewer the better fare.”

Our knowledge of our Poet's work is still very elementary but we are optimistic about a bright future career. We have lectures once a fortnight. Our intention is to have small study circles in addition to such ordinary lectures, but as yet only one such study-circle has been started.

Our thanks are due to Mr. Ambalal Sarabhai who introduced our Society to the Poet just before the latter's departure for America—whereby we received from him an autographed photo.

The Tagore Society.

51

With reference to our library, we have so far got about 25 books, and hope to get some more very soon. Principal Shirras has kindly given us a cupboard for our books. He has also for the present lent us some books from the College Library.

In concluding we thank Principal Shirras, Prof. Kanga, Prof. Ajrekar, Dr. Shah and Messrs. Nargund and Sutaria for their encouragement and support by becoming associate members of our Society.

The Programme of Lectures upto date is as follows :—

	Date.	Subject.	Lecturer.
1	21-2-29	"Tagore the Man and the Poet" ...	Mr. N. T. Sethna.
2	7-3-29	"The Plays of Tagore" ...	" Y. S. Pandya.
3	19-7-29	"Tagore and Shantiniketan" ...	" Gupta.
4	29-7-29	"Stray thoughts on Tagore's Interpretation of Indian Civilisation.	" Trivedi.
5	12-8-29	"The Larger Synthesis with readings from Tagore."	Dr. Sumant B. Mehta.

C. N. Gosalia,
Hon. Secretary.

The Musical and Dramatic Society.

Besides the normal working of the Society there are only one or two things to be said.

The first is the magnificent donation of the Thakore Saheb of Sanand, to the Society in furnishing it with a library on drama and music. The Thakore Saheb has repeatedly shown his love for the Society. We are highly obliged to him for this further proof of his love for his Society of which he was once a member.

We must say something for Prof. D. A. Dhruva. His genuine attachment for the Society has endeared him to all the members, and all those who come in touch with him in this connection owe a debt to him for his self-sacrificing demeanour.

We are indebted to Prof. Apte, Prof. Divatia and Lady Vidyaben Neelkanth for their oft-given advice and able guidance.

Jayanti Dalal.

Hon. Secretary.

Indian Gymnasium.

It is a matter of great pleasure that 30 or 40 students have become regular visitors of the Gymnasium.

The number can increase to a considerable extent if there is a separate building with well-furnished implements.

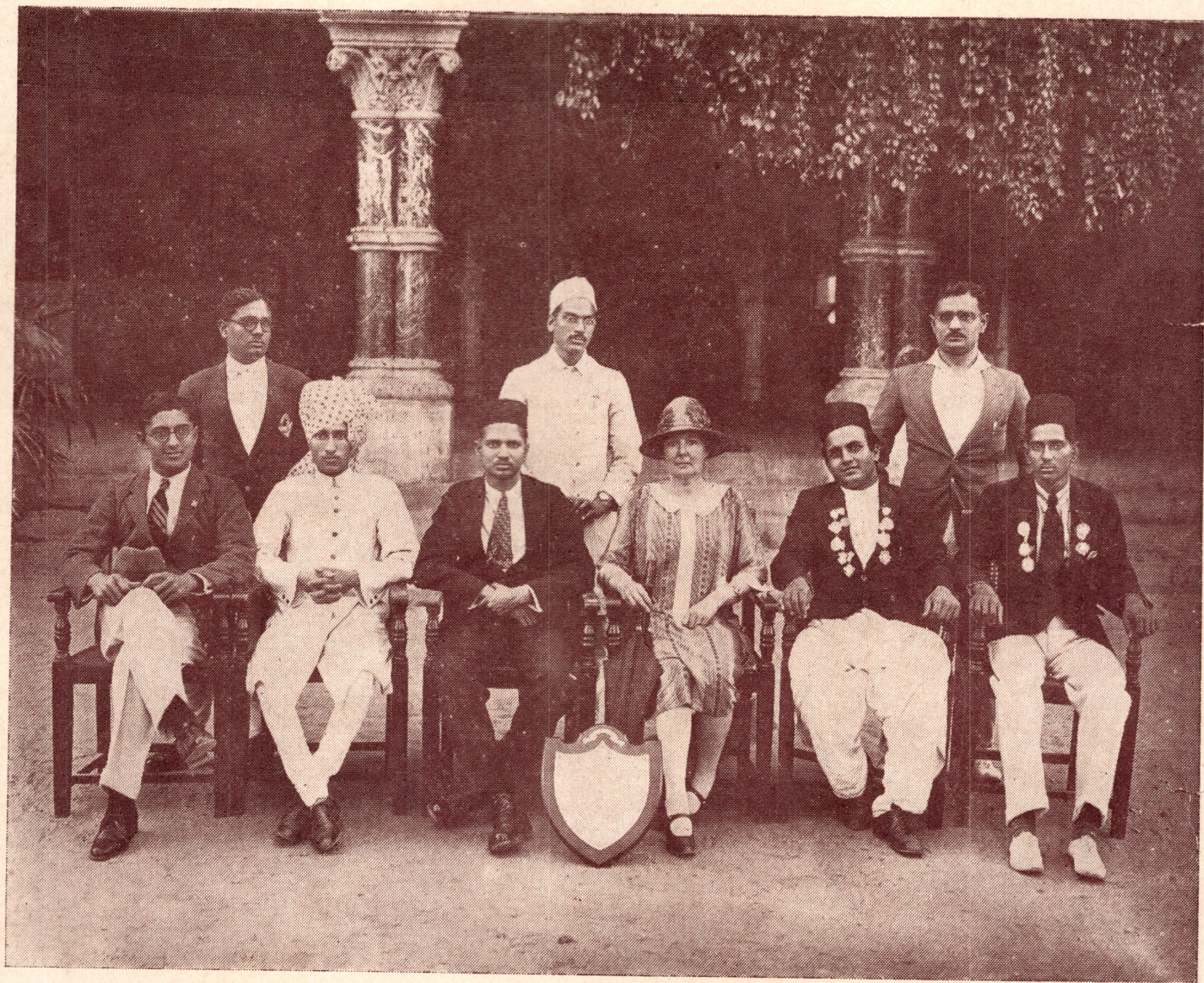
We played one "Kho-Kho" match against the Sarangpur Vyâyâm Mandir. We desire to play many such matches in the 2nd term.

The swing is a novel addition. It has attracted many students.

In the end we thank Prof. Sarangpani for the keen interest he takes in the Gymnasium.

Krishanlal T. Desai.

Hon. Secretary.

The sportsmen who represented the Gujarat College at the "Hind-Vijaya" Gymkhana, Baroda in the year 1928-29.

Sitting:—Mr. N. F. Gabla, Mr. G. M. Chudasama, Prof. S. G. Sharangpani, Mrs. Shirras,
(left to right) (Hon. Sec.) (Prof. in charge)

Mr. J. J. Vaidya,

Mr. N. R. Chhipa.

Standing (left to right):—Mr. C. C. Bhatt, Mr. D. M. Thakar, Mr. N. N. Shukla.

Tennis Report.

Luckily, this term rain has not been an obstacle in the game. From the beginning of the term, the game is played with joy, keen interest and enthusiasm. Tournaments and challenges are pouring in day by day.

This year the difficulties of the players of the Junior courts are remedied to a certain extent by introducing the time-arrangement. Twenty five minutes are fixed for each set and nearly sixty players are taking advantage of this scheme. There will be no waste of time to anyone as complained before. I hope it will be a great boon to the players in the next term when time would have more value.

The Sir Navroji All Ahmedabad singles championship cup has been the target at which the Gujarat College players have shot their arrows successfully since its origin. It is indeed a matter of great joy that Mr. M. J. Joshi B. A. has much enhanced the reputation of the Gujarat College by keeping that cup in the treasures of his Alma Mater once more. He was the champion of the College also. This year also, I hope that the Sir Navroji cup will retain its place in the coffers of our College.

In the next term, the All Ahmedabad Doubles Tournaments for the Borough cup are to be played on our courts. I am sure that our College players will make a decent show in the tournament.

And then, I cannot abstain from the pleasure of thanking Principal Shirras for the help given to us so many times. About Prof. Asana I need say nothing but that whenever I see him, I find sincerity incarnate. His love for the students and his enthusiasm know no bounds. He keeps his doors always open from morning till evening for discharging his duty.

P. B. Patwari.

Hon. Secretary.

Hockey and Football.

Hockey this year is in full swing. The number of students taking interest is overwhelmingly large, but in the beginning of the term when the hockey sticks were few in number, many had to go back disappointed.

Permanent players of the team found great difficulty in playing on the field as it was overgrown with grass due to the monsoon. Naturally Football was taken up and played out with great zeal in absence of hockey. But this did not last long. The budget was economised in other directions and the money was utilised for cleansing the ground. It is suggested that the Gymkhana should make an attempt to provide the hockey department with a nice permanent ground as the charges of cleansing the field every year greatly handicap the finances of the department. Hockey is in its infancy and requires thorough development as one of the College games. It is a manly game, full of excitement and pleasure, which can give the maximum amount of exercise within the minimum period of time.

Hockey matches are played out periodically: my colleague, Mr. G. K. Jhala (Capt.) has preserved the reputation of the team earned last year. The spectators, though showing great enthusiasm for the game, are not found to be present in satisfactory numbers. It is expected that more members of the Staff and students will enliven the game by their presence.

I feel pleasure in thanking Principal G. Findlay Shirras and Mrs. Shirras for their presence on hockey matches and for the keen interest they take in the development of the game. My warmest thanks are due to Dr. M. S. Shah, Professor in charge of Hockey and Football, for the ever-ready assistance he gives for popularising the game. He is forwarding the most valuable suggestions and bestowing his best efforts to make the game a success.

S. A. Choudhri.

Hon. Secretary.

Badminton and Minor Games.

Carrom is the most popular indoor game. Ping-pong occupies the second place in order of popularity. Badminton is, nowadays, neglected chiefly owing to the uncertainty of weather. It will, however, have its due share next term. Nevertheless this brings one to the necessity of having a closed Badminton-court. Why should the bogey of financial stringency come in our way, when colleges in Bombay and Poona could very well afford to have closed courts? I hope something would be done in this direction.

I am really grateful to Prof. M. S. Commissariat for his able guidance and for making our task easy by giving us every possible facility. I beg to thank Principal Shirras for the keen interest he takes in the games under my charge.

Ramanlal B. Desai.

Hon. Secretary.

Cricket Report.

The cricket season opened this time with an increased enthusiasm. It was mainly due to the Inter-class Tournaments for which Sir Chinubhai Madhavlal, the second Baronet, has kindly offered a Cup. Our cricket department is indebted to this sportsman who is also an old boy of our college. A second pitch had to be provided for practice as all could not be accommodated at the first, where the number of the players exceeds even thirty.

It is a matter of pride to the college that our first Eleven has not lost a single match on our ground. We have till now played eleven matches out of which seven have been won, three were drawn and one was lost, and that too on a foreign ground. This shows that most of the players are unaccustomed to play on a foreign ground with foreign surroundings, and hence we humbly suggest that our team should be sent out of Ahmedabad on a cricket tour.

Many good additions have been made this year. We may especially mention the names of Messers. Joshi, Khambatta and Benjamin. Mr. Joshi is a fast bat and a good field in the slips. With Messers Joshi, Billimoria and Khambatta, our "slips" are perhaps the best in Ahmedabad. Mr. Khambatta is an all-rounder, his strongest point being fielding. He is also a very fast bat, and but for his

hasty temperament he would make a much better show. Mr. Benjamin proved to be an invaluable addition to our bowling strength. Mr. Govind has rendered very good services as our second bowler. Mr. Barot, our opening bowler, is really deadly with the leather. We cannot but appreciate his services to the College. We hope he will also show an equally good form in batting. We congratulate Mr. Billimoria for retiring with a brilliant and faultless innings of 103. He has improved much both in fielding and batting, and we expect some huge scoring from him in the coming Gaekwar Cup matches.

The Inter-classes cup matches are nearing the end, the finals will be played between the F. Y. A. classes and the Inter-classes. We congratulate Mr. M. V. Divatia and Mr. R. C. Thakore for having scored 39 (not out) and 34 (retired) respectively in the Inter-classes cup matches against the B. A. and B. Sc. classes.

The Gaikwar cup matches begin in the last week of August. Our first round will be played with the M. T. B. College of Surat. We hope to retain the cup this year also.

The Gordhandas cup matches will begin in the second term as often the matches are interrupted by rain.

We are thankful to Principal Shirras for his interest in the game. Our thanks are due to Prof. Divatia, Prof. Wellingker and Prof. Kanga who have been rendering invaluable services to the cricket team by evincing an active interest in the game.

We also take the opportunity of recording our thanks to Mr. Pasco for creating an enthusiasm amongst the students for this game by offering trophies to the best players

May we suggest two interesting matches, one between the staff and our First Eleven and another between the latter and the lady students of the College? If necessary the First Eleven would promise to bat and field with one hand only. It would surely be a unique feature in the cricket annals of the Gujarat College.

P. B. Divatia.

Hon. Sec.

Classical and Vernacular Section.

INDEX.

	SUBJECT.	PAGE.
१	भास्करास्तः ।	१—२
२	साभ्रमतीरम् ।	३—४
३	Urdu Passages	५—१२
४	आणवग्न निषेधक मंडण	१३—१४
५	वन्दन	१५
६	नूतन प्रलाते	१५
७	अेक याचना	१५
८	गुजराती साहित्य अने आपणुं कर्तव्य	१६—१९
९	अक्ष हिंयडो	१९—२०
१०	याग	२०
११	कलानुं लीलाम	२१—२६
१२	लयला	२६—२७
१३	रणनी	२७ २८
१४	स्त्री हङ्क कथा	२८—३१
१५	अङ्कल अंधारे केम लूटाई?	३२
१६	हालरकुं	३२—३३
१७	सत्तरमी सदीना सुप्रीन्टेन्डन्ट	३३—३६
१८	हृदय भिलन	३७—३८
१९	नभी सरौवर	३९
२०	सरला	३९—४२
२१	महासागरना मंत्रो	४३—४४
२२	देवीनी आराधना	४४—४५
२३	पाणीडां	४५—४६
२४	विधुर आत्मा	४६—५०
२५	डोयलडी	५०
२६	हरिप्रसादनो पत्र	५१—५२
२७	आशा	५३
२८	स्वप्न कविनी शोधमां	५४
२९	नया नय-तमां अेक दृष्टि	५५—५७

कालं कियन्तं निवसेत्समृद्धिर्विपत्तिरेषापि वसेत्कियन्तम् ।

स्मरन्निवेमं नियमं विवस्वन्नस्तप्रयाणाभि मुखोऽभवस्त्वम् ॥ ९ ॥

अधः प्रयाति जन्तुः स्वस्थानादल्पमपि च्युतः ।

पश्य स्वर्गच्युता गङ्गा पतिता लवणाम्बुधौ ॥ १० ॥

सद्यस्तावद्भ्रजसि ककुभं मध्यविन्दोः प्रतीचीं

तापश्चण्डो गलति न चिरान्नम्रनम्रस्तथाभूः ।

पश्यामि त्वां शिरसि च यदा यान्तमस्ताचलस्य

सन्तप्तं मे भवति हृदयं वीक्ष्य भास्वन्दशांते ॥ ११ ॥

द्विजेषु साजन्यमलौकिकं सखे वसत्यलं पश्य तवातपं न ते ।

स्मरन्ति किन्त्वत्र दशामिमामपि प्रयातमेते समपूजयन्मुदा ॥ १२ ॥

अस्तं याते समस्तं जगदभवदिदं तत्प्रकाशावहीनं

शान्तश्चाभूत्प्रहर्षोद्भूतविहगरवश्चोद्भूद्भूकरावः ।

त्यक्त्वा स्वं कार्यजातं स्वगृहमुपययुर्मानवाः सर्व एषा

दृष्ट्वा पत्युर्दशां तां मुकुलितनयना पद्मिनी खिन्नखिन्ना ॥ १३ ॥

यदिह नलिनि शोको वीक्ष्य भर्तुर्दशां तां

भवति तव मनस्के त्वत्कृते तन्न मन्ये ।

अयमिह हि विशेषोऽस्त्याशुचीनां सतीनां

सुखयति पतिसम्पत्तद्विपत्तापयेत्ताः ॥ १४ ॥

उदयमयते चन्द्रो वर्षन्सुधां शमदामिमां

जनयति महाशान्तिं सर्वं तनोति मनोहरम् ।

अपि तु नलिनी शोके मग्ना निमीलितलोचना

शमदकिरणं द्रष्टुं नेच्छां करोति पतिव्रता ॥ १५ ॥

N. K. Bambhanla.

(J. B. A.)

श्रीकृष्णः ।

भास्करास्तः ।

आसीद्रम्यं प्रभातं दिशि दिशि नयनानन्द सन्दायिवर्णम्
वृक्षाश्वासनप्रसन्ना विमलजलकणैरार्द्रपर्णाः समन्तात् ।
सानन्दं सञ्चरन्तः कलरवनिरताः पक्षिणः सर्व आसन्
अब्जान्युन्मीलयन्तो दिनकर किरणाः प्रादुरासन्यदा ते ॥ १ ॥

प्राच्या मुखञ्च सकलं विदधत्सरागं
यावद्भवान्दिनमणे समुदेति तावत् ।
स्नात्वा द्विजाः शुचिविभूतिविलिप्तभालाः
पुष्पाक्षतादिभिरकुर्वन्ते सपर्याम् ॥ २ ॥

आसीदलौकिकी शान्तिस्तदा भास्वन्यदा भवान्
शिखरं समलङ्कुर्वन्नासीदुदयभूभृतः ॥ ३ ॥

अद्य स्मरामि तां शान्तिं विचरन्त्यामवाप्तवम् ।
प्रभातेऽम्भः कणैः सिक्तशष्पभूयिष्ठभूमिषु ॥ ४ ॥

उदयानन्तरश्चासीदुदयस्तव भास्कर ।
यावद्धि वियतो मध्यमध्यतिष्ठः शनैः शनैः ॥ ५ ॥

अध्यारोहसि मध्यविन्दुमवनिं सन्तापयस्त्वं यदा
सोढुं कोऽपि नहि क्षमस्तव रवे तापं प्रचण्डं तदा ।
सर्वे चैव समाश्रयन्ति पवनं वृक्षान्गृहान्प्राणिनो
नो चेदत्र निकेतनानि तरवो वायुर्गतिः का भवेत् ॥ ६ ॥

आसीत्तदा प्रभावोऽसौ प्रभाकर तवाद्भुतः ।
नापश्यस्तापयन्नुर्वीं प्रचण्डकिरणैरिमाम् ॥ ७ ॥

न दोषलेशोऽपि तवात्र वर्त्तते निसर्गसिद्धो नियमोऽस्त्ययं सखे ।
य एव लोके लभते श्रियं नरो न स प्रमत्तः किमपि प्रपश्यति ॥ ८ ॥

शान्ता धीरा सुभगवहना यास्यसि त्वं ततः किं
गीतं शान्तं जलनिधितरङ्गेषु मुञ्चन्त्यपूर्वम् ॥ ६ ॥
बाला क्रोडे भवसि तु पितुर्गीतशीला सदा त्वं
चण्डं नादं विषममकरोस्त्वं कदाचित्प्रगल्भा ।
आसन्नो भे पतिरिति किमद्यासि मूका विमुग्धे
नूनं भूयाद् हृदि विलसितं प्रेक्ष्य कान्तं सगीतम् ॥ ७ ॥

U. J. Joshi.

(Inter Arts).

॥ ॐ ॥

‘ साभ्रमतीम् । ’

(-मन्दाक्रान्ता-)

तत्रापश्यं पथि सरिदहं त्वां भ्रमन्तीं सुखेन
यत्रासंस्ते धवलसिकताश्चन्द्रिकास्पर्श कान्ताः ।
अद्याप्यन्तः श्रुतिपटसरत्तावकं चारुगीत-
मानन्दं मे कमपि कुरुते दिव्यसौख्यं तनोति ॥ १ ॥
दृष्टेदानीं विरतरसगीतां पुनस्त्वां मनो मे
क्लिष्टं मूकामिव गतरुतां कोकिलां प्रावृषोऽन्ये ।
गूढार्थं ते यदपि कथितं निर्झरैर्मञ्जुगीतैः
पारावारं कथयसि पतिं, किं चनो कंचिदन्यम् ॥ २ ॥
आदेशोऽस्ति क्षितिधरवरप्रेषितः किं मदर्थं
सन्देशं वा वहसि सलिले किं गिरेर्निर्झराणाम् ।
रम्ये तीरे मधुरमधु यद्बालगोपैश्च गीतं
सोल्लासं मे कथयकथयैतन्न किं गीयते तत् ॥ ३ ॥
बालक्रीडाः प्रभवगिरिषु स्रोतसां या भवन्ति
लब्धं ताभ्यः सरलवहनं, सुन्दरं यच्च तेऽन्यत् ।
नैतद्वीतं मधुरमधुना गोपितुं तेऽनुरूपं
सौन्दर्यं किं भवति ललितं बाह्यतः क्रूरमन्तः ॥ ४ ॥
आसीत्तेऽपि प्रमुदितमहो शैशवं गीतपूर्णं
ताताद्भूतेऽसुखदविरहे मूकभावं प्रयन्ना ।
विश्रान्ता वा भ्रमणमति ! किं सर्वदा भ्रान्तशीलात्
त्यक्त्वाऽऽयाता निविडवनमार्गे प्रियं गीतभेतत् ॥ ५ ॥
पूर्णत्वं न त्वभवदनवद्यं सगम्भीरघोषं
लोकानां तद्ध्यसुखमिति किं खिन्नभावाऽसि भूता ।

شیرازہ قائم رہیگا۔ یہی عربی مسلمانوں کی تہذیب کا معدن اور
 مخزن ہے۔ اسکو جب ہم مسلمان (نعوذ باللہ) کہو دینگے تب ہ
 پر وہ مصیبت چھا جائیگی جس کے خیال سے دل کانپ اٹھتا ہے *
 سب سے اول تو اس مقدس زبان میں ہماری آسمانی باتری
 قرآن مجید ہمارے پاس اس لئے بھیجا گیا ہے کہ اسکو پڑھیں۔
 نہ صرف پڑھنے پر اکتفا کریں جیسا آج ہم میں رواج ہو یا ہے۔
 بلکہ جو کچھ پڑھتے ہیں اسکو سمجھیں اور اس پر غور کریں اور
 عمل کریں اور اسکے احکام و ارشادات کے موافق ہم میں۔ اگر
 ہم یہ نہ کریں تو ہمارے راہ بتانے والے قرآن سے سراسر سلوک
 ویسا ہی ہوتا جائیگا جیسا اور مذہب والوںکا ہوا ہے جنہوں نے
 اپنی مقدس کتاب کو ایک محض نمائش کی چیز بنالی ہے اور اس
 سے نہ خود عملی فائدہ اٹھاتے ہیں نہ اوروںکو اسکے فوائد اور ارشادات
 سمجھا سکتے ہیں *
 میں یہ ہرگز نہیں کہوں گا کہ ہماری مقدس کتاب کی عزت
 مت کرو * کون مسلمان جسکو اسلام کا دعویٰ ہے ایسا گستاخانہ کلمہ
 زبان پر لائیگا؟ اسکی انتہائی درجہ کی عزت کرو اور پڑھو * اسکے
 ساتھ ہی ساتھ جو کچھ اس میں سے تم پڑھتے ہو اسکو سمجھو اور
 اسپر غور کرو اور اسکو اپنا ہادی بناؤ اور اسپر عمل پیرا ہو * یعنی
 خدای تعالیٰ کے کلام کی عزت محض نمائشی نہ ہو لیکن نیک
 اعمال کی صورت میں ہونی چاہئے *
 جب تم ایسا کرنا چاہتے ہو تو جب تک تم کو عربی زبان نہیں

— ایک تعریک —

قریب دو سال کا عرصہ ہوا۔ بہت سے صاحبوں کو یاد ہو گا کہ
 اس عہد کے سب سے مشہور عیسائی مشنری بنام ڈاکٹر زویمر یہاں
 آ کر عالمانہ تقریروں سے لوگوں کے دلوں پر اپنی علمیت کا سکھ
 بٹھا یا۔ اس کی زندگی کا منشا یہی ہے کہ اسلامی ممالک میں عیسائیت
 کی اشاعت ہو۔ اس غرض سے اس زمانہ کے سب سے زیادہ
 مہذب اسلامی ملک یعنی مصر کو اپنی تعریک کا مرکز بنا کر وہاں
 سے چو طرف اپنا پروپیگینڈا (یا اشاعت) پھیلا رہا ہے *

آپ کو اس کا علم ہے کہ وہاں کی یعنی مصر کی مادری زبان
 عربی ہے جو ہمارے خیال سے ایک اجنبی کو اور خاص کر کے ایک
 انگریز کو بہت مشکل محسوس ہوتی ہو اور جسکی تحصیل میں اسکو
 کئی مشکلات کا سامنا ہوتا ہے لیکن اس نے جب وہاں قدم رکھا تو
 پہلا کام اس نے یہ کیا کہ عربی میں مہارت حاصل کی۔ واقع میں اسکو
 بہت جان فشانی کرنی پڑی ہوگی *

اتنی سب جان فشانی اس نے کس لئے اختیار کی؟ اس کا سبب
 صرف یہی تھا کہ عربی اسلام کی کنجی ہے۔ کنجی جب ایک بار
 ہاتھ آئی تو دروازہ کا کھلنا بہت دشوار نہیں اور مصر عربی
 کا مرکز ہے *

اسی عربی زبان کی وجہ اسلام کا شیرازہ اب تک برقرار
 رہا اور جب تک مسلمان اسکو ہاتھ سے جانے نہ دینگے تب تک یہ

آتی تب تک تم کیسے اسکو سمجھ سکتے ہو؟ اس لئے پہلا اور سب سے
 مقدم فرض مسلم کا یہ ہے کہ اپنے فرقان حمید کو صرف پڑھنا کافی
 نہ سمجھ بلکہ اس کے مطالب اور معانی سمجھنے اور ذہن
 نشین کرنے کی کوشش کرے * جب تک وہ ایسا نہیں کرتا تب
 تک وہ سچا مسلمان کیسے کہلائیگا اور اسلام کی دولت اسکو کس طرح
 حاصل ہوگی؟ اس بنا پر عربی کا جاننا ایک مسلمان کو کتنا ضروری
 ہے یہ بات ایک معمولی آدمی بھی اب سمجھ سکتا ہے *

اس زبان میں ہمارے رسول خدا (صلعم) کی حدیثیں پائی
 جاتی ہیں * یہی زبان ہمارے باقی سب دینی علوم کا خزانہ ہے۔
 القصہ جتنے دینی برکات ہمیں حاصل ہیں وہ سب اسی میں
 مندرج ہیں اور اسی کے بدولت ہمیں ملی ہیں *

اب دنیوی خیال سے بھی اسکو ہم دیکھیں تو ہمیں معلوم
 ہوگا کہ دنیا کے جتنے علوم و فنون کی بنیاد قدمائے یونان و
 روم نے ڈالی اور ایجاد کئے اور بعد میں قرون وسطیٰ میں یورپ
 کی مذہبی تعصب اور جہالت نے پیٹھ کے پیچھے پھینک دئے
 تھے ان سب کو اسی زبان نے گمنامی میں سے اٹھا کر ان میں
 پھر نئی زندگی کی روح پھونک دی۔ اتنا ہی نہیں بلکہ ایسے

خوش پیرا یہ میں انکو ادا کی کہ یورپ کے جوہر شناس
 اس کی طرف للچا کر دورے اور زانوی ادب اسکے سامنے تم
 اس سے یہ سب علوم اخذ کئے اور ایک نئی روشنی اور
 کے بیج بوئے جنکے آثار آج کل از بس نمایان اور ا

الشمس ہیں *

اور ایک بات جو قابل ذکر ہے وہ یہ ہے کہ یہ ایک زندہ زبان ہے اور رفتار ترقی و تمدن میں یورپ کی اعلیٰ سے اعلیٰ زبانوں کے اس طرح قدم بقدم چل رہی ہے بلکہ ان کے دوش بدوش ہے کہ نئے علوم و فنون کی کوئی کتاب کے ان زبانوں میں شائع ہوتے ہی فوراً اس عربی زبان میں اس کا ترجمہ ہوتا ہے جس سے عربی دان نئے سے نئے انکشافات اور معلومات سے اسی آن باخبر ہو سکتا ہے *

علاوہ اسکے یہ زبان دنیا کے اتنے ملکوں میں رائج ہے اور اتنے زیادہ ملک کے عالم اسکو جانتے ہیں کہ صرف اس ایک زبان کے جاننے سے ایک مسلمان دنیا کے ان تمام ملکوں میں آسانی سے سفر اور تبادلہ خیالات کر سکتا ہے جہاں ایک چھوٹی سی جماعت بھی ذی ہوش مسلمانوں کی آباد ہے * آپکو یہ یاد دلانا ضروری نہیں کہ عرب - میسوپوٹیمیا - شام (یا سیریا) - شمالی افریقہ (جس میں مصر - سوڈان - ٹریپولی - تونس - الجیریا (یا الجزائر) - مراکش (یا مراکو) شامل ہیں) - شمالی لینڈ - مشرقی افریقہ وغیرہ ایسے ممالک ہیں جہاں صرف عربی ہی مادری زبان ہے * باقی سب ملکوں میں مشرق سے لیکر مغرب تک اور شمال جنوب تک جہاں ایک قلیل تعداد بھی مسلمانوں کی ہے مسلمان علما عربی جانتے ہیں * ہمارے ہند میں بھی کے پیشتر عربی دانی کی ایسی اچھی حالت تھی کہ

والونکو ذرا پوچھئے کہ کیا اردو آسان ہے یا مشکل؟ وہ فوراً بول
 اٹھینگے کہ بہت مشکل ہے * اس طرح عربی بھی * اس بیسوی
 صدی میں جس طرح ہر مشکل چیز کو آسان بنانے میں لوگ جد و
 جہد کر کے اسکو آسان بنا دئے ہیں۔ اسی طرح عربی کو بھی آسان
 بنانے میں پوری کامیابی حاصل ہوئی ہے * صرف آپکی توجہ
 اُسی طرف ہونی چاہئے * انگریزی میں کہاوت ہے *

Where there is a will, there is a way

جہاں ارادہ ہوتا ہے وہاں راستہ بھی۔ آپ آج ہی سے مصمم
 عزم و ارادہ کر لیجئے کہ کچھ بھی ہو۔ ہم آج سے عربی کے درس
 کی ابتدا کریں گے۔ آپ جانتے ہیں کہ
 ہمت مردان۔ مدد خدا۔

خدا اُنکو ہی مدد دیتا ہے جو بلند حوصلہ ہیں۔ پست ہمت
 کو آدمی نہیں کہتے اور نہ کہنا چاہئے۔ آدمی ہمت پکڑے تو
 مشکل سے مشکل امور طی کر سکتا ہے۔ عربی تو کیا؟

شیخ عبدالوہاب {

۹ اگست ۱۹۲۹ ع

احمد آباد

ہے۔ ہاں بہترین ہمارے بلکہ ہمارے بعض بڑے بڑے عالموں تک پہنچا ہے۔

ہاں ہاں جو کہ اس کے لئے لگے لگے

ہے تو وہ تم کہہ کر کہہ۔

— صوفیانہ را معنی نایب چون شہان

* معنی نایب چون شہان

* ہمیں ہمت یو ہے ہمتی

مشکل ہے *المصیبات* انہی مشکل

ہے جیسا کہ بتا ہے ہمتی * ہمتی

ہے جو کہ ہمتی سے خیر ہے

اور اس طرح ہمتی سے

ہے جو کہ ہمتی سے خیر ہے

ہے جو کہ ہمتی سے خیر ہے

ہے جو کہ ہمتی سے خیر ہے

ہے جو کہ ہمتی سے خیر ہے

* آسان ہے آسان

ہے جو کہ ہمتی سے خیر ہے

ہے جو کہ ہمتی سے خیر ہے

ہے جو کہ ہمتی سے خیر ہے

ہے جو کہ ہمتی سے خیر ہے

ہے جو کہ ہمتی سے خیر ہے

ہے جو کہ ہمتی سے خیر ہے

બાળ-લગ્ન નિષેધક મંડળ.

બહાલા બહેન
લાઇ

ભાષણ કરવાનો સમય આવ્યો ગયો છે. કાર્ય કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. બાળ લગ્નના ગેરફાયદા દરેકને જાણીતા છે. તે ગેરવર્તણૂક છે અને અનેક જાતના છે.

બાળ લગ્ન સમાજના પાંચો દીકો બનાવે છે.

બાળ લગ્ન પ્રજાના આરોગ્ય

બાળ લગ્ન શિક્ષણના

બાળ લગ્ન જીવનની ક

બંધનરૂપ

પ્રસંગોમાંથી પસાર થવામાં તમને

બાળ લગ્ન નિષેધક :
અને તમારા બાળકોને

તેની પ્રતિજ્ઞા લેવાથી તમે તમારી જાતને

અને તંદુરસ્ત બનાવશો.

જનસમાજનો પાયો મજબૂત કરશો.

પ્રજાને પ્રબળ અને શક્તિમાન બનાવશો.

અજ્ઞાન અને બહેમનું અંધકાર દૂર કરશો.

જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવશો.

તંદુરસ્તી, શક્તિ, આનંદ અને ખર્ચ પુરુષત્વ અને ખર્ચ સ્ત્રીત્વ લાવવામાં મદદગાર થશો.

મહાન ઈશ્વર તમને આ પ્રતિજ્ઞા લેવાનું જ્ઞાન અને પાળવાનું બળ અર્પે.

આ પ્રતિજ્ઞા પોતાની ઈચ્છાથી લેવાની છે અને તેટલા માટે તે વધારે પાવત્ર છે, કારણ કે તે તમારા આત્માની સમક્ષ લેવામાં આવે છે.

આ પ્રતિજ્ઞાના દેખીતા આકારને મઠાવો અને તમારા ઘરમાં રાખો.

આ પ્રતિજ્ઞાના અદૃશ્ય આકારને તમારા હૃદયમાં રાખો અને તેના પર ચિંતન કરો. સર્વ શક્તિમાન પ્રભુ તમને આ કામમાં સહાય આપે !

દારાબ દી. કાંગા.

પ્રમુખ.

શાર નામ્યું અનંત કૃતિ નીરખી,
દગ નામ્યું અનેરી કલા પરખી,
હજ્યું હૈર પ્રભો ! તવ અંક મહી,
ઉપકાર વિમુગ્ધ નમીજ રહ્યું.

‘ નૂતન પ્રભાતે. ’

(વસંતતિલકા.)

અન્ધારનાં દળ હરી પ્રસરે સુતેજ,
એ ભર્ગ રૂપશી હસે જગ સર્વ આજે;
ને એ વરેણ્ય કિરણો રવિનાં સતેજ,
પામી વિકાસ ધરી, આત્મ સહર્ષ ગાજે.

જેશી ઉમીઆશંકર જેઠાલાલ.
(ઇન્ટર આર્ટ્સ).

એક યાચના.

(તોટક.)

કંઈ દે, કંઈ દે, પ્રભુ ! વહાલ ધરી,
લક ઝોળા ઉભો જગ ચોક મહી.
તુજ પાસ અખૂટ ભર્યો છે નિધિ;
દઈ દે, દઈ દે, પ્રભુ ! પૂર્ણ ભરી.
ભર ઝોળા બધી અમીદૃષ્ટિ વડે,
ભવની બધી ભાવટ જેથી ટજે;
કર મહેર પિતા વીનવું તુજને,
ભીખ દેઈ પ્રભુ કર પૂર્ણ મને.

પુરૂષોત્તમદાસ છ. શાહ.
ઇન્ટર આર્ટ્સ.

ગુજરાતી

સુધારાનું પ્રતિબિંબ તેના સાહિત્યમાં પડે છે. સાહિત્યની સ્થિતિ ઉપરથી પ્રગ્નતા સંસ્કારિતાનું માપ કાઢી શકાય. વિજ્ઞાનની પરિભાષામાં કહીએ તો સાહિત્ય પ્રગ્નતા સંસ્કારિતાનું barometer (વાયુમાપક યંત્ર) છે. અહીં આપણે સાહિત્યને તેના વિશાળ અર્થમાં લઈએ છીએ. સાહિત્ય એટલે સમસ્ત વાગ્યાપાર; સાહિત્ય એટલે શબ્દચ્છન્નની ઉપાસના. એકલું કાવ્યનાટકાદિનું સાહિત્ય તે જ સાહિત્ય એમ ન હોય. તેને શુદ્ધ સાહિત્ય કહી શકાય. જીવન અને સાહિત્યને અતિનિકટ સંબંધ છે. તે બંનેને છુટાં ન પાડી શકાય. જીવનમાંથી સાહિત્ય પોષણ મેળવે છે. આપણા સાહિત્યના ઉત્કર્ષ માટે શું કરવાની જરૂર છે તેનો થોડો વિચાર કરીએ.

સૌથી પહેલા ભાષાપ્રેમ ખીલવવાની જરૂર છે. જેમ દેશભક્તિ હોવાની જરૂર છે તેમ ભાષાભક્તિ પણ હોવી જરૂરની છે. આપણા મહાકવિ પ્રેમાનંદે ન્યાંસુધી ગુજરાતી ભાષા અન્ય ભાષાઓની કક્ષામાં ન આવે ત્યાંસુધી પાઠવી નહિ પહેરવાનું પણ લીધું હતું. ધન્ય છે એ ભાષાભક્તિને ! અંગ્રેજ કવિ મિલ્ટનને વિષે કહેવાય છે કે જો તેમણે 'પેરેડાઇઝ લોસ્ટ' મહાકાવ્ય લેટિન ભાષામાં લખ્યું હોત તો તેમને વધુ કીર્તિ મળત. પણ તેમણે તેમ નહિ કરતાં સ્વભાષામાં જ લખવું પસંદ કર્યું. આવી ભાષાભક્તિને પરિણામે જ સાહિત્યનો ઉત્કર્ષ થાય. આવું મહાન કાર્ય સૌને માટે શક્ય ન હોય પણ કેટલુંક તો બધાને માટે સંભવિત છે. જ્યાં જ્યાં બની શકે ત્યાં માતૃભાષામાં બોલવા લખવાનો આપણે આગ્રહ રાખવો જોઈએ. માતૃભાષામાં આપણે આપણા વિચારો વધારે સારી રીતે વ્યક્ત કરી શકીએ છીએ. તે દ્વારા મેળવેલું જ્ઞાન મગજમાં સચોટ રીતે અંકિત થઈ જાય છે. આજકાલ ધણા કેળવણીના માણસો વાતચીત તથા લખાણમાં ભારોભાર અન્ય ભાષાના શબ્દો વાપરે છે. એ રીત ઇચ્છવાયોગ્ય નથી. જ્યારે માતૃભાષાનો ઉપયોગ કરીએ ત્યારે તે અભિવ્યક્તિ વાપરવી જોઈએ. કેટલીક વાર શુદ્ધ સ્વભાષાનો ઉપયોગ કરવામાં તથા તેમાં વિચાર પ્રદર્શિત કરવામાં આપણને મુશ્કેલી લાગે છે. આથી વિશેષ ખેદજનક બીજું શું હોઈ શકે ?

કહેવાય છે કે આપણી ભાષા ખેડાયેલી નથી, તેમાં વિચાર પ્રદર્શિત કરવાને પુરતો અવકાશ નથી. તેટલા ઉપરથી તો તેને સખળ બનાવવાની બેવડી ફરજ ઉપસ્થિત થાય છે. જુની ગુજરાતીમાં જૈનોએ લખ્યું છે; નરસિંહમહેતાએ ધંધરભક્તિ ગાઈ છે. પ્રેમાનંદે સંસ્કૃત ભાષાના જોવી કૃતિઓ રચી છે. અને ગુજરાતી સાહિત્યમાં પણ શું થઈ શકે તેનો છેલ્લા થોડા વર્ષોનો ઇતિહાસ સાક્ષી પુરે છે. આપણી ભાષા સરળ અને મધુર છે. તેમાં પણ સુંદર લાગણીઓ અને વિચારો પ્રદર્શિત થઈ શકે તેમ છે.

આપણે અંગ્રેજી, સંસ્કૃત વગેરે સમૃદ્ધ ભાષાઓનો જરૂર અભ્યાસ કરીએ. તેને ભાષાઓમાં એનમૂન રત્નો છે. સહવસ્તુ બ્યાંથી મળે ત્યાંથી ગૃહણ કરવી જોઈએ. જ્ઞાન અને સંસ્કારને માટે આપણાં હૃદયનાં દ્વાર સદૈવ ખુલાં હોવાં જોઈએ. આપણું એટલું જ સાફ એ કૃપમંડુક વૃત્તિ છે, એ સાંકડું સ્વદેશભિમાન છે. અંગ્રેજી સાહિત્યમાં શેક્સપીયર, મિલ્ટન, વર્ડ્સ્વર્થ અને ટૅનિસન જેવા ભૂતકાળના તથા એચ. જી. વેલ્સ, બર્નાર્ડ શૉ, અને ગાલ્સવર્થી જેવા વર્તમાન સાહિત્ય-સ્વામીઓની તથા યુરોપીય સાહિત્યમાં ગીથે, ઇબ્સન, આનાતોલ ફ્રાન્સ વગેરે સાહિત્યસ્રષ્ટાઓની કૃતિઓનો અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં કાલિદાસ, ભવભૂતિ, ભાસ, ભારવિ વગેરેની કૃતિઓનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. એ કહેવાતી ભાગ્યેજ જરૂર છે કે જુની ગુજરાતીનો ઉંડો અભ્યાસ થવો જોઈએ. જુનાના પાયા ઉપર જ નવાનું ચણતર થાય છે. જૈનોના ઐતિહાસિક પ્રબંધ તથા રાસ ઉપરથી ગુજરાતના ઇતિહાસ ઉપર અવનવો પ્રકાશ પડે છે. આપણો યશસ્વી ભૂતકાળ નયન સન્મુખ ખડો થાય છે. તેમજ નરસિંહમહેતા, પદ્મનાભ, ભાલણ, અખો, પ્રેમાનંદ શામળ વગેરેની કૃતિઓમાંથી ઘણું જાણી શકાય છે.

એક ભાષા બીજી ભાષાના સંસર્ગથી સમૃદ્ધ થાય છે. અન્ય વસ્તુઓની જેમ ભાષાનો પણ વિનિમય છે. અંગ્રેજી ભાષાનો જ દાખલો લઈએ. એક વખતે તેમાં કેટલા શબ્દો હતા અને હાલ તે સંખ્યા કેટલી વધી છે! એક કાળે તેમાં પુસ્તકોની સંખ્યા કેટલી હતી અને હાલ તે કેટલી વધી ગઈ છે? આવી રીતે એક ભાષા બીજી ભાષા પાસેથી પ્રેરણા મેળવે. પણ તેનું અંધ અનુકરણ નહિ હોવું જોઈએ. સર્જકતા (creativity) એ સાહિત્યનો તેમજ સર્વે કળાઓનો મુદ્રાલેખ છે. સાહિત્યમાં મૌલિકતા (originality) હોવી જોઈએ.

શિક્ષિત વર્ગને શિરે એક બીજી ફરજ ઉપસ્થિત થાય છે. તેમણે પોતાના અભ્યાસના પરિપાકરૂપ ગ્રંથો માતૃભાષામાં રચવા જોઈએ. અને એ રીતે જનતાને મૌલિક તથા પરસાહિત્યની ઉત્તમ કૃતિઓ સુલભ કરવી જોઈએ. પ્રજામાં શિક્ષિત અને અશિક્ષિત વચ્ચે મોટું અંતર પડી ગયું છે. આપણે સ્પષ્ટ સમજવું જોઈએ કે આમ વર્ગની ઉન્નતિ વિના ખાસ વર્ગની ઉન્નતિ અસંભવિત છે. આપણા જ દેશનો દાખલો લઈએ. આપણે ત્યાં કેળવણીનું પ્રમાણ કેટલું ઓછું છે? જ્ઞાનપ્રચાર વિના ઉન્નતિ નથી. આ જમાનાનું તો સૂત્ર છે કે 'knowledge is power' અર્થાત્ 'જ્ઞાન એ જ શક્તિ છે.' આપણી પ્રજા કેવા ધોર અજ્ઞાનમાં સખડે છે? નથી તેને આરોગ્યનું ભાન કે નથી હુન્નરઉદ્યોગનું જ્ઞાન, નથી તેને વર્તમાન દુનિયાની માહિતી કે ઉત્તમ વિચારોનો પરિચય. આ લોકશિક્ષણનું કાર્ય કરવાની અનન્ય આવશ્યકતા છે. પશ્ચિમમાં આ કાર્ય સુંદર રીતે થઈ રહ્યું છે. ત્યાં યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસરો પ્રતિવર્ષ ઉત્તમ ગ્રંથો પ્રજાને ચરણે ધરે છે. University Extension Lectures દ્વારા અથવા જર્મનીના જેવી Continuation School System દ્વારા અથવા રાત્રિશાળાઓ, જાહેર વ્યાખ્યાનો, દૈનિક, સાપ્તાહિક અને માસિક પત્રો દ્વારા પ્રજાની કેળવણીનું આ મહાન કાર્ય થાય છે. અને પરિણામે ત્યાંનો મજુર-

વર્ગ, ખાણોમાં કામ કરનાર વર્ગ પુસ્તકો અને વર્તમાનપત્રો વાંચે છે અને રાજકીય પ્રશ્નોમાં રસ લઈ શકે છે.

અલખત સાહિત્યમાં લોકભોગ્ય અને પંડિતભોગ્ય એ ભેદ રહેવાના અને રહેવા જોઈએ. પણ સાહિત્ય ફક્ત ઉચ્ચ વર્ગને અનુલક્ષીને જ ન લખાવું જોઈએ.

સાહિત્યને પ્રજા તરફથી ઉત્તેજન મળવાની જરૂર છે. લાલા લખપતરાયે એક સ્થળે કહ્યું છે કે ઉત્તેજન વિના ઉંચા સાહિત્યનું સર્જન અશક્ય છે. ઉત્તેજન એ પ્રકારનું હોઈ શકે—એક આર્થિક મદદ કરીને અને ખીજું સહાનુભૂતિ ખતાવીને. દેશનો શુદ્ધિમાન અને વિચારવર્ગ નિર્વાહની આખતમાં નિશ્ચિત હોવો જોઈએ. કવિવર ટાગોર કહે છે તેમ 'Art is the result of surplus moments.' કલાકાર કે સાહિત્યકારને સ્વાસ્થ્ય હોય તો જ ઉત્તમ વસ્તુ આપી શકે. કેટલાય ઉગતા અને આશાભર્યા લેખકો પુસ્તકો છપાવી શકતા નથી અને છપાવે છે તો પડ્યાં રહે છે. કેટલાંય સુંદર સામ્રાહિકો અને માસિકો પોષણ વિના સુકાઈ જાય છે. લેખકોને વેતન મળતું નથી. શારીરિક કામ કરનારને, મજૂર, કારીગર વગેરેને વેતન આપીએ છીએ પણ ઔદિક કાર્ય કરનાર તેથી વંચિત રહે છે. પરંતુ પ્રજાનું ભવિષ્ય ઔદિક કાર્ય કરનાર યા તો વિચારક વર્ગના હાથમાં છે.

આજકાલ જીવનમાં તેમજ સાહિત્યમાં બહુધા છીછરાપણું જોવામાં આવે છે. તલસ્પર્શી અને સાઘંત જ્ઞાન વિરલ છે. કેટલેક અંશે વર્તમાન જમાનો આ સ્થિતિને માટે જવાબદાર છે. 'રિવ્યૂ ઓફ રિવ્યૂઝ'માં આ આખત ઉપર એક લેખકે લખ્યું હતું કે મહાયુદ્ધ વખતે ઈંગ્લંડ વગેરે દેશોમાં લોકોની મનોવૃત્તિ એવી થઈ ગઈ હતી કે તેઓ લાંબા લેખો પણ વાંચી શકતા નહિ. વસ્તુતઃ ચાલુ જમાનામાં સાહિત્યનાં કેટલાંક અંગોનો આ મનોવૃત્તિમાંથી ઉદ્ભવ થયો છે. અત્યારે લાંબી નવલકથા વાંચવાની લોકોને ધીરજ કે પુરસદ નથી, તેને બદલે ટુંકી વાર્તા વંચાય છે. અત્યારે શાસ્ત્રીય તત્ત્વજ્ઞાનનું અને જેમાં ચિંતનની જરૂર છે એવું સાહિત્ય ઓછું વંચાય છે. તેને બદલે આ કે નાસ્તાને વખતે અનુકૂળ આવે તેવું સાહિત્ય વધુ વંચાય છે. યુરોપ, અમેરિકામાં તો આવા સાહિત્ય દ્વારા પણ ઉત્તમ વિચારોનો પરિચય કરાવવામાં આવે છે. પોશાક અને ખોરાકની વસ્તુથી માંડીને રાજકીય પ્રશ્નો, સોસાયેલિઝમ, ટેલિવિઝન જેવા વિષયો તે દ્વારા પીરસવામાં આવે છે.

વળી આ જમાનો સર્વ સાધારણતાનો છે. 'Jack of all but master of none' (થોડું થોડું બધું જાણે પણ એકે સંપૂર્ણ નહિ) એ પ્રથા થઈ પડી છે. ઉપર્યુક્ત કથનને ફેરવીને એમ કહેવું જોઈએ કે 'Jack of all but master of one (થોડું થોડું બધું જાણવું પણ એકમાં તો પારંગત થવું.) જમાનો જેટલો સર્વસાધારણતાનો છે તેટલો જ બદલે તેથી વધુ સંપૂર્ણતાનો—પારંગતતા (specialisation) નો છે. વર્તમાન દુનિયાનાં પ્રેરક બળમાંના એકેનું અજ્ઞાન આપણે માટે શોભાસ્પદ ન ગણાય. આપણે રેડિયો અને ટેલિવિઝન વિષે જાણવું જોઈએ, આપણને સોસાયેલિઝમ, ફેસિઝમ અને લીગ ઓફ નેશન્સનો પરિચય હોવો જોઈએ, આપણને

પરમાનંદ મહી સમાય,
 ઉરે ઉરમાં ઉભરાય,
 અલ્લ હિંચકો રે;
 વિશ્વાનંદ અનુભવ થાય.

G. C. Desai. B. A. L. L. B.

બાગ*

- મારો સોનેરી બાગ, મારો રૂપેરી બાગ,
 ખીલ્યાં ગોરાં ગોરાં ફુલડાં.
 મૌકિતકોની માળ સમી મોગરાની વેલડી,
 અગમ નિગમ નૃત્ય કરી રાચે અલખેલડી.
 બાગ ફેરે હો રાજ (૨) ખીલ્યાં. ૧
- તારલાના તેજ સમી જૂથિકાથી+ વેલડી,
 અંતરના પોપચાં ઉઘાડે અલખેલડી.
 બાગ મોરે હો રાજ (૨) ખીલ્યાં. ૨
- બાલિકાના સરલ, તરલ, નયન જેમ ડોલતી,
 જાઈ કરી વેલી ધામે અંતર પટ ખોલતી,
 બાગ મહેકે હો રાજ (૨) ખીલ્યાં. ૩
- પ્રભાતના પ્રકાશ શી ગુલાબ ફેરી પાંખડી,
 અનિલ સંગ રાસ રમે, વિકસે* મધુ-આંખડી.
 બાગ ખહેકે હો રાજ (૨) ખીલ્યાં. ૪
- પ્રેમના પરાગ વહેતી યૌવનની વેલડી,
 જીવનને બાગ આજ નાચે, સાહેલડી.
 જીવન મહેકે હો રાજ (૨) ખીલ્યાં. ૫
- જયન્તિલાલ શાહ, જયુનીઅર બી. એ. ક્લાસ.

* રાગ૦ મહેકે ભારતનો બાગ, મહેકે ભારતનો બાગ, ફૂલડાં ફેરે નવયુગનાં —૧૦

+ જૂથ.

* વિકાસે.

આઈન્સ્ટાઈનની થીઅરી ઑફ રિલેટિવિટી અને ઇલેક્ટ્રોનના સિદ્ધાંતનો ખ્યાલ હોવો જોઈએ. સાથે સાથે એ પણ એટલું જ આવશ્યક છે કે સાહિત્યના અભ્યાસીને સાહિત્યનું તલસ્પર્શી જ્ઞાન હોય, કલાના અભ્યાસીને પોતાના વિષયનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોય, અને વિજ્ઞાનનો અભ્યાસી વિજ્ઞાનમાં પારંગત હોય.

આપણી ભાષામાં સર્વ વિષયો ઉપર પુસ્તકો મળવાં મુશ્કેલ છે. તેથી તે દ્વારા ઉંચી કેળવણી લેવાની મુશ્કેલી છે. અત્યારે હિંદી સાહિત્યનો ખૂબ વિકાસ થયો છે. તે ભાષામાં સાહિત્ય, વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ, અર્થશાસ્ત્ર વગેરે વિષયોને લગતાં પુસ્તકો પ્રાપ્ય છે. બંગાળી સાહિત્યે પણ કેટલી બધી પ્રગતિ કરી છે? બંકિમચંદ્ર અને રવીન્દ્રનાથ, દ્વિજેન્દ્રલાલ રાય અને શરચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય વગેરેની કૃત્તિઓથી તે કેટલું સમૃદ્ધ બન્યું છે? ગુજરાતી સાહિત્યમાં પણ શું થઈ શકે તેની છેલ્લાં થોડાં વર્ષોનો ઇતિહાસ સાક્ષી પુરે છે.

સાહિત્યને જીવન અર્પનારા જોઈએ છીએ. આપણા વીર કવિ નર્મદે તે કરી બતાવ્યું. આપણા ગોવર્ધનરામભાઈએ તે અર્થે નિવૃત્તિનિવાસ કર્યો. આવાં જવલંત દૃષ્ટાંત આપણી સમક્ષ મોજુદ છે. આપણે તેમાંથી પ્રેરણા પામીએ અને આપણું કર્તવ્ય બજાવીએ.

શામળદાસ ત્રિભુવનદાસ ગાંધી.

(જ્યુનિયર બી. એ. કલાસ.)

બ્રહ્મ હિંચકો

બ્રહ્મ હિંચકો રે,
 આનંદ-સાગરની માંહ,
 પરમાનંદ પ્રેમમાં હિંચાય,
 ગગન-વિહારી ગણાય,
 બ્રહ્મ હિંચકો રે;
 જગદાનંદ મહીં દેલાય,
 હૃદયાનંદ મહીં જુલાય,
 ધ્યાનાનંદ મહીં ધરાય,
 બ્રહ્મ હિંચકો રે;
 હેમ-રશ્મિ સમે સોહાય,
 ગગન ગાને એ સૂર સૂણાય
 પ્રેમ ધામમાં પ્રસરાય,
 બ્રહ્મ હિંચકો રે;
 આનંદાનંદમાં હીંચાય,

કલાનું લીલામ.

ઉન્હાળાની કોકળ સહાંજે ખીસે છે, તેવી સંધ્યા ખીલેલી. દિવસનો તપ્પો વાયુ શીતલ બની, આવતી વપાંની સુગંધની ભીનાશે મસ્ત બની વાતો હતો. ચોપાટીની રેતીમાં, ઘડીક દૂર ક્ષિતિજે શોભતાં રક્તરંગી વાદળાં જોતો, તો ઘડી ફરવા આવેલાં બહુવિધ મનુષ્યો જોતો, હું ફરી રહ્યો હતો.

માનવ જીવનની કો ધન્ય ઘડી જેવા, સંધ્યાના રંગો ઉડી ગયા; ને દરીયાનું પાણી બધા રંગો તેમાંજ ઢળ્યા હોય તેમ જરા ચમક્યું. પવન શાંત પડ્યો. આછો અંધકાર વ્યાપી રહ્યો.

ત્યાં દૂરથી મોટરોના કર્કશ અવાજો ભેદીને કોઇના કોમલ સૂરો મ્હારે કાને આચડ્યા. હું ચમક્યો. અહા ! આવું સુંદર આંહિ કોણ ગાતું હશે ? આવું સુંદર મધુર સૂરભર્યું સંગીત આંહિ કોણ છેડતું હશે ?

હું એ તરફ આકર્ષાયો ને ચાલ્યો.

‘કુટપાથ’થી જરા દૂર બત્તીના થાંભલા પાસે બેસી કોઇ દક્ષિણી બાઈ મધુર ગાતી હતી. જૂના હારમોન્યમ પર એની ચપળ અંગુલિઓ કૈંક ખૂબીથી ફરી રહી હતી. પાસે પાથરણું પાથર્યું હતું. બાજુમાં એક ૭-૮ વર્ષનો બાલ બેઠો હતો.

તે થાકી હોય તેમ જરા થોભી, વિસામો લઇ તેણે મીરાંબાઇનું એક સુંદર કર્ણુ લગ્ન શરૂ કર્યું. પેટીપર હલકે હલકે પણ ત્વરાથી ફરતી અંગુલિઓએ અજબ સ્વરો છેડ્યા. વાતાવરણમાં કારણ તરવરવા લાગ્યું. હર્ષને આનંદના બધા સ્વરો જાણે કર્ણુ સ્વરો અડતાંજ નહાસતા હોય તેમ આછરી જવા લાગ્યા. એવા ઘોંઘાટ માંચ વાતાવરણ નિર્મળું બન્યું, ને વાજાંત્ર સાથે કંઠ-માંથી છૂટતા અજબ કર્ણુ સ્વરોએ તેને રંગી દીધું.

લોકો આકર્ષાઈ ટોળું વળી ઉભા હતા. કોઇનું હૃદય ડગતું ને પૈસા બે પૈસા નાખી ચાલતા જતા. કોઇ નવરાશ હોય તેવા નિરાંતે બેસી રહ્યા.

માણસાઇ વિનાના કેટલાક હસી, મસ્કરી કરીને, વિક્ષેપ નાખી, કલામુગ્ધ જનોની લાગણી ઢૂલવી ચાલ્યા જતા. વચ્ચે વચ્ચે મોટરોના કર્કશ અવાજ, બેસનારના હૃદયના કૈંક ખ્યાલ આપતા, વિક્ષેપ નાખી વહ્યા જતા.

આ બધું વીંધીને ઘડી સંભળાતા ને ઘડી ન સંભળાતા સ્વરોમાં હું મુગ્ધ બન્યો. આસ-પાસથી જગત બધું સરી ગયું.

ગાન અટક્યું. મ્હારાં નેત્રમાંથી બે આંસુ સરી પડ્યાં. હું બહાવરો બની પાછું આવેલું જગત જોઈ રહ્યો. જાણે કો જૂદીજ દુનીયામાંથી આવી ન પડ્યો હોઉં ?

તે બાઈ ઉડી. છોકરાએ પૈસા વીણી લઈ પાથરણું સંકેલ્યું. બાઈએ પેટી ઉપાડી ને બંને ક્યાંક ચાલ્યાં ગયાં. હું વિચારતો ઘેર આવ્યો.

અહા ! આ કલાની આ અધમ દશા ? પૈસા પૈસા માટે બેકદર જગતને આનું લીલામ ?

તે આઘને આવું શાને સૂઝ્યું હશે ? તેનો તે ધંધો હોય તેમ તો લાગતું નહોતું. કેટલી નમ્રતાથી તે નીચું જોઈ ગાતી હતી ? કોણ સાંભળે છે એયે તે નહોતી જોતી. કેટલા પસા આવ્યા એયે તે નહોતી જોતી. પેટીના પડદા પર દષ્ટિ રાખી એ ગાયાજ કરતી. આછા ઉગ્મસમાં દેખાતા તેના અનુપમ અવનત પ્રત્યેક ભાવોની રેખા ઉઠતી હતી. ગીતના કાશ્વ સાથે, જાણે તેનું રૂપાણું મુખ રહું રહું કરતું હતું !

ધંધાદારીના મુખપર આવી સંસ્કારિતા ને કંઠમાં આવું પવિત્ર સંગીત ક્યાંથી હોય ? અહો ! તેના સૂરો કેટલી કશ્વતા પ્રસારતા હતા ! આવી અસર હૃદયના ભાવને લાગણીના સંમિલન સિવાય કેમ ઉપજવી શકાય ? છેલ્લે તે થાકી ત્યારે તેના ગળામાંથી નીકળતા બેવડા સૂરોએ કોનું હૃદય નહીં પીગળાવ્યું હોય ?

ત્યારે શું તે એટલી બધી દુઃખી હશે કે આ દૈવી કંઠને કલાનું આમ વેચાણ કરવા વખત આવ્યો ? શું તેને પૈસાની જરૂર હશે ? શું તે એવા સંકટમાં હશે ?

* * * * *

બીજે દિવસેય મહેં એને એમજ ગાતાં જોઈ. તે ખૂબ થાકી ત્યાં સુધી તેણે ગાયું. મોટરો સડસડાટ કરતી ઘોંઘાટ કરી ચાલી ગઈ. દુનિયાનાં કેટલાંક બેકદર માનવકીટ પણ બોલતાં અવાજ કરતાં પોતાની કૂરતા ને અધમતાના જરાય ખ્યાલ વગર ચાલ્યાં ગયાં.

મહારાથી ન રહેવાયું. આ આઈ આમ શાને કરતી હશે ? મહારે તે જાણવું જોઈએ. કેંક મદદ કરવી જોઈએ.

હું તેની પાસે ગયો. મહેં તેને પૂછ્યું. “ જહેન તમે અમહારે ઘેર એકાદ કલાક ગાવા આવી શકો ? મિત્ર મંડળ ને કુટુંબનાં માણસો સિવાય ત્યાં બીજું કોઈ નહીં હોય.

તેના મુખપર એક આછી ગ્લાનિની વાદળી પસાર થઈ ગઈ. થોડીવાર તે કેંજ ન બોલી. જરા વિચારી તે બોલી.

“ ક્યારે ? ”

“ એતો તમે કહો ત્યારે ” મહે કહ્યું.

“ ત્યારે કાલે આઠેક વાગ્યે આંહિ આવજો. હું આવીશ. ” તે જરા હસતી હસતી બોલી. એના અવાજમાં સંસ્કારિતા, ને મધુરતા નીતરતાં હતાં. ભાષાય સ્પષ્ટ હતી.

લોકો મહારા તરફ જોઈ રહ્યા. હું કેંક આનંદમાં રાચતો ઘેર આવ્યો.

* * * * *

રહાંજ હતી; પણ તે દિવસના જેવી નહીં. પવન જૂહો, તેજ જૂહું, બધુંય કૈંક જૂહું જ. અંધારું થયું. આઠ વાગ્યા. સાડા આઠ વાગ્યા. પણ તે બાઈ ક્યાંય ન દેખાઈ.

હું જરા મુંઝાયો. શું તેને એક કુટુંબમાં ગાવું આંહિ ગાવા કરતાં નીચું લાગ્યું? શું તેને કૈં શંકા આવી હશે? પોતાની પવિત્રતા ભયમાં ભાસી હશે? વધારે મદદ કરવા જતાં આંહીની મળતી થોડી મદદે મહેં અટકાવી. હું જરા પસ્તાયો.

ત્યાં તો દૂર તેની સાથે રોજ આવતા છોકરાને મહેં જોયો. હું ત્યાં દોડ્યો.

“ છોકરા, કેમ એકલો ? ”

“ આજે મારી બાઈ ન આવી. ” ગૂજરાતીમાં મરાઠી ભેળવી તે બોલ્યો.

એ કૈંક આનંદી હતો. મહેં તેને થોડીજ વારમાં મેળવી લીધો. બાલુ વર્ષોથી એ મહેને ઓળખતો હોય તેમ બોલવા લાગ્યો. હું કેટલુંક પૂછી એને ઘેર ગયો.

એક ગંદા ને જૂના માળામાં અંદરથી સ્વચ્છ સુંદર ને સુવ્યવસ્થિત ઓરડીમાં એ મહેને દોરી ગયો.

એક જીર્ણ છતાં શ્વેત શય્યાપર હાડપિંજરશું પુરુષનું કદાવર શરીર પડ્યું હતું. પાસે એ જ બાઈ બેસી, સુશ્રૂષા કરી રહી હતી. મહેને જોઈ એ જરા ચમકી. પણ ચપળતાથી ભાવ બદલી મહેને હસતે મહોડે આવકાર આપ્યો.

સાચાં હૃદયો વચ્ચે જગતનાં આવરણ બહુવાર ટકતાં નથી. થોડાજ દિવસોમાં એનાં હૃદયદ્વાર ઉઘડી ગયાં. મહેને એનાં બધાંય વિતક કહી નાખ્યાં.

હું દરરોજ તેને ત્યાં જતો. તે મહારી પાસે હૃદયભાર હલકો કરી કૈંક પ્રકુલ્લ બનતી.

*

*

*

*

સદાશિવ પંડિત એક વિખ્યાત ગવૈયો હતો. એક વખત સાંઝે મુંબઈ એની પાછળ ઘેલું હતું. એનાં ચરણ પાસે થેલીઓ ઠલવાતી. સંગીત ઘેલાનું ઝુંડ એને વીંટળાઈ ફર્યાજ કરતું.

સમય પલટાયો. ગવૈયાને કોઈ વિચિત્ર દરદે ઘેર્યો. તેનો કંઠ ગયો. ગાવાની શક્તિ ગઇ. મુંબઈને ગાંડું બનાવતો ગવૈયો પથારીએ પડ્યો.

સંગીતઘેલાનું સ્વાર્થી ટોણું સંગીત સુકાતાં સરી જવા લાગ્યું. મુંબઈ ગવૈયાને ભૂલવા લાગ્યું, ને ગવૈયો મુંબઈને કયે ખૂણે પડ્યો છે-જીવે છે કે મરી ગયો છે. એ બાલુવાનીયે તેને દર-કાર ન રહી.

ગવૈયો સ્વપ્નેય નહોતો બાલુતો કે જગત આટલું સ્વાર્થી હશે.

મુંબઈનું ઘન મુંબઈ હરવા લાગ્યું. એક માસ ગયો, બે માસ ગયા, ને એમજ વર્ષ વીત્યું. હડીલું દર્દ હઠ પકડી ઉભું. અલંકાર વેચ્યા. વસ્તુઓ વેચી. બંગલો વેચ્યો ને ગંદામાળાની ડા-ડીમાં આવી વસ્યાં.

વિધિનાં વીતક આવે તો સામટાંજ આવે. કમલાદેવીનાં પુણ્યો આડાં ન આવ્યાં. તેની અખૂટ શાંતિ, ધીરજ, હાપણુ ને આદર્શ સેવાએ આડાં ન આવ્યાં. તેની અણુમૂલ પતિભક્તિયે આડી ન આવી.

આખો દિવસ બધું દુઃખ, બધાં સંકટ, ને ગરીબાઇના કર સપાટાની અસર છૂપાવી મલકતે મહોડે તે સેવા કરતી. કૃશ થએલું શીકું મહોડું સદા હસતું રાખી તે પતિના આત્માને જરા સરખોયે દૂભવા ન દેતી. ને ગવૈયોયે નહોતો જીવતો દવાઓથી કે ખોરાકથી. જીવનતી છેક છેલ્લી પાળે ખેસીનેય તે જીવતો હતો તેની પ્રિયતમાના મુખેથી ઝરતા પીયૂષથી કલાક બે કલાકનો લાગતો આ દુનીયાનો મહેમાન એમજ હજી જીવ્યે જતો હતો.

કીસ્મતની કૂરતા આટલેથીજ ન અટકી. ધરમાં ખાવા અનાજ ન રહ્યું. દરદી માટે દૂધ ન રહ્યું. ગવૈયાનો એકનો એક લાડકવાયો બાલક-ગવૈયો થવા સરખયેલો સંગીતના સંસ્કારવાળો બાલક-ખીડીઓ વાળવા બેઠો. સ્હાંજ પડ્યે કૈંક કમાતો ને એમજ થોડો વખત ચાલ્યું.

*

*

*

*

એક દિવસ તેનું હૃદય કૈંક ખૂબજ ઉભરાઇ આવ્યું. ને તેનું છેલ્લું વીતક છેલ્લું દુઃખ હૃદયને ખૂણે ખૂણે જે આજ સુધી ભરી રાખ્યું હતું તે કહી નાખ્યું.

“ભાઈ, આજ તો એમજ થાય છે કે બધું કહી દઉં. બહુ દિવસનું ગુંગળાતું હૃદય આજ હલકું થવા તલસે છે. નથી રહેવાતું ભાઈ! એકલાં રોઇ રોઇને તો રાતો વીતાવી છે પણ એમાં હૃદયભાર હલકો ન થયો. આજ એક એક આંસુ ને એક એક શબ્દ હૃદય છૂટું કરતાં લાગે છે.”

“બહેન! એક આંખે તમારું વીતક સાંભળી શોકનાં આંસુ ટપકે છે, ને બીજી આંખે તમારા જેવી મહેન બહેન મળી ને હું તમને કૈંક આશ્વાસનરૂપ થયો એ આનંદે હર્ષાંશુ ટપકે છે કહો! બધુંય કહો! કૈંજ ન છૂપાવતાં. આજ કરણ કથનીનાં બધાંય પ્રકરણો ઉકેલી નાંખો.”

“કહીશ ભાઈ કહીશ. આજતો બધુંય કહીશ. મ્હારું છેલ્લું દુઃખ, છેલ્લી વેદના! હાય! ધરમાંથી છેલ્લો અનાજનો દાણો ખૂટયો! છેલ્લી દૂધની ચમચી ખૂટી! તે સાથે મ્હારા દેવના દેહ દીપે બળતું છેલ્લું તેલનું ટીપુયે ખૂટી જશે એમ લાગ્યું. પણ રમતીઆળ, નિદોષ કુમારને ગંભીર ને દુઃખી બની ખીડીઓ વાળતો મ્હારાથી ન જોવાયો. તેના કેમળ હસ્તમાં વાગતી છાબડી મેં લઈ લીધી. તેને ગોદમાં લઈ ખૂબ રમાડ્યો ને તેના કુમળા ગાલપર ચુંબનો વર્ષાવી તેના મધુર ઓષ્ટ પર હાસ્ય ફરકતું કરી રમવા મોકલ્યો. તે ખુશી થતાં દોડી ગયો.

પણ તે ગયો ને સ્નેહના ક્ષણિક સ્વર્ગમાંથી હું સરી પડી. ગરીબાઇનું ભયાનક રૂપ મ્હારી સમક્ષ આવી ઉભું, ને તેને ઓથે આવતું મૃત્યુ અદ્ભુતસ્ય કરતું મહેં જોયું. મૃત્યુ? નહીં! નહીં! નહીં આવવા દઉં! મ્હારા પ્રાણ ગયા પહેલાં મ્હારા દેવના પ્રાણ નહી જવા દઉં!”

“શોભી. તેના મુખપર કૈંક તેજ ચમક્યું.

“ભાઈ! અમે નહાનાં હતાં. એ એમના ગુરૂ પાસે બધું શીખી રહ્યા તે પછી અમારાં લગ્ન થયાં. અમારા એ સુખના દિવસો વધારેને વધારે ચમકવા લાગ્યા. એ દિવસોમાં મહાનેચ એમણે ગાતાં શીખવ્યું.

તે પછી તેમનું સંગીત એમણે જગતને વેચ્યું; જગત ઘેલું બન્યું. ખૂબ ધન મળ્યું. પણ પછી એ સંગીત પવિત્ર ન રહ્યું. પણ ભાઈ! જીવનમાં સાચો આનંદ મેળવવા સંગીતની સાચી મઝા માણવા એમણે મહાને પવિત્ર સંગીત બહેલું તે એને મહેં સાચવી રાખેલું. એ થાકતા, કંટાળતા ત્યારે હું ગાતી તે એમાં અમે મઝા માણતાં. એમજ અમે રસભરી રાતો વીતાવતાં.

પણ હાય! વિચિત્ર વિધાત્રીથી એ ન રહેવાયું. એ દૂર થઈ. દિવસે દિવસે એણે બધું લઈ લીધું. મહારી પાસે રહ્યું મહાઈં પવિત્ર સંગીત, મહારા દેવને અમાઈં પ્રણય રત્ન-અમારો કુમાર! પણ એમાંજ હું રાચતી. એમાંજ મહાઈં સર્વસ્વ હતું. પણ એથે કિસ્મત હરી લેવા આવ્યું. મહાઈં સંગીત લૂંટવા એ આવ્યું. એની પવિત્રતા એ હરી લેવા આવ્યું. એના અટ્ટહાસ્યે હું ધ્રુજી ઉઠી. પણ તેની સાથે ખૂબ લડી. બહુવાર સંગીત મહારે કાળજેથી ન છૂટ્યું. પણ કિસ્મતે છેલ્લો પાસો ફેંક્યો. એ મહાને કહી રહ્યું કે ‘સંગીત વેચ નહી તે તારા પતિને છોડ.’

ભાઈ! જગતમાં મહારે એ મહાન દુઃખો હતાં. એ એક મહારા દેવના સદાના વિયોગનું તે એક મહારા સંગીતની પવિત્રતા લૂંટાવાનું. પહેલું દુઃખ નિવારવા હું બીજું દુઃખ રહેવા તૈયાર થઈ. હાય! તે વેદના! તે દુઃખ! પ્રભો! કોઈને એનાં સ્વપ્નાંય ન હજો! હું બહાવરા જેવા બાલકને લઈ ચાલી. નિષ્કુર બેકદર દુનિયાને મહેં અરે...રે હા...ય... એ પવિત્ર સંગીત વેચ્યું. અમે એને સદાનું ગુમાવી બેઠાં.

ઘેર આવી ભૂખ્યા બાળકને જમાડ્યો. દૂધ લાવી મહારા દેવને પાચું. તે અહા! શું કહું? દૂધમાં બાણે સંગીત રસ સ્વરૂપેજ આવી વસ્યું હોય તેમ એમનામાં અજબ ચૈતન્ય આવ્યું. એ આનંદમાં હું બધું વિસરી ગઈ.”

*

*

*

*

સ્વીવારનો દિવસ હતો. મહેં ‘ઓપેરા હાઉસ’ ભાડે એક ‘નાઇટ’ માટે રાખી લીધું હતું. આકર્ષક લખાણોવાળાં છાપાં ખૂબજ છપાવી શહેરમાં વહેંચ્યાં હતાં. સહાંજના સાત વાગ્યા તે ગાડી મોટરો ઉભરાવા લાગી. ટીકીટો માટે પડાપડી થવા લાગી. બધા ‘કલાસ’ ચીકાર થઈ ગયા. ટીકીટો બંધ થઈ.

ઓપાટી ઉપર ચૈસો ચૈસો પણ બાણે ઉપકાર કરતાં નાખી જનારા, આંહિ, ૨, ૫, કે ૭ રૂપીઆ રહેજે આપી ગયા!

આઠ વાગ્યા. પડદો ઉપડ્યો. સુંદર આસનપર સુંદર વસ્ત્રોમાં કમલાદેવી દેવાંગના શી શોભતી હતી. હસ્તમાં નાજુક વીણા શોભતી હતી.

વીણાના તાર ઝણઝણ્યા. ને પ્રેક્ષકોના હૃદયતાર ઝણઝણી ઉઠ્યા. તેનો મધુર કંઠ છૂટ્યો ને તેમાં સૌ લીન થવા લાગ્યા. અજબ શાંતિ પ્રસરી.

સૂહૃદ્યો દ્રવી ઉઠ્યાં. હૃદયહીણાં હૃદયવંતાં બન્યાં. તેણે ખૂબ ગાયું, થાકી ત્યાં સુધી ગાયું, ને વીણા સરી પડી. પડદો પડ્યો.

સંગીતના ઘેનમાં પડેલા સૌ જાગી જાગી ઉઠવા લાગ્યા. 'હાઉસ' ખાલી થયું.

અજબ ક્ષેત્રનાં અભિનંદન દેવા હું કમલાદેવી તરફ દોડ્યો. જોઉં છું તો 'સ્ટેજ' પર તે બેભાન પડી છે. તેના આંધું આંધું હસી રહેલા છતાં કૈંક અજબ શોકમિશ્રિત તેજવાળા મુખ-પર પાણી છાંટયું. થોડી વારે તે જરા હાલી. તેના ઓષ્ટ ફફડ્યા.

“ભા...ઈ! હું જા...ઉં છું! મ્હારે કોઈની ચિંતા નથી. પૈ...સા... હાય પૈસા ખૂબ મળ્યા. એ સાવ સાબ થશે ત્યાં સુધી ચાલશે. હું...મ્હારું સ્થાન આ જગતમાં હવે નથી રહ્યું. સંગી...ત ગયું. પવિત્રતા ગઈ! મ્હારી છેલ્લી ફરજ બાળવી જા...ઉં છું.

કુ...મા...ર! બેટા કુમાર! મારો કુ...મા...ર ક્યાં? ભાઈ...ડાહ્યો થજે. મામાનું કહ્યું માનજે.”

—જયન્તકુમાર દુર્ગાશંકર રાવલ.

લયલા.

કમનસીબ લયલા! ત્રણ ત્રણ વર્ષોના મધ્યાહ્ન તપ્યા તોયે ત્હારાં સ્મરણો હજી સ્મૃતિ પટે હતાં તેવાંને તેવાંજ છે તને સંભાઈ છું ત્યારે થાય છે કે ઇશ્વરને ઘેર ન્યાય નથી.

ઘૈર્યશીલ લયલા! આટઆટલાં દુઃખો છતાં ઉદ્ધિ જેવાં ગૌરવ અને ગંભીરતા ત્હારા સિવાય ખીજા કોનામાં હોય ?

માતાવિહોણી લયલા પ્રેમભર્યાં પિતાની જહાલસોયી સંભાળને લીધે નવ વર્ષની થઈ. તેનો પિતા દેવામાં દુબેલ એક મજુર હતો. ગરીબાઈ સાથે તેને આજન્મ દોસ્તી હતી.

નિષ્કુર વિધાતાને ન ગમ્યું કે લયલા સ્નેહભર્યાં પિતાની સોડમાં વધુ વખત રહે. દુઃખભરી એક અંધારી રાત્રીએ લયલાના પિતા તેને નિરાધાર મૂકી પંચતવ પામ્યા. જીંદગીમાં દુઃખ અને નિરાશા એ બે જ વસ્તુઓ લયલાને દેખાઈ.

પતથરોને પણ પીગળાવે એવી આ દુઃખી કથની લયલાના પાડોસીઓએ સાંભળી આંખોમાં અશ્રુ ભર્યાં. જીંદગીમાં કેટલીક એવી પળો પણ આવે છે કે જ્યારે દુશ્મનોને પણ દયા આવે. ભાગ્યહીન લયલાને એ અકારી પળો બાળપણમાં જ આવી.

કહે છે કે સ્વાર્થી દુનિયા ખીજનાં દુઃખો જલદી વીસરી જાય છે; લયલાયે તે પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું. પેટપૂર અન્નને માટે સુકુમાર લયલા શેરીએ શેરીએ અને પોળે પોળે ભટકતી. અણુ-સમણુ છોકરાઓ એને ગાંડી ધારતા. પંચરંગી દુનિયા એને માટે જુદા જુદા અભિપ્રાયો ધરાવતી.

* * * *

લોકવાયકા કહે છે કે સારા મનુષ્યોની દેવાને પણ સ્વર્ગમાં જરૂર હોય છે. તેની જીંદગીનું દુઃખી નાટક મૃત્યુનો કાળો પડદો પડવાથી સદાને માટે સમાપ્ત થયું અને લોકવાયકા કૃષ્ણી.

મૃત્યુવશ લયલા ! તને તો લાગ્યું હશે કે જીંદગી એટલે જલાનમ્, નહીં કે જન્મત; જીંદગી એટલે ઝેર, નહીં કે અમૃત; કારણ કે તારા આત્માની અન્ધાર ગુફાઓમાં દુઃખ અને નિરાશાનાં અહોરાત્ર રહેઠાણુ હતાં.

સ્વર્ગવાસી લયલા ! દુનિયાની વસ્તુઓ તને પાપપૂર્ણ ભાસી હશે પણ સાચું કહીએ તો 'વસ્તુમાં પાપ નથી, વસ્તુની વાસનામાં પાપ છે.' પ્રભાતે નિત્ય ઉડીને હું વિભુને પ્રાર્થું છું કે દુનિયાએ તો લયલાને અન્યાય કર્યો પણ સ્વર્ગ એમ ન કરે.

J. C. Desai
J. B. A. Class.

રજની.

સરલ મમ ઉરસરને ઓવાર કીડન તું કાં કરે ? રજની !

તિમિર શીદને ભરે ? સજની !

ગભર દિલકું દમતા સૂનકાર વિવશને કાં ધરે ? રજની !

ધીરજ શીદને હરે ? સજની !

અંતર એકલ આવરે ભીષણુ તવ અંધાર,

ઉરનાં મર્મ ઉંડાં ચીરે તારકની તીણી ધાર.

દાર દમકવી વીજ અમકાર અમક ચિત કાં કરે ? રજની !

નયન શીદ અંજવે ? સજની !

ગરજ ગૂઠ પ્રલય ગગડાટ હૃદય ભય કાં ભરે ? રજની !

દક્ષન શીદ આદરે ? સજની !

ટમટમતા વરસાદના દીર્ઘ સતત ટમકાર—

કરતા કોમલ ઉર પરે મુહુર તણા પ્રહાર.

ચાર દિશા ભરતા સુસવાટ સમીરતા કાં વહે ? રજની !

સુપથ શીદ નિગ્રહે ? સજની !

ભયંકર નક્તંચરના નાદ કુટિલ કાં રેલવે ? રજની !

દુરિત શીદ સંસવે ? સજની !

બોલે યમ ખંજરી સમી તવ નીંદરની ઘોર;

પડવા અંતર પર પડે નીરવ તણાજ નડોર.

શોર ધ્રુવડના કર્ણુકઠોર શ્રવણપુટ કાં પૂરે ? રજની !

અશુભ શીદ સૂચવે ? સજની !

નિરાશા તમસ તણા ધન દોર હૃદય કાં વિસ્તરે ? રજની !

જીવન શીદ સંહરે ? સજની !

ચતુરભાઈ શંકરભાઈ પટેલ.

સ્ત્રીહક્ક-કથા

[સને ૧૯૨૮ ના ફેબ્રુઆરી માસના આપણા 'કોલેજ મેગેઝીનમાં' આ સેવકે સ્ત્રીનામ-કથા લખી છે. તેની અંદર, મહામહેનતે સ્ત્રીઓએ કેવી રીતે પોતાનાં નામો સંપાદન કર્યાં અને પુરુષો પાસેથી પૃથ્વી ઉપર રહેવા માટે ઘણી આજીજી કરીને પરવાનો મેળવ્યો અને પુરુષો સાથે રહેવાનું શરૂ કરી દીધું એ બતાવી તે કથાનો અંત આણ્યો છે. હવે આ સ્ત્રીહક્ક કથા તે અંતની સાથે સંબંધ રાખીને આગળ ચાલે છે:—]

જેમ, કોઈ જંગલી જનવરને પાળતી વખતે પાળનાર માણસને બહુ મંલાળ રાખવી પડે છે, તેમ પુરુષોને તે સ્ત્રીઓ તરફથી ચેતતા રહેવું પડતું. પણ વખત જતાં તેઓ નિર્ભય બન્યા હતા. પુરુષોએ પહેલવહેલું ડહાપણ ભરેલું કાર્ય એ કર્યું, કે તેમણે સ્ત્રીઓના કાનમાં, નાકમાં, હાથમાં, પગમાં વિગેરે પ્રદેશોમાં આભૂષણો સજાવ્યાં, કે જેથી કરીને તેઓનાં ઉંચાં મન રહે નહિ. ખીજું તેમને લગ્નગાંઠથી જોડાઈ જવાની ફરજ પાડી. પુરુષોની આવી સત્તા અને ડહાપણ ભરેલી કારકીર્દી જોઈને અને અનુભવીને સ્ત્રીઓનું અભિમાન ગળી ગયું; તેમનો મદ ખુણામાં છૂપાઈ ગયો; અને તેમના જાત્રતાવસ્થામાં રહેતા મગજમાં મોટો ફેરફાર-સુધારો થયો. તે વખતે તેમણે પુરુષોનો હુકમ બરાબર પાળવા માંડ્યો. 'હાં' કહેતાં તેઓ 'હાંકારો' ધરતી 'ઉઠ' કહેતાં ઉઠતી; 'બેસ' કહેતાં બેસતી. અને પુરુષના મુખમાંથી શબ્દ પડતા પહેલાં ઝીલી લેતી. આવી અનેક જાતની આજ્ઞાઓ તીર્થોદકની જેમ માથે ચઢાવતી.

એ વખતે 'સ્ત્રીની જુદી પાનીએ'—એ સૂત્ર બધે પ્રચલિત હતું, અને તેનો સ્વીકાર સ્ત્રીઓ પણ બરા અંતઃકરણથી કરી લેતી. આ સૂત્ર તેમના સમાજમાં કયા કારણસર દાખલ થયું, તેનો ઈ. સ. ૪૦૨૯ નો નીચે પ્રમાણેનો 'શિલાલેખ' હિમાલયના સમુદ્રોમાંથી મળી આવ્યો છે:—

“ એ જીના જમાનામાં એટલે કે ઈ. સ. ૨૦૨૯ માં 'આઈ. સી. એસ'ના જેવો દરજ્જો

ધરાવનાર એક જુવાન પોતાની નવોટા સ્ત્રીની સાથે કોઈ ગાઠ જંગલમાં સિંહના શિકારાર્થે સંચરેલો. આ દંપતી એકલાંજ હતાં. તે વખતે 'રાયફલ' નામના કોઈ મોટા યંત્રથી શિકાર થતો હતો. તેમણે મસલત એવી મતલબની ગોઠવી હતી. સિંહ જણાતાં વેંતજ સ્ત્રીએ ખાલી ગોળી-ખાર કરવો, અને તે પણ સિંહને ચીઢવવા કે ભડકાવવા માટે. જ્યારે સિંહ તેમની સામે આવ્યો ત્યારે પેલી સ્ત્રી શરમાઈ ગઈ અને ખાલી ગોળીખહાર નહિ કરતાં પોતાની પીઠ ભણી મેં ફેરવીને તેની પાની જોવા લાગી કે રખેને તે ઉઘાડી થઈ જાય. પેલો સિંહ તો મૂઘવતો ઘૂઘવતો સામે આવ્યો અને ત્રાપ મારવા જય તે પહેલાં પેલા જુવાનની 'રાયફલ'ના ખારનો ભોગ થઈ ધખ લઈને તે જમીન ઉપર પટકાયો. ત્યારબાદ અને જણાં પોતાના નગરમાં ગયાં. પેલા જુવાને અધા-ઓને કહ્યું કે ખરેખર સ્ત્રીની યુદ્ધિ પાનીએ જ છે. કારણકે મારી સ્ત્રી ખરી અણીની વખતે પાની સામું જોવા ગઈ.

તદુપરાંત એક વગર તારીખનો 'કાગળ લેખ' જણાવે છે કે:—“ સ્ત્રીઓ પોતાનાં કપડાં પહેરતાં પહેરતાં પાછું વાળીને પાની તરફ જોતી, જાણે કે તે પાની યુદ્ધિનો મોટો અગાધ ભંડાર યાને ખજનો ન હોય. ”

ગમે તેમ હોય તો પણ 'સ્ત્રીની યુદ્ધિ પાનીએ'—એ સૂત્ર ચારે દિશાઓમાં એકી અવાજે પ્રિય થઈ પડ્યું હતું. આથી કરીને સ્ત્રીઓને મોટાં કામો સોંપાતાં નહિ અને પુરુષો ઘણુંકરીને તેમને ગંભીર કામોમાં માથું મારવા દેતા નહિ.

વખત જતાં તે સ્ત્રીઓએ વિવેક, મધુરવાણી, પતિવ્રત, સત્કાર, પ્રેમ વિગેરેના પાઠો શીખવા માંડ્યા અને આચરણમાં મૂકવા માંડ્યા. પુરુષો આ બધું જોઈને તેમના તરફ વધારે આકર્ષાયા અને પુરુષોમાં સમાન ભાવ ઉત્પન્ન થયો. સ્ત્રીઓના શરીરની કોમળતા ધ્યાનમાં લઈને પુરુષોએ તેમને ગૃહકાર્યમાં શેકી અને પોતે બહારના ભારે કામ સામે ઝૂકાવ્યું. લગ્ન પ્રસંગોમાં અથવા તો કોઈ પણ માંગલિક પ્રસંગોમાં સ્ત્રીઓનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તતું. ઘણી વખત સ્ત્રીને પુરુષના અર્ધા અંગનો ઈલકાબ મળી જતો અને પુણ્ય પાપમાં પણ ખેતેનો સરખો હિસ્સો રહેતો.

આવા સમાન ભાવનાના વખતમાં કોઈ એક મનુ નામના પુરુષને બહુ શરાતન આવી ગયું અને તેણે એવી સ્મૃતિનો પ્રચાર કર્યો કે “ યત્ર નાર્યસ્તુ વૃજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । ” ઘણાખરા પુરુષો આ વાત માનતા નહતા. પણ તે માણસ પોતાનો કકકો ખરો કહેવડાવવા માટે ઘણો ઇતેબર હતો. તેણે તે સંબંધી પોતાનો એક અનુભવ અધા પુરુષોને કહી સંભળાવ્યો. તે નીચે પ્રમાણે હતો:—

“ તે કહેતો હવે કે, મેં એક દિવસ મારી સ્ત્રીને સોનાના બાજઠ ઉપર ખેસાડી. પછી તેના પદારવિદ્ ગંગાજળથી ક્ષાલન કરીને આચમન કર્યું. પૂજાવિધિ આવતાં મેં તે સ્ત્રીના મુખને ચુંબન કર્યું. અખીલ, ગુલાલ, ચુવા-ચંદન, કેસર, પુષ્પ, ગંધ, ધૂપ વગેરે વસ્તુઓથી તેનું અર્ચન કરીને નૈવેદ્ય ધરાવ્યું અને—

નતારા પ્રેમતણા પાઠ કરું કે પાયે લાગું આજ,

તાઈ પૂજન હું કરું, કે શું કરું હું કાજ.—એ મંત્ર લાળીને મારી સ્ત્રીના કપાળ ઉપર મેં એક લાલ હિંગલોક જેવું તિલક કર્યું અને અક્ષત ચોંટાડયા. પછીથી તે સ્ત્રી બાજઠ ઉપરથી ઉડીને ધરમાં આગતેમ ફરવા લાગી, અને મને ખરેખર એમ લાગ્યું કે મારા ધરમાં કોઈ દેવતા ફરે-રમે છે.” આ ઉપરથી તેણે બીજા પુરુષોને ન્યાયશાસ્ત્રાધારે સમજાવ્યા કે “જ્યારે એક સ્ત્રી પૂજાય તો ધરમાં એક દેવતા રમે, તો જ્યારે સ્ત્રીઓ પૂજાય તો ધરમાં દેવતાઓજ રમે.”

ખરેખર પુરુષો આ સૂત્રનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરવાથી ફસાયા, પટકાયા અને આખરે પસ્તાયા. સ્ત્રીઓએ પોતાના બળની ધરમાં જમાવટ કરી અને પોતાનો દોર ચલાવવા માંડ્યો. પુરુષો તે દોર રહેવા લાગ્યા-રહેવાની ટેવ પાડતા ગયા-અરે તે રહેવાને ટેવાઈ ગયા અને આખરે ‘ઢેકું ભાંગીને ધૂળ કરી.’ સ્ત્રીઓએ ઘણા ઘણા હકકો માગવા માંડ્યા અને પુરુષોએ કોરે પાને મતું મારી આપ્યું. ધરનું ઘણું ખર્ચું વેગળું મૂકાયું અને સ્ત્રીઓએ બહારની હવા લેવા માંડી. જ્યારે આવા સંયોગો પ્રાપ્ત થશે ત્યારે સ્ત્રી સમાજ કેવો હશે તે વિષેનું જ્યાન ગંગાકર્ સંવતના પહેલા સૈકામાં એક ઓલિયા જોશી તેમનો પોતાનો બનાવેલો અજ્ય યાને ગજ્ય વરતારો આપણા માટે તેમની પાછળ મૂકતા ગયા છે તેમાં છે. તે રવિવાર પછી જે શનિવાર આવે છે તે દિવસે મને અચાનક હાથ લાગી ગયો છે. તે નીચે પ્રમાણે છે:—

“ જ્યારે પુરુષો સ્ત્રીઓ તરફ સમાન ભાવથી જોશે ત્યારે સ્ત્રીઓ ધીમે ધીમે પુરુષોના માથે ચઢી વાગશે. પહેલાંના હકકોથી નહિ ધરતાં પુરુષોના હકકો ઉપર તેઓ ત્રાપ મારશે. પોતાના પહેરવેશમાં કોઈ આર પ્રકારનો ફેર કરશે. જેને જે ઢબ પસંદ પડશે તે ઢબમાં પોતાનો વેશ સજ્જશે. પુરુષનો વેશ પહેરવાનું તેમને વધારે પસંદ પડશે, અને રંગભૂમિ ઉપર પુરુષપાત્ર તરીકે કામ કરશે, જોકે પુરુષનો વેશ અને સ્ત્રીનો સૂર-એ બંનેનું મિશ્રણ ઘણુંજ ખરાબ-ખેડોળ લાગવા છતાંયે તેની દરકાર નહિ કરશે.

“ કસરતની બાબતમાં પણ ઘણો ફેર કરશે. કુવામાંથી ઝપાટાબંધ પાણી ખેંચવાને બદલે ટ્યાક ટ્યાક ‘કેરેમ’ રમશે. ઘડાદોડને બદલે લીંબુ-ચમચાની રમત વધારે પસંદ કરશે, જાણે કે લીંબુનો રસ ચમચામાંથી પસાર થઈને પોતાના મુખાર્વિન્દમાં જતો હોયને અને તેથી કરીને જઠરાગ્નિ તેજ થતો હોયને. શેતરંજ નહિ ખેલતાં ગંજી વધારે ટીચશે. પોતાના બાગમાં નીચા નમીને ઘડાથી છોડવાઓને પાણી નહિ પાતાં બટાકા ટોપલીમાંથી કાંદા કાઢશે. વિગેરે વિગેરે.”

“ હાથ, પગ, નાક, કાન વગેરેનાં આભૂષણોને બંધનો સમજીને તેઓને તોડીને વેગળાં ફેંકી દેશે, અને કેડે હાથ મુકીને કહેશે કે ‘આવી જાઓ.’ પોતાના મગજની બુદ્ધિમાં વધારો કરવા માટે તનતોડ મહેનત કરશે. અને છેવટે, મસ્તક ઉપરના કેશ બુદ્ધિની વૃદ્ધિમાં અડચણ કરે છે,

એવી મહાન શોધ કરશે. આ શોધના પરિણામે તેઓ પ્રસંગ મળે પોતાના કેશની 'આધા' ઉતરાવશે. કોઈ એક સરખા તો કોઈ ચઢતા ઉતરતા વગેરે જાતની રીતો વાપરશે.”

“ એમ કહેવાય છે કે જ્યારે કાર્યેજ અને રોમ વચ્ચે એક વખતે વરસાદના દિને એક મોટું યુદ્ધ જામેલું, ત્યારે કાર્યેજના પુરુષોનાં ધનુષ્યોની પણુછો ભીંજાઈ ગઈ અને તેથી તૂટી ગઈ. તે વખતે તેમની સ્ત્રીઓએ પોતાના લાંબા ને મજબુત કેશ કાપીને તેની પણુછો ખનાવવા માટે તે કેશ પુરુષોના ચરણે ધર્યાં. તેની પણુછો ખતી અને પછીથી કાર્યેજના પુરુષોએ રોમન લોકોને હંકાર્યા.

“ જ્યારે ભવિષ્યમાં આવી કોઈ આકૃત આવી પડશે ત્યારે તેઓ કંઈ પણ આપી શકશે નહિ. મરતક ઉપરના અવશેષ રહેલા કેશને કોઈ પણ પ્રકારના તેલનો અભાવ થશે, અથવા તો તેલ તે વાળને જોઈને લાડકીને ખાર ગાઉ સુધી લાગી જશે. ગમે તે જહાનાનો આશ્રય લઈને કે તીવ્ર ક્રિયા મંદ બુદ્ધિને લઈને કેટલીક સ્ત્રીઓ જીંદગીપર્યંત કૌમારવ્રત ધારણ કરશે—અગરતો એમને એ ધારણ કરવું પડશે, વગેરે વગેરે.”

ખરેખર અનેલું પણ તેવુંજ અને એ વરતારો ખરો પડ્યો. પછી સ્ત્રીઓએ અમુક જાતનાં કઠોર તપ, અષ્ટસિદ્ધિ અને નવનિધિ વગેરે વસ્તુઓ ઉપર તેમનો હાથ અજમાવવા માંડ્યો. કેટલીકે પાર્વતીના જેવાં કહેવાતાં ઉગ્ર તપ સાધ્યાં. તે તપના આધારે તેઓએ સ્વર્ગારોહણ કરવા માંડ્યું. સ્વર્ગને મોટી મોટી નીસરણીઓ મૂકીને જથાખંધ સ્ત્રીઓ આરોહણ કરતી. આ બધું જોઈને પુરુષો બહુજ નિરાશ થતા, અને મનમાં ગણગણતા હતા કે પોતે ફસાયા અને હાથમાંથી બાજી ગઈ. પણ આશાનાં બિંદુ રૂપે કોઈ કોઈ વખતે આકાશવાણી સંભળાતી કે જે સ્ત્રી પોતાનું ધર ભાંગીને અહીં આવશે તેને માટે ખીલકુલ ઉભા રહેવાની પણ જગા નથી. અને તેમ કરનારને તેઓને પાછો રસ્તો માપવો પડશે. આ સાંભળીને પુરુષોને મનમાં આનંદ થતો અને સ્ત્રીઓને ફરીથી ધૂળ ચાટતી જોવાને તલસી રહેતા હતા. પોતાના સાહસમાં નિષ્ફળ નીવડવાની ખીકથી સ્ત્રીઓ પુરુષોની સાથે મળતી રહેતી. તેઓ સંગીતકળા, નાટ્યકળા, અભિનયકળા, ચિત્રકળા વગેરે કળાઓથી પુરુષોનાં મન પ્રકુલિત રાખતી. નૃત્યકળા તેમણે હાથ કરવા માંડી હતી. તે વખતે એટલે એ જમાનામાં કોઈક 'ગરબા' જેવી વસ્તુ હતી. ખીચડી, રોટલી કે લાડુ અથવા કોઈ પણ જાતની મિઠાઈ જેવો એ ખાદ્ય પદાર્થ હશે કે કેમ તે આટલે લાંબે કાળે કળાતું નથી. પણ એક વાતતો એકસ છે કે જ્યારે જમણ પ્રસંગે અથવા તો નવરાત્રિના દિવસોમાં સ્ત્રીઓ તે ચીજ પુરુષોને આપતી ત્યારે તેઓ બેહદ ફીદા થઈ જતા અને તેમના ઉપર વારી જતા. પોતાના સાહસમાં નિષ્ફળ જતાં પાછું ડગલું ભરવું પડે તેથી તેઓ પુરુષોની સાથે સારી રીતે સુલેહ જાળવી રાખતી, કારણ કે પોતાના પહેલાંના હક્ક સ્વીકારવા પડે તેવો વખત આવવાનો સંભવ હતો.

આવી પરિસ્થિતિ એ જમાનામાં ઉપરિચિત થયેલી. આપણને અને તે જમાનાને કંઈ પણ સંબંધ નથી. પણ ઇતિહાસનો અભ્યાસ આવશ્યક અને ઉપકારક છે એમ સમજી આટલી તસ્દી લીધી છે, અને આપી છે. એજ મિતિ ન્યૂઝર્જક સંવત ૧૧૧૯.

Bhailal B. Patel.
Inter Arts.

ॐ

“ અક્કલ અંધારે કેમ લૂંટાઈ ? ”

એક વખતે શંકર અને પ્રહ્લા બે ભેગા થયા. પ્રહ્લાએ કહ્યું કે મહને ગમતું નથી માટે કાંઈ કામ આપો. આથી શંકરે પ્રહ્લાને એક માટીનો દડો આપ્યો અને કહ્યું કે હું સાંજે પાંચે ફરું ત્યાં સુધી દડાથી રમજો.

શંકર ગયા એટલે પ્રહ્લાએ દડામાંથી પુતળાં બનાવવા માંડ્યાં. આમ કરતાં કરતાં સાંજ પડી ગઈ. પ્રહ્લાને લાગ્યું કે શંકર આવી પહોંચશે એટલે તેમને ઉતાવળથી બધા પુતળામાં જીવ મુક્યા. એટલામાં તો રાત પડી અને પ્રહ્લાએ આંધેથી શંકરને આવતા જોયા એટલે તેમને અક્કલનો ઢગલો અંધારામાં જ કર્યો અને પેલા પુતળાઓને કહ્યું કે હું શંકરને મળવા જઉં છું અને તમે આ ઢગલામાંથી અક્કલ વહેંચી લેજો.

ન્યાં આમ કહીને પ્રહ્લા ગયા એટલે પેલા પુતળાઓએ અંધારામાં અક્કલની લૂંટ ચલાવી ત્યારથી મનુષ્યો ઓછીવત્તી અક્કલવાળાં થયાં.

G. C. Desai B. A. L. L. B.

“ હાલરડું. ”

“ હાલો હાલો ” બાળ હું ઝુલાવું હાલરડું,

પેટે સુપ્રીત હો ખેનીના વીરલા.....

“ હાલો હાલો ” બાળ.....

માણે સુખ સોણલાં નિંદર આવાસમાં,

વદનારવિંદ મલકાવો ઉલ્લાસમાં.....

“ હાલો હાલો ” બાળ.....

વ્યોમે વિહરજો તમે સ્વપ્નના વિમાનમાં,

ચંદ્રલોકે ચંદ્રબાલ થઈને આનંદજો.....

“ હાલો હાલો ” બાળ.....

સૂર્યવંશી વીર સૂર્યલોકે વિરામજો,

સક્ત-અશ્વી રથે ગગન ધૂમટ દિવાવજો.....

“ હાલો હાલો ” બાળ.....

“મેટ્રીકની પરીક્ષા ક્યાં આપી હતી?”

“વડોદરે”

“પરીક્ષાના હોલમાં ગળવામાં પવાલું લઈ ગયા હતા કે?”

“ના જી, પરીક્ષાના હોલમાં અમને કંઈ પણ લઈ જવાની મનાઈ હોય છે.”

અત્યાર સુધી સુરેશ સમજ્યો નહોતો કે આ ગોળમટોળ સાહેબ પરીક્ષાના હોલમાં લંબ-ગોળ પવાલું લઈ જવાનું કેમ કહેતા હતા. એને મન તો એમજ હતું કે પવાલાનું પૂછીને પછીથી ભૂમિતિની આકૃતિઓ વિષે કંઈ પૂછવા માગતા હશે.

ત્યાં તો જરાશંકર મહાકાળીના રોષમાં, ભાષણની પદ્ધતિએ ગજી જઈયા “તહમે તો બ્રષ્ટ છો. આવા બ્રષ્ટ વિદ્યાર્થીઓનું અહીં કામ નથી. જે પવાલે મુસલમાન, પારસી, ખ્રીસ્તી, ટેડ, મોચી, સુતાર, વાણીયા વિગેરે બધાએ પીએ તેજ પવાલે તમે પાણી પીધું!! કેટલું ઘોર પાપ!! આમજ હિંદુ ધર્મનું સત્યાનાશ થવા બેઠું છે ને?”

ગરીબ બિચારો સુરેશ તો સદજ થઈ ગયો; શહેરમાં કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ જેમાં રહેતા હોય તેવી બોડિંગોના સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ પણ આવા હડહડતા અંધ સનાતની હોય તે જોઈ એ આભોજ ખની ગયો. દરમિયાન જોડે બેઠેલા ગવરીશંકર પણ, મનમાં તો રાતાપીળા થઈ ગયા. પણ તેમને તો સુરેશનું હોસ્ટેલનું ખર્ચ પૂરું પડે તેવું ન હોવાથી, ગમે તેમ કરીને તેને તે બોર્ડિંગમાંજ રાખવો હતો, અને સુરેશનેય લાણવાની ગરજ હતી.

“સાહેબ, હવેથી નહિ પીઉં.”

ગરજ પડ્યે ગદ્દને પણ આપ કહેવો પડે તે કહેવતનો સુરેશ તેની જાંઘીમાં પહેલીજ વખત અનુભવ કર્યો. બાકી જો તે સરકારી, દેશપ્રેમી અને ટેકીલા કુટુંબમાં જન્મ્યો હતો અને મોટો થયો હતો. તેને ક્રેન આમ કંગાલ વચન બોલવાં એ વસમા ધા સમાન હતાં; પણ બોલવાં પડ્યાં.

મોટી જીત ઝળા હોય તેવી લાગણીથી જરાશંકર બોલ્યા “ડીક છે, તહમે બ્રષ્ટ થઈ ગયા છો, છતાંએ સુધરી શકો તેવા છો એટલે મહને આનંદ થાય છે.”

“પણ સાહેબ, તે મીસ્ટર એક વખત બ્રષ્ટ થઈ ગયા તે હવે એમને એમ પવિત્ર કેમ થઈ જાય?”

સુધીર એ... “તો; ચાલાક હોઈ ઘણી વખત જરાશંકર... પરી શકે તેવી સ્થિતિમાં

मन वधारामा पहला धारणना विद्यार्थीने वातया.

“ जात्या “ साहेब, महारं नाम सुरेश्वर गवरीशंकर शर्मा, ऐम ओवा.

सुरेश निश्चर रखा; अटले नराशंकरे आगण यथाव्युं, “ तहमे अही ज्या धारणमा
साणवा भागे छी ? ”

“ साहेब, हुं अही आर्ट्स कॉलेजमां प्रीवियस इनासमां साणवातो छुं. ”

12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200

201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300

301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400

401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500

બિચારા ‘અઠારમી સદીના અધ્યાપક’ નો શું વાંક ? વળી વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ પોતાની ભૂલ કબૂલ ન કરવાનો અને વિદ્યાર્થીઓ ઉપર ખોટો વટ પાડવાનો જે મોહ આ જમાનાના કોઈ કોઈ શિક્ષકોને તેમજ પ્રોફેસરોને થઈ આવે છે, તે મોહ જરાશંકરને પણ હતો. તે પ્રમાણે મોટેથી બોધ આપતા હોય તેમ તેમણે ચલાવ્યું “ જુઓ, વિદ્યાર્થીઓ, ત્હમે દુનિયાદારીમાં સમજતા નથી. આપણે પાપ કરવું ન જોઈએ; છતાંએ કોઈ દિવસ થઈ જાય તો ઘણી લખ્ખન છપ્પન ન કરવી. ખાસ ધ્યાનમાં એટલુંજ રાખવું જોઈએ કે કોઈ તે જાણી જાય નહિ. અને આને માટે શિખા વિગેરે વસ્તુઓથી છાપ પાડી શકે તે માટે ત્હમારે તૈયાર રહેવું જોઈએ. બાકી ઈશ્વર તો ગમે તેવું પાપ ન જાણે કર્યું હોય તો હરકોઈને માફ કરે છે. ”

આ બોધ તો સર્વે વિદ્યાર્થીઓએ સાંભળ્યો. તેમને રસ પડ્યો, ભણવાનું મૂકી ઈ આ તમાસો જોવામાંજ પડ્યા.

સુધીરે કહ્યું. “ ત્યારે સાહેબ ગમે તેવું પાપ છાનામાના કરીએ તે તો ચાલેને ?

“ હા, પણ તેમાંએ વખત અને સંજોગોનો વિચાર કરીને ચાલવાનું હોય છે. ”

“ ત્યારે સાહેબ એ સંજોગો વિષે અમને કંઈ શીખવાડવું જોઈએ. ”

~~જરાશંકર શું કહેવું તેની સૂઝ ન પડવાથી બીજાઓ અને છેવટે “ બસ, હવે પછીથી, સુધીર, બહુ ડાહ્યો ના થા... મ્હને મ્હારા કામમાં ખસેલ ન કર ” એ શબ્દોથી પોતાની છેલ્લી સત્તા અજમાવી. અને ફરીથી સુરેશને સંબોધીને પૂછ્યું “ ત્હમે રોજ સંખ્યા કરો છો કે ? ”~~

“ જી ના. ”

આ વખતે જરાશંકર સમજી ગયા કે દરેક બાબતમાં ઉંડા ઉતરવાથી બનવા જેવું થશે, એટલે વાત જવા ઈ આગળ ચલાવ્યું “ સૂર્યને અગ્નિ આપતાં આવડે છે કે ? ”

“ હા જી. ”

“ બોલો અગ્નિ આપતી વખતે કયો મન્ત્ર બોલાય ? ”

સુરેશ કંઈ બોલી ગયો અને જરાશંકરે કહ્યું “ બરાબર છે. ”

પાછો પેલો સુધીર વચમાં બોલી ઉઠ્યો “ સાહેબ, એ અગ્નિ આપવાનું પ્રયોજન શું ? ”

જરાશંકર ચીઠાયા તો ખરા. પણ આ વખતે તો જરૂર પોતે સુધીર અને બધાય વિદ્યાર્થીઓ ઉપર છાપ પાડી શકશે તેમ જાણી પાછા ભાષણ કરતા હોય તેમ બોલ્યા, “ અગ્નિ આપતી વખતે આપણા હાથના પાણીમાં સૂર્યનાં કિરણો પડે અને ત્યાંથી પરાવર્તન થઈ આંખમાં પ્રવેશ કરે. એટલે એ આખાય વિશ્વનું સોનું રૂપ આપણાં ચક્ષુઓમાં અને ત્યાંથી જ્ઞાનતંતુઓ મારફત શરીરમાં આવે. ”

સુધીર એકદમ બોલી ઉઠ્યો “ પણ સાહેબ, અગ્નિ તો આપણે આપણા ઘરમાં રહીને પણ આપીએ છીએ તેનું શું ? ”

જરાશંકરને હજુએ પોતાની વાતમાં શ્રદ્ધા હતી, બધાને સમજવી શકશે તેવી આશા હતી, એટલે શેઠમાં બોલ્યા “પણ બેવદૂદ કિરણોનું વક્રીભવન થાય કે નહિ? તેનું વક્રીભવન થઈને ખારીમાં થઈને હાથના પાણીમાં પડે એમાં વળી પૂછવાનું શું?”

પણ સુધીર એમ કંઈ ગભરાય એમ નહોતો. તેને તો સત્યની ખાતર લડવાનો શોખ હતો, હીંમત હતી.

“ત્યારે સાહેબ કિરણો પરભાર્યા આંખમાંજ કેમ ન આવે? વક્રીભૂત થઈ પાણીમાં બચ અને પાણીમાંથી પાછાં આંખમાં આવે તેમાં તો નક્કામો બેવડો શ્રમ પડે ને?”

હવે જરાશંકરને કંઈ સૂઝયું નહિ. તે ગભરાણા; અને છતાંએ આ વિદ્યાર્થીઓ ગમે તેવા તો પણ ઇશ્વરમાં માનનારા હતા તેથી ઇશ્વરના નામની મદદ લઈ જીત મેળવવા તેમણે છેલ્લો પ્રયત્ન કર્યો, “ઇશ્વરની ગતિ અકળિત છે. અને સોનાં રૂપાં તે કંઈ વગર મહેનતે મળે?”

સુધીરને પાછલો ભાવ સાંભળી વંધારે પ્રેરણા આવી; અને ડરતાં ડરતાં પણ કહ્યું “સાહેબ, અગ-જલિ આપ્ને સોનુંરૂપું કેવી રીતે મળે?”

જરાશંકરને હવે ન કૂટકે કહેવું પડ્યું “સૂર્યના કિરણોમાં જે ઘોળું અને સોનેરી લાગે છે તે આખા વિશ્વનું સોનુંરૂપું અગ-જલિના પ્રભાવે આપણા શરીરમાં આવે તે કેવું અહો-ભાગ્ય કહેવાય?”

સુધીર નીડરતાથી બોલ્યો “સાહેબ, કહો કે ન કહો, પણ મને તો સોના રૂપાની વાતમાં જ શ્રદ્ધા નથી બેસતી. અમે પ્રીઝીક્સમાં તો એમ શીખીએ છીએ કે કિરણોમાં સાત પ્રકારના રંગજ હોય છે.”

જરાશંકર બહુજ મુંઝાયા અને તેમણે હરવખતની માફક સત્તાથીજ ખીચારા સુધીરને ચૂપ કરી દીધો.

હવે વિદ્યાલયોમાં જવાનો વખત થયો હોવાથી સુધીર વિગેરે બધા વિદ્યાર્થીઓ જમવા ચાલ્યા.

ગવરીશંકર આ બધો તમાસો બેઠા બેઠા સાંભળતા હતા. તેમને લાગ્યું કે સુપરીન્ટેન્ડન્ટમાં કાંઈ બાણી નથી, અંધ શ્રદ્ધાળુ હોઈ છોકરાઓને પણ એવા બનાવી મૂકે એટલે જરાશંકર તો હજી પોતાની વિદ્યાર્થીની સાથે વાદવિવાદમાં થયેલી હારને લીધે વિચારમાં ને વિચારમાં હતા તેવા-માંજ ગવરીશંકર, “સાહેબજી ત્યારે સાંજે આવીશું.” એમ કહી ચાલતા થયા; ખીજેજ દિવસે અમદાવાદ ઉપડી ગયા.

અને સુરેશ તો આ રહ્યા અત્યારે ઇ. ૧૩ માં, તેનેતો માથે શિખાએ નથી. એ સંધ્યાએ નથી કરતો અને પેલી વૉટરરૂમમાંથી પાણી પણ પીએ છે.

રામરાય દવે.

સીનીયર, ખી. એ. કલાસ.

હૃદય-મિલન.

૧

શુક્રવારની સંધ્યા.

(સાગરની એક પાર જુવાનીમાં ઝૂલતો અને મનના મહેલો ખાંધતો યુવક ઉભો છે; બીજી પાર એક મંદ, નિર્મળ હાસ્ય કરતી બાલા ઉભી છે.)

યુવક—

એ બાલા ! આવ.

બાલા—

નહીં આવું.

યુવક—

કંઈ કારણ ?

બાલા—

સાગરની સહામે પાર કેમ અવાય ? આખો સાગર શેં કપાય ? કાલે આવીશ.

(યુવક હસે છે; બાલા હસે છે. બાલાની ઝીણી સાડી સાગરની મંદ લહરીઓમાં ફરફરે છે. બાલા જાય છે.)

૨

શનિવારની સંધ્યા.

યુવક—

એ બાલા ! આવ. એક દિન આવી જા, વાતોનાં વન ઘૂમી જા.

(સહામે પારથી જવાબ નથી આવતો.)

(એ ઘેલો યુવક રાત અને દિવસ ગિરિશૃંગોમાં અને સાગરના કાંઠે કાંઠે તરફટાઓમાં રહે છે, પંખીઓને પૂછે છે. બાલાને તેડવા જલમાં તરંગી નાવ મોકલે છે.)

(યુવક સાગરનાં સંધ્યા. જલમાં કાંકરીઓ નાંખે)

યુવક—

તહારી કાલ ક્યારે આવે ? આવ, હવે તો આવ.

તહારા ઉરની ઉમિઝોથી મહારો સૂનો મહેલ ઉભરાવવો છે.

બાલા—

(ફરકતા હાસ્યથી)

કાલ.....

(બાલા હસે છે અને જાય છે)

(યુવકને રાત્રે અશ્રુ આવે છે. એક એક પળ ગણે છે કે ક્યારે કાલ આવે.)

૪

સોમવારની સંધ્યા.

યુવક—

એ બાલા ! આવ.

બાલા—

એ યુવક ! આવ.

(બાલા આશાના આંગણે ઉભી છે. યુવક ઉતાવળાં પગલાં ભરતો સાગરમાં ઝંપલાવે છે. બાલા પણ સહામી પારથી અંદર ઉતરે છે. વ્યોમના તારલીઆ એની સાથે અથડાય છે. બાલા ન શરમાય તેથી ચંદ્ર નહાની શી વાદળીમાં લપાય છે. અને સાગરની મધ્યમાં ભેટે છે અને એકાએક અદૃશ્ય થાય છે.)

સાગરનાં મોજાં—

આવજો ! આવજો !

(તરૂંધટામાંથી પંખીડાં વિદાયગાન ગાય છે. નહાની સરિતા રડતી રડતી પિતાની ગોદમાં લપાય છે. જ્યોત્સ્ના જગપર એની સાડી પાથરે છે)

નખી સરોવર ઉપર શરત્પૂર્ણિમા.

મન્દાકાંતા.

પેલી આછા ધુમસ મહોંથી ઝંગમાલા જણાય;
 નામી નીચાં તટ તર ઝૂમે મંદવારિ તરંગ;
 વ્યોમે ખીલ્યાં જલ ઉર ઝીલે અભ્રતા શુભ રંગ;—
 સૂતું ત્હોયે સર ઉદરમાં ચિત્ર કાંધ વણાય.
 વીચિમાલા સુભગ હસતી, જ્યાં લસે પૂર્ણચન્દ.
 શીળા, મીઠી અનિલલહરી વૃક્ષની વૃક્ષરીમાં;
 સૂતીંતી તે સલિલલોન થૈ મૂકતી પાય ધીમાં;
 વૃક્ષે વ્હે એ લઘુગતિ, નિશા વ્હેતી એવી સુમન્દ.
 ત્યાં તો જાણે જલ શર્શોતણા ચાર સંયોગમાંથી
 હતંત્રીને કુસુમકુમળી સ્પર્શતી અંગુલિ કે !
 અર્ધા મીંચ્યાં નયન નમતાં, ગાન આ આવ્યું ક્યાંથી ? !
 ગાતી ચન્દ્રી ? હૃદય કવતું વા હશે મન્ત્ર શું કે ?
 ને ત્યાં અન્તઃશ્રુતિપટપરે મંજુ એ ગીત રેણે:—
 “સૌન્દર્યોથી: ઉર ઝરણુ ગાશે પછી આપ મેજે.”

જેશી ઉમીઆશંકર જેઠાલાલ.

નોંધ: છેલ્લા પંક્તિનો ચારંત્ર

(ધન્ડર આટર્સ.)

ઉપરોક્ત ના સ્તોત્ર

‘સૌન્દર્યો’ ના સરલા.

મહારા પિતાશ્રીની Deccan Collegeમાંથી અહલી થવાથી અમે મુંબઈ આવ્યા. શરઆ-
 તમાં અમે હેરીસન રોડ પર ‘કુંજ નિવાસ’માં રહ્યા. આ વખતે મહારી ઉમ્મર દશેક વર્ષની હશે.

કુન્દનરાય ખેરીસ્ટર અમારી આજુમાં રહેતા. તેમને સુરેશ ને સરલા એ બાલ હતા. સરલા
 તે સરલાતાનો નમુનો હતી.

મહારી જ્હેન શશિકળા સરલા સાથેજ Girls' High School માં જતી. ને ત્યારથી તે
 અમારે ત્યાં આવતી. આ રીતે અમારો પરિચય વધ્યો.

નિર્દોષ વયની આ વાત છે. સરલા હંમેશ અમારે ત્યાં આવતી ને અમારી રમતમાં સર
 ભાગિની થતી. મ્હને તેનો સરલ સ્વભાવ બહુજ પ્રિય હતો ને તેથી તેની તરફ અત્યંત વ્હાલલરી
 દષ્ટિએ જોતો. તે વખતે તેનામાં કે મહારામાં શરમાંકુરો કૂટ્યાં ન્હોતાં. અમે નિર્દોષજ ગમ્મત

કરતાં. રમતાં કદીક હું અત્યંત હેત આવતાં તેનાં ગૌરા ગાલ પર ધીમી લપડાક લગાવી નહાસતો ને તે સ્મિતભર મુખે મહારા સામું જોતી.

અહા! તે વખતનાં મધુર સ્મરણે હૃદયમાં કંઈને કંઈ થાય છે. એક વખત મહને યરાયર યાદ છે કે એક તરફ આળકો ને બીજી તરફ આલિકાઓ રમતી હતી. હું રમતો નહોતો ને તેમની મંડળીમાં જઈ તેમને અને ખાસ કરીને સુહૃદ સરલાને સતાવતો હતો. છેવટે બહુ થતાં એકાએક તે સુકોમળ હૃદયથી રડી જવાયું.

અરેરે! તે વખતે મહને બહુ પસ્તાવો થયો. સ્ત્રીહૃદય કેટલું કુમળું છતાં પ્રેમાબ્ધ હોય છે તેનો ખ્યાલ તે વખતે આવ્યો.

તે રડી પડી પણ કોઈની પાસે ફરિયાદ કરી મહને ઠપકો અપાવવા જેટલીયે તે કૂર ન થઈ. તેની આવી ઉદાર વૃત્તિ જોઈ હું તો છક્કજ થઈ ગયો. અરેરે! માશી માગવા જેટલીયે હિમ્મત ન ચાલી.

પાછાં અમે હસ્યાં, રમ્યાં. ને એ સ્મરણનું વિસ્મરણ કર્યું.

તે વાતને આજે વર્ષો થયાં. સરલા તે ત્યારની સરલા નથી. આજે તો તે એક સુશિક્ષિત બાળા છે તેની સ્કુલની માનીતી સ્કોલર છે. આજે તેનું ગૌરવર્ણુ મુખ શરમના શેરડાથી કેંક અલૌકિક સૌન્દર્યે દીપી રહ્યું છે. આજે હું ને તે એક બીજાને યોલાવતાંયે અચકાઈએ છીએ. માત્ર આંખો વડેજ અવાચક સંદેશ આપીએ લઈએ છીએ.

કુન્દનરાય ટાયફોઇડના ભયંકર રોગથી પરલોકવાસી થયાને આજે ત્રણ વર્ષ થયાં; ને ત્યારથી તેનું કુદુંબ સરલાના મામા મુકુન્દરાય ડોક્ટરને ત્યાં રહે છે. સરલાની બા રમાબહેનનો સ્વભાવ સારો હોવાથી નણુંદ ભોળાઈને સાઈ અને છે. વળી મુકુન્દરાય નિઃસંતાન હોવાથી મૃદુમામી સુરેશ સરલાને પોતાનાં બાળ જેમ રાખે છે.

હવે બ્યારે હું પ્રીવિયસ પાસ થયો ત્યારે અમે અહીં રહેવા આવ્યા. ને કોઈ કોઈ દિવસ સરલા, રમાબહેન, મૃદુબહેન વિગેરે અમારે સાં આવતા.

એક દિવસ તેઓ મહારે ત્યાં આવ્યા. હું આવકાર દઈ મહારી રૂમમાં ગયો. Homer વાંચવા લીધું, પણ નજર બુકમાં ને કાન ખહારની વાતોમાં રોકાયા. વાતપરથી માલુમ પડ્યું કે મહારાં બા ને રમા બહેન બેજ હતાં. સરલા શશીબેનની રૂમમાં ગયેલ હશે. આ વખતે રમાબહેનને “અમારી સરલા, કાન્તા બહેન, તમારી થાય તો કેવું સાઈ. ને વિનયભાઈ પણ હવે કાંઈ નહાનો નથી.” એમ કહેતા સાંભળ્યું, ને બા શું ઉત્તર આપે છે તે આતુરતાથી સાંભળવા લાગ્યો. બાએ સંમતિ આપીને એ વર્ષ પછી હું બી. એ. થઈ ત્યારે વિવાહ કરવાનું ભાવી વેવાણાએ નક્કી કર્યું, આ સાંભળી મહારે હૃદય કેટલું ઉછળ્યું હશે તે તુંજ કલ્પજે.

આ વાતને થોડા દિવસ થયા. હું મહારી રૂમમાં બેસી ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ વાંચતો હતો, ત્યાં પોસ્ટમેન મહારા નામનું એક કવર નાંખી ગયો. કવરપર કોઈ અપરિચીત છતાં સુંદર ને સુધ્ધ

અક્ષર હતા. કવર ફેડયું. હું તો અકિત જ થયો. કવર સરલાનું હતું ને તે દિવસે તેણે પણ મહારી પેઠે વાત સાંભળેલ ને તેથીજ પત્ર લખવા પ્રેરાઈ. આ રીતે અમારી વચ્ચે પત્ર વ્યવહાર શરૂ થયો.

આ પ્રમાણે બે વર્ષ વીત્યાં. હું બી. એ. પાસ થઈ મહારી કોલેજનો Fellow થયો. વેકેશન હોવાથી આ વખતે હું જુનાગઢ મહારા મામાને ત્યાં 'ગિરિ ચરણે' રહેલ કરવા ગયો.

હજી અમારો વિવાહ થયેલ નહિ. અમારી જ્ઞાતિમાં ભણેલની અછત હોવાથી હું પાસ થયો ત્યારે ઉપરાછાપરી કેટલાંયે માગાં આવ્યાં. આમાં જીતેન્દ્ર કરી અમારી જ્ઞાતિમાં-પૈસાને અંગે-પ્રતિષ્ઠિત ગણાતા એક ગૃહસ્થ અહીં 'વીણાઉદ્યાન' માં રહે છે; તેમની પુત્રી વિનોદા હાલ સરલા સાથે મેટ્રીકમાં છે, તેનો સ્વીકાર-તેઓ જ્ઞાતિમાં પૈસાવાળા ને ઉચ્ચ ગણાતા હોવાથી-મહારા પિતાંશ્રીએ કર્યો ને તે ખચ્ચર મહને આપ્યા. આ જાણી મહને Shock જ લાગ્યો. આ વાત ખરી છે કે ખોટી તે પણ પરખી ન શક્યો. છેવટે વિવાહ રદ કરવા તાર કર્યો. વિવાહ રદ નહિ થાય તેવો જવાબ આવ્યો. સાથે મહને પણ તેડાવેલ.

દરેક વ્યક્તિ પોતાનો સ્વાર્થ આવે ગમે તેવો વિશ્વાસ ત્યજી પોતાના લાભનું કાર્ય ખીજને ભોગે કરે છે. મહારી આજે પણ રમાજહેને આપેલ વચન તોડ્યું, આ જાણી મહને ઘણુંજ દુઃખ થયું. બે દિવસ સુધી તો બેચેનીજ રહી; ને ભવિષ્યના દહાવાની આશા આમ એકદમ ચક્રદાઢ જાણી મહાઈ હૃદય રડવા લાગ્યું. ને બિચારી સરલા! તેનું શું? તેના ઉગતા પ્રેમાંકુરોને આમ છુંદી નાખનાર માયાપ પ્રત્યે બે ઘડી તો અભાવ થયો ને મુંખજ જવુંજ નહિ એવો વિચાર કરી પત્રથીજ સહમજવવા એક લાંબો પત્ર લખ્યો. પણ તેથી કંઈ ના વળ્યું. ને હું મુંખઈ આવ્યો. ઘણુંયે સહમજવ્યું પણ બધું વ્યર્થ. મહારી દશા 'સુડી વચ્ચે સોપારી' જેવી થઈ. એક બાજુ માતાનું દુઃખાતું મન; બીજી બાજુ સરલાનું પ્રેમદુભ્યું જીવન. મહને થયું કે પરણું નહિ, નહારી જાઉં, સન્યાસી થાઉં, આત્મહત્યા કરું. પણ ક્યાં હતું તેટલું આત્મખળ? જે માયાપે નહાનપણથી પોખ્યા તેનું જગતદષ્ટિએ નજીવી ગણાતી બાબત માટે મન દુભવવું અયોગ્ય લાગતાં, આત્મખળની ખામીને લઈ, માતાની આજ્ઞાને નમી, સરલાને ઠોકર મારી. આ રીતે તે અજાણુ વ્યક્તિ વિનોદા સાથે વિવાહ થયો ને લગ્ન પણ બે માસમાં જ નક્કી કર્યાં. છેવટે 'પડયું પાનું સુધારી' લેવા મન ફેરવ્યું, પણ તે સરલાતા કેમ વિસરાય?

છેવટે ઘણાંયે વિચારને અન્તે મહારા લગ્નને દહાડે જ છેલ્લો પત્ર લખવા વિચાર કર્યો ને એક સરલ ને ટુંકો જ પત્ર લખી મેં પોસ્ટ કર્યો. ધારેલ કે તે પત્રથી તેનું હૃદય દુભારે, તેના કુમળા હૈયે આઘાત લાગશે ને મહને ફૂર ગણી ધિક્કારશે. મહારી કાયરતા પર તે ચીઢાશે. પણ બીજેજ દિવસે તેનું કાર્ડ આવ્યું :

“હેરીસનરોડ : મુકુંદ નિવાસ,
મુંબાઈ.

“પ્રિયભાઈ,

અભિનંદુ છું સુધઁઞ્ઞાએ તમ દમ્પતીને. ને ‘વિનય-વિનોદાનું જીવનનાવ પ્રેમલક્ષેસે વિનાવિદ્ય સંસાર સાગર તરે,’ એ શુભ આશિષ.

સરલા.”

કેવો ઉદાર આત્મા !

ત્યારબાદ અમારો પત્રવ્યવહાર અંધ થયો. ને ‘દુઃખનું ઓસડ દહાડા’ એ રૂએ અધુન ધીમે ધીમે વિસારે પડ્યું. પણ સરલાની સરલતા ન વિસરાઈ.

હું એમ. એ. થઈ ઇંગ્લેન્ડ ગયો ને બે વર્ષ રહી પાછો આવ્યો ને અહીં એલ્ફીસ્ટન કોલેજમાં પ્રોફેસર નીમાયો.

એક દિવસ હું મહારી એક છુક શોધતો હતો. ત્યાં અચિન્ત્યાં સરલાના પત્રો નજરે ચડ્યાં; વાંચ્યાં. ભૂતપૂર્વ થયેલ ઇતિહાસ ખડો થયો; હૃદય રડ્યું. ને સરલા હાલ ક્યાં છે, ને શું કરે છે તે તપાસ કરવા મન દોરાયું.

નર્મદાતટે એક સુંદર બાલઆશ્રમ છે. એની અધિકાત્રી, આ-જન્મ અવિવાહિત રહેલ કોઈ દેવી છે. એને લઈ આજે તે આશ્રમની પ્રતિષ્ઠા વધી છે. એનો આશ્રમ આદર્શ વિચરે છે, તે દેવી તે કોઈ નહિ પણ મહારી (શા હક્કે કહું ?) સરલા-અરે ! ભૂલ્યો. સરલાદેવી.

ધન્ય તે દેવીને ! તે પુણ્યઆત્માને ! આવીજ દેવીઓ ભારતમાતાને સ્વાતંત્ર્યના આરે સુખહિન્ડોળે હિંચકાવશે.

પણ હું આટલો સ્વાર્થી શાને બન્યો ? મહારી ક્રોમળતા, મહારી રસિકતા, મહારો વિશુદ્ધ પ્રેમ એ સમયે ક્યાં છૂપાયાં ! અરેરે ! મહારી (મહારી કહું ? શા હક્કથી ?) સરલા સહામે આટલો અવિશ્વાસુ શેં નિવડ્યો ? માતાની પિતાની આજ્ઞાને વશ કેમ થયો ?

આ પ્રશ્નો હજુએ મહાઈ હૃદય મુંઝવે છે ને દુભવે છે.

આજે સહમજ્જય છે કે મારા પિતાની તે આજ્ઞા ન માનવામાં હું પાપ ન કરત. એ આજ્ઞા ન માનીતેય હું પુણ્યશાળી થાત. પણ શું એ આજ્ઞા માનવામાં આજ્ઞાપાલન કરતાં શુદ્ધ ને દૃઢ પ્રેમ ભાગે છે તેવા આત્મબળની ને શક્તિની ખામી ન હતી ?

દિલીપકુમાર દિવેટિયા.

॥ ॐ ॥

મહાસાગરના મન્ત્રો.

(૧)

અમાવાસ્યાની ભરતી આવે ને મહાસાગરનાં જળ ઝોલે ચઢે; માનવ પ્રકૃતિના ઝોલા તો એને મન કંઈ નથી. ભરતી આવે પણ બીકથી ધપતી વધે; પાછળ ઓટતો આવે છે ને? અતિ ઉચ્ચ સ્થાને પહોંચેલા મનુષ્યને પણ પતનનો ભય હોય છે. કુદરતી લીલાને ન્યાય તેની પૂર્તિ આપે છે.

પાણીમાં હાથની મૂઠી વાળી, માત્ર હાથ ભીંજ્યો, પાણી સમાયું નહિ. દુનિયાની વાસના ને મોજ એવાંજ ક્ષણિક છે એવો ભાસ તરત થયો. થોડા સમય પછી ક્ષારની પીડા જણાઈ. અસ-લને આડંબરથી ઘેરાએલી જગસમાજની બહારથી સુંદર ને આકર્ષક દેખાતી રૂપાવલીનો ખ્યાલ આવ્યો.

જરા દૂર કિનારે રેતીમાં મુઠી ભરી. સફેદ છીપોલી ને નાની શંખલીઓ તથા ચળકતી રેતીના કણ હાથમાં લઈ તપાસ્યાં; અતિ ઉંડાણમાં મોતી, પ્રાણીઓ ને ઘણીએ અસંખ્ય ચીજો વસે છે. મહાસાગરમાં કુદરત આવો ભંડાર સંચય કરે છે.

દૂર ભાગી તૂટી હોડીઓનાં અવશેષ તણાતાં આવતાં હતાં. એક એકથી ભિન્ન પંથે વિચર્યાં, પાછાં સાન્નિધ્યતા પ્રાપ્ત કરી વળી અન્ય માર્ગે પરવાર્યાં. આમ કેટલીયે કાષ્ટ આદિ વસ્તુઓ મળી વિખૂટી પડતી હતી. જગત એક મહાસાગર નથી ?

x x x x x x x

(૨)

ધન્દુ અને ઉદ્ધિ-કવિ અને કુદરતની એ અણમોલ જોડી-ઇન્દુની કળા તો નિહાળી છે ને? બીજને દિવસે વક્તા અને કમશઃ અધિકતા પ્રાપ્ત કરે છે એ. સુધાનાં પાન સુરને કરાવે એ. ને જગતને તિમિરથી વિમુક્ત કરી નિશાએ પુણ્ય તેજથી ઓપાવે એ. પૂર્ણિમાએ તો તે પ્રકુલ થાય. ચાંદનીમાં રસ રૈલવતા કુદરતના પદાર્થને એ પૂર્ણતા અર્પી અમૃત સિંચે છે ને ?

શરહની પૂર્ણિમાએ જગતભરને ગજવતી સાહેલીઓની સંગે ગરબા ગાતી સુંદરીઓની હાકલે તે કેવો ચમકે છે ?

ધવલતાને રૂપેરી રંગે વિશ્વ આખાને એ ઓપાવે. એના તેજમાં એ મધુર રણુકારથી સંગીત ગાતી સુંદરીઓએ ક્યાં વિશ્વનાં ગાન ગાયાં નથી? છતાં : સર્વત્ર શાન્તિ ને સૌમ્યતા કેવી પ્રસરે છે એ ?

પરંતુ અમાવાસ્યાએ એ તેજ ક્યાં હણાઈ ગયાં? કુદરતે તેનાં તેજ અને માધુર્ય હરણુ કરી લીધાં છે. અને પેલો અપૂર્વ શત્રુ રાહુ તો તેના તેજની અવગણના કરવા સદાય તત્પર થઈ ભમ્યા

કરે છે. અને પૂર્ણ પ્રકુલ્લ હોય છે ત્યારે પણ પેલો શ્યામ ડાઘો,-ધસાયો ધસાય નહિ ધોવાયો ધોવાય નહિ-જન્મથીજ સાથે જડાયો; એ શેણે જાય?

મહાન પુરુષોમાં આવાં કંઈક કલંક હશે ના ?

કુદરત શું શીખવે છે ?

ચંબકલાલ કે. દવે. બી. એ.

“.....દેવીની આરાધનાએ.”

હે.....દેવી,

યુવકનાં ભાવિં ઘડતી, તેઓને જીવનનો ઉજવળ પંથ બતાવતી, હે વિધાત્રી તારો પ્રતાપ અપાર છે, તારાં ગૂઢ રહસ્યોનો પાર પામવા માટે અલ્પમતિ મનુષ્ય અશક્ત છે. હે ભગવતી, કેવી કેવી અને કેટલા પ્રકારની તે તારી આરાધનાઓ! શી તેની સામગ્રીઓ તૈયાર કરવાની અનહદ જાણસા અને અથાગ મહેનત! શો તેને માટે વ્યતીત કરાતો દીર્ઘકાળ? શું આ બધું તેઓની તારા પ્રત્યેની આંતરિક લાગણીઓ પ્રદર્શિત નથી કરતું?

તારા મંદિરે આવતાં પહેલાં પ્રાતઃકાળથી સેંકડોનાં મગજમાં તારી આરાધનાની સામગ્રીના વિચાર સ્ફુરે છે ને તેઓને આંદોલને ચઢાવે છે. વળી જો તારો કોઈ સેવક ખરેખરો ભાવિક ભક્ત હોય તો તે આગલી રાતથી જ તારાં સ્વપ્ન અનુભવે છે. ગમે તેવા ડોળધાલુઓના મગજમાં પણ બાહ્યાંડબરને ખાતર તારી પૂજનની સામગ્રી તૈયાર કરવાના વિચારોની પરંપરા શરૂ થાય છે. જો કે એકનિષ્ઠા, એકાંતિક ભક્તિ અને પૂજ્ય ભાવ અને પ્રેમથી તારી સેવા કરનાર તો ફક્ત જૂજ શ્રદ્ધાળુ ભકતો છે; પરંતુ ખીમ્મોને પણ લોકાચારને અનુસરી, તેમજ તારા મંદિરના પૂજારીઓને અમે ખરા સેવક છીએ એમ બતાવવા ખાતર પણ તૈયારીઓ કર્યા વિના ચાલતું નથી.

અત્યારના સુધરેલા જમાનાની માન્યતા મુજબ ખીમ્મ દેવ દેવીઓની પૂજા તો ફક્ત અંદ-શ્રદ્ધાળુઓજ કરે છે; પણ તારી સેવા ઉઠાવવા માટે તો આ વીસમી સદીની ફેશનમાં ફરનાર, અને સુધારાના હિમાયતીઓ હોવાનો દાવો કરનાર, પ્રત્યેક શિક્ષિત યુવક યુવતી હંમેશ તત્પર માલમ પડે છે. યુવક વર્ગ તને મંત્રોચ્ચારથી તુષ્ટ કરવાને માટે મંત્રો તૈયાર કરવાને બદલે તેઓ પોતાના હાડમાંસ અને રૂધિરથી ભરેલા શરીરને શણગારવાનો પ્રયત્ન આદરે છે. તેઓ પ્રાતઃકાળમાં ઉકતાંજ ‘સ્વહસ્ત નાપિત્યમ્’ ની પ્રચલિત રીઠીને અનુસરી પોતાના પઠનાલયને ક્ષૌર કર્મસ્થાન બનાવી દે છે. પછી સ્નાનાદિથી પરવારી મંથ્યા પૂજા બાજુપર મૂકી શરીરને જુદાં જુદાં દૃષ્ટિબિંદુથી શણગારવામાં બાકીનો વખત ગાળે છે. આ બધાંથી મુક્ત થયા પછી જો કાંઈ થોડો

ધણે સમય મળે તે તારી પૂજના પાઠો આમ તેમ પાનાં ફેરવી લાણુવામાં ગાળે છે. ભોજન વજેરેથી પરવાર્યા પછી મંદિરે જવાની ખરી ધામધુમ શરૂ થાય છે. મંદિરે જવા માટેજ અમે ઘોઝેલાં કપડાં પહેરીએ છીએ, એવો ખોટો ડોળ કરી કિંમતી, લલકાદાર કપડાંથી શરીર શોભાવવાના યત્નો ફરી શરૂ થાય છે. યુવતીએને માટે તો પૂછવું જ શું ? તેઓનામાં તો કુદરતી રીતે પ્રથમથી જ ધર્મપરાયણતા વધુ અંશે રહેલી હોય છે; અને વળી તેઓ તારી જાતિનીજ છે તેથી તેઓ તારા પ્રત્યે વધુ સ્નેહથી શ્રદ્ધા રાખી તારી સેવા અનતા પ્રયાસે કરે એ સ્વાભાવિક છે. તેઓ તારે માટે આરાધનાની જે જે તૈયારીઓ કરે છે તેનું વર્ણન તો કરી શકાય એમ જ નથી.

આવી રીતે ઘણા ઘણા દિવસ તારી સેવા ઉઠાવ્યા પછી તારા સેવકો તારી પાસે કાંઈ પણ કૃપાભર્યા બદલાની આશા રાખે તો તે અસ્થાને તો નજ લેખાય. જેકે ગીતામાં તો શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે કહ્યું છે કે કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચ ન । પરંતુ તે સત્યયુગના નિઃસ્વાર્થી દિવસ તો ગયા, અને હવે તો પરસ્પર વિનિમયનો સમય પોતાનું સામ્રાજ્ય સર્વ ઠેકાણે પ્રવર્તાવી રહ્યો છે.

તો આવી રીતે પ્રત્યેક યુવક યુવતી કે જે તારી સેવા વર્ષના પ્રથમ દિવસથી, એકનિષ્ઠા અને ભક્તિભાવથી આદરી રહે છે, અને પૂર્ણાહુતિના સમયે પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરવા તત્પર બની પોતાનો તારા પ્રત્યેનો અનહદ પૂજ્યભાવ પ્રદર્શિત કરે છે; તેઓના અંતરની ઉચ્ચ અભિલાષાઓ વર્ષને અંતે પ્રેરણાનાં અમૃત પાઈ ઉલ્લંગ સાકૃષ્ય પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ અર્પણ કરી તેઓને જીવનમાં કાંઈક નવું કરી બતાવવાની તક મળે એવું દાન તેઓને આપશે કે ?

Raman T. Adhvaryu.
First Year Arts Class.

પાણીડાં.

(ગરબો.)

શાણી સાહેલી મહારા હૈયાની વેલડી,
પાણીડાં ભરી ઘર સંચરી, રે બહેન !
ઓઠી મનોહર નવરંગ ચુંદડી,
નાજીક અંગે સુહાતી, રે બહેન !
માથે મૂક્યું મીઠા પાણીનું ખેડલું,
હાથમાં ગાગર છલકાતી, રે બહેન !

શાણી સાહેલી૦

મુખથી ઝરે મીઠાં અમૃત વેણુલાં,
અંતર સરિત ઉભરાતી, રે જહેન !
હસતાં છૂટે શીળી સેરોપિચૂષની,
ક્રામળ વદન પથરાતી, રે જહેન ! ૨
શાણી સાહેલી૦

કંઠે સુહાય માળ સુંદર કુસુમની,
સૌરભ મીઠી પ્રસરાતી, રે જહેન !
ચરણે સુહાય મંજુલ અંજર અણકતાં,
મધુર શી ! ચાલ મદમાતી, રે જહેન ! ૩
શાણી સાહેલી૦

કાશીલાલ ઍસ. પટેલ,
સીનિયર બી. ઍસ. સી.

વિધુરાત્મા.

ધનધૈર મેઘલી રાત જામી હતી. આકાશમાં એકાદશીના મસ્તકે આવેલા ચંદ્રને ઢાંકી દેતાં કાળાં ધુમ્મ વાદળાં ધૂમતાં હતાં. સાયંકાળે ઝીણું ઝરમર વરસી વરસાદ પૃથ્વી પલાળી ગયો હતો; ને હજી વાતાવરણમાં વરસાદ તૂટી પડવાનાં ચિહ્નો હતાં. સર્વત્ર તમરાંના તમતમાટ સિવાય અપૂર્વ શાન્તિ પથરાઈ હતી.

ભોગવતીની રેતીમાં શ્મશાન ઘાટે એ સમયે એક ચન્દનકાષ્ઠની ચિતા ભડભડ બળતી હતી. પાસે ઉભો એક માણસ સુગંધિ-દ્રવ્ય-મિશ્રિત ઘી એમાં મોટી પરનાળે હોમતો હતો. ચિતા લગભગ બળી રહેવા આવી હતી.

એ સાયંકાલે રમણની જીવનપ્રિયા રાધિકા મૃત્યુ પામી હતી. ખરેખર, રાધિકા રમણની સ્નેહવેલી રાધિકાજ હતી; ને એવોજ સ્નેહવેલો રમણ પણ હતો. રમણ રાધિકાને કેવું મ્હાતો એ કહેવાને શબ્દો અધૂરા છે. જેણે કદીએ જીવનમાં સ્નેહ કીધો છે-મ્હાણ્યો છે, જેને એ પ્રણય ચિનગી જરીયે દઝાડી ગઈ છે તે જાણશે કે રમણ રાધિકાને કેવું મ્હાતો !

એ રમણની હૃદયદેવી, એ રમણનો આત્મા આ ચિતામાં બળતો હતો ને એનાથી થોડે દૂર શબવત્ રમણ, વત્સલ પિતાને પડખે, ચિતા સામે અનિમેષ નિહાળતો ફાટી આંખે એઠો હતો. આસપાસ કેટલાંક સગાં-જહાલાઓનું ટોળું અરસપરસ કાંઈ ધીમી વાત કરતું બેઠું હતું તે સહુના ઉપર બળતી ચિતાનો આંખો ઉઝાસ પડતો. સમસમ કરતી રાત વહી જતી હતી.

શ્વેત દાઢીજટાથી ફિરતાશા દીસતા વૃદ્ધ પિતાથી પુત્રનું આ દુઃખ સહાતું ન હતું. આવા કૈં જખમ ઉપર જખમ ઝીલી રીઢા થએલા એ વીર યોદ્ધાશા ઓપતા, વૃદ્ધને મુખે ને વક્ષઃસ્થલે અનેક અણુરૂઝાયલા ધા શી કરચલીઓ પડી હતી. વણુશબ્દ, મુંગે મ્હોયે, અંતરની જવાલાઓને અંતરમાંજ શમવી એમણે ધણાયે જીવનયુદ્ધ ખેલ્યાં હતાં. પોતાના રમણનેયે એ એવોજ જોવા ઈચ્છતા. તેથી અસહ્ય દુઃખનેયે દાખી રમણને માથે ધ્રુજતો હાથ ફેરવતા એ બોલ્યા: “બેટા!”

રમણે સાંભળ્યું નહિ-સ્પર્શ પણ ન લેખ્યો. તેની બધી ઇંદ્રિયો જાણે ખહેર મારી ગઈ હતી.

રમણને ધુધરીયાળે વાળ ભરવેલી આંગળીઓ સેરવી એના મ્હોંએ ને આંખે કોમળ હાથ ફેરવતા વૃદ્ધ ફરી બોલ્યા: “બેટા! શું જુએ છે?”

રમણ સાવધ થયો-ચમક્યો. વૃદ્ધનો પ્રશ્ન ન સમજાયો હોય તેમ પૂછ્યું:

“શું કહ્યું? પિતાજી!”

“એમાં હવે શું જુએ છે? બેટા! એમાં હવે કશું રહ્યું નથી, ભાઈ! તત્ત્વ તત્ત્વમાં ભળી ગયાં!” વૃદ્ધનો કંઠ ભરાઈ આવ્યો.

“ના, પિતાજી, નથી જોતા? એ ચિતામાંથી માઈ જીવનતત્ત્વ મને પુનઃ પાછું મળે છે. હા...અહભૂત, શું નહિ? ‘ફિનિક્સ’ ની વાત તો બહુવાર વાંચી-સાંભળી હતી. આજે સાચી થતી દેખું છું! જુઓ, જુઓ, પિતાજી, રાધા આવી...” ચિતા ભણી હાથ લાંબાવતો, કાંઈ જોઈ રહેતો, રમણ આવેશમાં અડધોએક ઉભો થઈ ગયો.

“રમણ, તું ગાંડો નહિ થાય. બેસી જા.” વૃદ્ધે કપાતા હૃદયે દુઃખાર્ત પુત્રનો હાથ ખેંચી પાસે બેસાર્યો. ઉંડી, ઝાંખી, ભીની આંખોમાંથી નીચલી સફેદ પાંપણ ઉપર થઈ એક અશ્રુખિન્દુ સરી પડ્યું.

“ના, પિતાજી, હું સાચેજ કહું છું. આ ચિતામાંથી રાધા ઉઠી, આવી, મારામાં આ સમાઈ ગઈ! હું જીવું છું ને? રાધા ગયા પછી હું જીવતો હતો?” પોતે જીવંત છે એ સાંખિત કરવા જાણે ચકરવકર નયને રમણ ફરી ઉભો થયો.

“અરે, ભાઈ, બાપુ, આમ શું કરે છે? ગયાં કદિ આવ્યાં છે? મારા બાપ!” વૃદ્ધ અને એની સાથે આખુંયે ટોળું ઉભું થઈ રમણને આશ્વાસવા લાગ્યું; આવા ને એવાજ કૈં ડહાપણના શબ્દો કહેતા સૌ તેને ઘેરી વળ્યા. આવા કૈં કૈં જખમ સહનારા આ સહુયે અનુભવી વીર યોદ્ધા હતા. દુઃખને વખતે શ્રુતિને પુરાણના ડહાપણનો આખેયે દરિયો ડોળનારા, ને ‘શું થાય?’ ‘એમાં કંઈ આપણો ઉપાય છે?’ એવાં જ્ઞાનનાં “વેદવચનો” વડે વાતો કરી સહુયે એ રક્ષ હૃદય અજબ ઘૈર્ય ધરનારા હતા.

રમણ હાથ પગ પછાડી બેસી ગયો. બંને હાથે માથાના વાળ પીંખતો થોડીવારે, કકળતા સ્વરે, એ બોલ્યો:

“પિતાજી, પિતાજી, આવીજ રીતે તે દી-યાદ છે? પાંચ વર્ષ ઉપર-‘નિર્માણ માણેક’ ખોયાં હતાં! યાદ છે, પેલી જોગણ આવી શું કહી ગઈ હતી? એ ચિતામાં તે દી’ ખૂદન બળી ગઈ-હા, બળીજ ગઈ! કદિ, કદિયે એનાં મ્હેં ઉપર પછી જીવનહાસ્યની રેખા જોઈ છે? બળી ગઈ, હા, બળીજ ગઈ!”

રમણ હજુ સુધી જરી પણ રડી નહોતો શક્યો. હવે તે નિરર્ગળ રડ્યો. વૃદ્ધે રડવા દીધો કે હૃદય હળવું થશે.

રમણનું હૃદય વિધાઈ-ચીરાઈ રહ્યું હતું. તેની આંખમાંથી વહી પડતી અશ્રુધાર જાણે તેના હૃદયની ઉન્હી લોહીની ધાર હતી. પાંચ વર્ષ ઉપર ખોયેલા પ્રિય બહેની માણેકલાલ, તે એ હૃદયમાણેક ગુમાવી એની પાછળ જૂરી જૂરી મરતી, આખાએ વહાલસોયા કુટુંબની લાડિલી, ખૂદન નિર્માણ-એ ‘નિર્માણમાણેક’ ગુમાવ્યાને હૃદયદ્રાવક પ્રસંગ અત્યારે પુનર્જીવિત બની રમણના હૃદયને રડાવી રહ્યો હતો. એનાં આંતર્યાક્ષુ આગળ એ પ્રસંગમાંથી એક જોગણનો પ્રસંગ તો ‘સિનેમા દિલ્મ’ ની જેમ ઝડપથી પસાર થઈ ગયો હતો. એ આ:—

રાત્રિને સમયે આમજ ચિતા બળી રહી હતી. કોઈ અવધૂત જોગણ જેવી દીસતી બાઈ એવે, માથે ઝળહળતી અગ્નિની શધડી લઈ, એ ચિતા પાસે આવી; તે એના લણી નિર્દેશ કરી બોલી: ‘યહ કયા જલતા હૈ?’

“દેખોને, શય જલતા હૈ.” પાસેના માણસોએ કહ્યું.

“હં, કિસકા હૈ?—પુરૂષકા હૈ કિ સ્ત્રીકા?” જોગણે પુછ્યું.

“પુરૂષકા” જવાબ મળ્યો.

“નહિ, નહિ, તુમ જૂઠ જોલતે હો. સ્ત્રીકા હૈ—સ્ત્રી જલતી હૈ!” એવું કહી, ગુસ્સે થઈ, કશું બચડતી એ જોગણનો ચાલી ગઈ પણ રમણના પિતાને એનું કહેવું ખરું લાગ્યું હતું ને ધીમે સ્વરે રમણને કહ્યું હતું “રમણ, જોગણ સાચું કહી ગઈ, સ્ત્રી જલે છે!”

એ સ્મરણ રમણે પિતાને આજે એવાજ પ્રસંગમાં તાળું કરી આપ્યું હતું; તે એજ સ્મરણે રમણને રડાવી મુક્યો હતો.

પણ રમણ ઝાઝું રડી ન શક્યો. હજુએ બળતી ખૂદનના અનલે રમણનો, અત્યારે અચાનક ફૂટી નીકળેલો, ઉંડો ઉંડો અશ્રુકૂપનો પ્રવાહ પણ શોષી નાંખ્યો. ફરી સાવેગ એ બોલ્યો:—

“એ બળી ગઈ: મને પણ આળી નાંખો. પછી શાંતિ થશે. દુનિયાનાં ડાહ્યાંએ એજ કરશે!”

રમણનાં નયન ચોપાસ અસ્વસ્થપણે ધૂમતાં હતાં. એમાં હૃદયવ્યાકુલતાની જવાલા જલતી હતી.

બધાંને લાગ્યું કે રમણ ગાંડો થઈ જશે. પણ એના પિતા રાબ્યના દિવાન હતા, તે વૃદ્ધાવસ્થામાંયે કાંઈ એવી તીખી પ્રકૃતિના માણસ હતા કે એ છતાં બીજાંની ન કશુંયે બોલાય કે ન

ડગલું દેવાય. રમણના પિતા પુત્રીના તાબા દુઃખસ્મરણથી વિદાઇ રહ્યા હતા તે ઘડીએક બોલી ન શક્યા. એટલે રમણ નિઃશ્ચિંત્ત સ્વેચ્છાનુસાર બોલતો હતો.

પણ એના છેલ્લા શબ્દોએ હદ આવી. જરા કડક સ્વર ધારી એના પિતા બોલ્યા:

“રમણ, રમણ, રાધા મારી પુત્રી નહોતી? તુંજ એને ચાહે છે, એમ? અમારાં હૃદયની તને પરવા નથી? અહીં સાથે આવવાની તને રજા આપી તે આટલા માટે કે? વિચારતો નથી કે ઘરે સહુની કેવી સ્થિતિ હશે? ખૂંદેન.....ખૂંદેન આશ્વાસન માગતી તારી વાટ જોતી હશે, ખ્યાલ છે? તે દી, તે દી હા.....વૃદ્ધને કુમો ભરાઈ આવ્યો ક્ષણેક અટકીને ફરી બોલ્યા, “તે દિવસ તારા રડતા હૃદયને એણેજ આશ્વાસન આપ્યું હતું, ભૂલી ગયો? જરા પુરૂષ થા. ચાલ જો ચિતા શાંત થઈ ગઈ. સ્નાન કરી લે.”

રમણ સાંભળી રહ્યા. સાંભળવા દરમ્યાન વચને વચને એના હૃદયમાં ને મગજમાં ભૂકમ્પ શા અનેક આંદોલન મચી ગયાં. સામાન્ય નિયમ વિરૂદ્ધ જઈ પિતાએ સ્મશાન સુધી આવવા એને રજા આપી તે વિષે સાંભળી એના હૃદયમાં દુઃખ, ઘૃણા ને રોષ ઉત્પન્ન થયાં. સ્ત્રી સદાને માટે મૃતપતિ સાથે ચિતાએ ચડી સ્વર્ગ સાંચરે તો એ ધર્મ્ય; પુરૂષથી સ્મશાન સુધીય ન જવાય! વળી પોતે પુરૂષજ છે; સ્ત્રી હોત, રાધાની જગ્યાએ હોત, તો તો પ્રિયના દેહ છોડતાની સાથેજ પોતેય દેહ તજી દીધો હોત, એ વિચારે પિતાનું પુરૂષ થવા બોધતું વાક્ય સાંભળી એના રોમે રોમ ઉભાં થઈ ગયાં, જાણે શરીરમાં વીજળી દોડી ગઈ! જગત આખાએ જાણે ગુજરેલ કોઈ ભયંકર અન્યાયનું સામટું વેર એકવાર એ જગતને પગ તળે કચરી-છુંદી મારી વાળવા ઇચ્છતો, એ જગતની હૃદયહીન પૌરૂષભરી નીચતા સામે તિરસ્કાર મિશ્રિત રોષ ભયોં, ને અંતે પોતાની એકલવાયી નિઃસહાય દશાનું ભાન પામતો રમણ ઘડીએકમાં મુખપર કેટલાયે ભાવ ધારી ગયો. પણ એ સહુય અદમ્ય વેગને સમદુઃખિની, સ્નેહાળ ભગિનીના વિચારે દાંતના એક કર્કષ કચડાટ સાથે દાખી દીધો. પછી એ મનમાં ગણગણ્યો: ‘હા માઈ ઋણ અદા કરવું રહી જાત. ઠીક યાદ કર્યું, પિતાજી, ને પુરૂષ થાઈને? એટલે? એટલે કે પૂરૂષ થાઈ? ઠીક ત્યારે, રાધાને રજા આપું. નર્યોજ પુરૂષ રહું.—માત્ર પુરૂષ, પૂરૂષ, રૂક્ષ, અધમ! રાધા, રાધા, જીવન, જા ત્યારે. દેહ છોડતાં સુધી પિતાજીની આજ્ઞા પળાવી છે તહેં!—આ છેલ્લી, મારા જીવનની છેલ્લી ઘડીએ ત્યારે કાં ન માનું? જા, તું તો જા. દુઃખથી, તાપથી, પાપથી પરિપૂર્ણ, આ ગુંગળાવી મારતા વાતાવરણમાંથી તું તો દૂર થા. આત્મન, જા, આ શબ તો અહીં પડ્યું રહેશે!’ જરા ઉંચા સ્વરે ઉચ્ચારાતા એ અસ્ફુટ શબ્દો સાથે રમણ ઉભો થયો. પણ એ સાથેજ એને ભાસ્તું કે એના નયન આગળ વીજળીના દોરા શો કશોક ચમત્કાર થયો ને રાધા ધીમે પગલે સરી ગઈ. હવેજ રમણને—એના આત્માને લાગ્યું કે એ વિધુર બન્યો. મૂચ્છાં ખાઈ તેજ ક્ષણે રમણ ધરણી પર ઢળી પડ્યો!

એ અસાવધ દશામાં ગાડીમાં નાંખી રમણને ઘેર લઈ ગયા. મકાનના દરવાજેજ વાટ જોતી ખૂંદેન ખલાવરીશી ઉભી હતી. ગાડી પાસે આવતાં ભાઈની આ દશા જોઈ તેની હૃદયક્રાંત ચીસ નીકળી ગઈ.

એક પત્ર.

માય ડીયર મિત્રા,

મેઘની ટેવ છે કે વરસતાં ગર્જવું એટલે સૌ કોઈ જાણે કે પોતે વરસવાનો છે. ઘણી વખત સંજોગ વશાત્ ન પણ વરસે. વળી તું લખે છે કે લૂંગો કુમુદો પર ને કુમુદો નિશાકરપર-સુમન મધુકર પર અને મધુકર સુમનો પર-સહચાર ને ભાવના: સૌ સર્વ માન્ય!!! તેમાં લખ્યું શું?! નવાઈ લાગે છે?! સર્વમાન્ય, સહજ છે. હજુ નવાઈ લાગે છે?! પુર જહારમાં ખીલેલું પુષ્પ નિર્જન વનમાં કદાચ કરમાય. તેમાં વાંક કોનો? જવાબ શો આપશો?

આધુનિક યુગ એટલે બાળલગ્નનો ઉચ્છેદક-પુનર્લગ્નની મિમાસા કરનાર-સ્નેહ લગ્નનો સંસાર ખરોતે?! સ્નેહલગ્ન એટલે સ્નેહનાં લગ્ન. કેમ ખરું ને?! તેમાં પણ કેવી મજા?! પાશ્ચિમાત્યના જેવી, મોટે ભાગે, વળી. કારણ પાશ્ચિમાત્ય જ્ઞાનની પરીઓ તેજ આ યુગની યુવતીઓ-અહંકાર અને ઉછંખલતા ભરેલી. એટલે પૂછવાનું શું?! વળી યુવકો પણ એવા, થઈ રહ્યાં. (હાસ) એકના તરફ મન આકર્ષાય; બીજા તરફ સ્નેહના પત્રો. એમ મોટે ભાગે ચાલે. કહે એમાં વાંક કોનો? યુવક કે યુવતીનો, સમાજનો કે પાશ્ચિમાત્ય જ્ઞાનનો. પછી તારું 'સુમનને એક મધુકર ને મધુકરને હજારો સુમન' વાળું વાક્ય શી અભિલાષાથી લખાયું? સુમનોને હજારો મધુકર ને મધુકરને હજારો સુમન આપણાજ નયને નથી નિહાળતાં?! નિહાળીએ. કેમ?! કહે, તુંજ કહે કે સુમન એકજ મધુકર માટે સરજાયું છે કે મધુકરની જાતિ માટે? શો જવાબ આપીશ? તું લખે છે કે મારો મધુકર સુમને સુમને ભટકે નહિ તે જોવાનું છે. હજી જોવાનું રહ્યું? ખોટું ન લાગે તો કારણ કહું: કમળા વાળો માણસ કેવું.....માટે એ વિચારો જવાદે. અંતરના અભેદ ભાગમાંથી આવતી લાગણીઓ પર વિશ્વાસ રાખી બાહ્ય આડંબર જવા દે. આપણે શું જોવાનું કે પાશ્ચિમાત્ય જ્ઞાન આપણે ભલે મેળવીએ; પણ તેના અનુગામી ન થઈએ. તેના વિલાસી પવનના આંદોલનો આપણને ન અથડાય. સ્નેહલગ્ન આપણા પૌરાણિક યુગથી ચાલે છે?

તારો વિચાર C. I. D. માં સરવીસ કરવાનો લાગે છે; પછી તું સરવીસ કરીશ કે... હું છું એટલે સરવીસ કરવાનો વિચાર જવા દે. મારું કહ્યું માની જેમ ચાલતું હોય તેમ ચાલવા દે.

વૃક્ષલતાની ઓળખાણ સારી કરાવી. 'આછી કેસુડા રંગની સાડી પહેરી લાણુવા આવે છે. તે વખતે અંગના રંગ સાથે તે રંગનું કેવું સરસ મિશ્રણ થાય છે.' એમ લખી વખાણુ પણ સારા કર્યાં! ઠીક થયું. તારો કેટલો આભાર માનું?! પણ જરૂર લાગતી નથી. ટકોરા મારનાર ઘડીયાળ વખતસર સૂચના કર્યાં જાય છે. એટલે મારે વાંધો નથી. તારા કહ્યા પ્રમાણે હજુ સુધી મારા કોઈ સ્નેહી મારા લગ્ન કે વિવાહ મારી ઈચ્છા સિવાય નહિ કરે, કરતાં પણ લાગતાં નથી

અને કરશે તો તે અટકાવી શકવાની મારામાં શક્તિ છે. પણ તારા ટકોરા તો વખતસર સંભળાવજે. કારણકે તું તો C. I. D.-અગમચેતી!!!

વિચાર શ્રેણી બદલાઈ અને સાતમા સ્વર્ગથી સાતમા પાતાળ સુધી પહોંચી ગઈ. ગજબ ! છતાં આશા અમર !! કેટલું આશ્ચર્ય !!! એના કરતાં ન લખ્યું હોત તો.

માર્કસ લાવ્યો પણ આ વખતે જોઈએ તેટલા ન આવ્યા. ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગુજરાતીમાં Exemption આવ્યું અને મેથેમેટિક્સમાં ૧૦૭...તું જાણે છે. પણ સાયન્સમાં ગજબ થયો. આખા ૨૬!!! આ વખતે સ્કોલરશીપ ગુમાવી. જ્ઞાતિમાંથી પહેલો નંબર એક યુવક લઈ ગયો. કાન્તિ પણ મારો મટી તારો મિત્ર થઈ ગયો લાગે છે. તારા માર્કસ કહેતો નથી ને જરૂર પણ નથી.

હજુ તો હહેર ચાલે છે. એલજીઆમાં Indices ક્યાં છે અને Surds તો Absurd છે ? વખત આવે જોઈ લઈશું. તું લખે છે કે મારે એલજીઆ શીખવી છે. શીખવાડવામાં વાંધો નથી. કારણકે મેથેમેટિક્સમાં હોશિયાર !!! પણ મેથકાળ શૃંગારનો ઉદ્દીપક એટલે કંઈ ગમે નહિ. વિયોગને વિરહ તેમાં તું શીખવા માગે એટલે પૂછવુંજ શું ? (વિયોગ=વિલાસ) ખરાબર એલજીઆ શીખાય. મહેરબાની કરી વિચાર હમણાં માંડી વાળ.

યુવકો શરમાળ કે યુવતિઓ ? પાશ્ચિમાત્ય જ્ઞાન મેળવેલા-સ્નેહલગ્નના અભિલાષીઓ-તેમાં વળી શરમ !!! હાસ્ય સરી જાય છે. તારા મત પ્રમાણે તે સર્વમાન્ય. પછી શું ?! તું થાકી ગઈ લાગે છે; કે પછી કંટાળો આવ્યો ? કે એક પણ ઉપાય ન જડયો ? કે છેવટે રીસાઈશ ? છૂટ નોન્સન્સ. પણ ઠીક. રીસામણાં મનામણાં તો યુવક યુવતીઓને ઓર આનંદ લૂંટાવનાર છે. જોઈએ છીએ, ખેમાંથી પહેલું કોણ રિસાય છે.....પછી મઝા.....

એવી કોણ અભાગિણી હોય કે ક્ષેત્રમાં ઉત્તમ બી વાવી ખરાબ ફળની આશા રાખે ?
Good Bye.

માય મિત્રા,

હું છું.

(બીજો કોઈ નહિ પણ) પ્રસાદ.

ફર્સ્ટ યીઅર ઈન આર્ટ્સ.

આશા.

આશા જીવનની રસદોરી છે. જીવનદોરી તૂટે છે પણ આ રસદોરી તૂટતી નથી.

આશા દૈવી છે અને જેમ દેવો અમર છે તેમ આશા પણ મરણમુક્ત છે.

પ્રજ્ઞપતિથીયે પુરાણો એનો જન્મ ઇશ્વરના હૃદય સિંહાસને થયો હતો. એના આદેશે પ્રભૂએ પ્રજ્ઞપતિને જન્માવ્યા.

સર્વોપરિ સત્તા એ એનો જન્મસિદ્ધ હક છે. ત્રૈલોક્યમાં છે એનું સામ્રાજ્ય, અદ્ભૂત છે એનાં આકર્ષણ, અને અનિવાર્ય છે એના પ્રતાપ.

કથા એવું કહે છે કે ભરતરાજ મૃત્યુને કાંઠે હતા ત્યારે મૃગલામાં એમનો જીવ હતો- આશા હતી. એ કારણે ભરતરાજ મૃગ થઈ અવતર્યાં. આશાના એ પ્રતાપ.

ભૂતકાળે જોયું કે આશા હિંડોલે સૌ કોઈ બેઠા. વર્તમાન જીએ છે કે આશા હિંડોલે ખેસવામાં જીંદગીની સાર્થકતા છે. ભવિષ્ય જોશે કે આશા હિંડોલ જીંદગીનું અમૃત છે.

આશા હિંડોલે ખેસી ગરીબ ઘડીભર તવંગર બને છે; દુઃખી સુખ માણે છે, પ્રેમી મધુરા સ્વપ્નો અનુભવે છે. મહાત્માઓ સાક્ષાત્કાર માટે ઉત્સુક બને છે. હવાઇ કિલ્લાઓ પણ એજ હિંડોલે ખેસી આશાવાદીઓ બાંધે છે. જીંદગીને નીરસ કહેનારાઓ ઘડીકભર તેમાંજ આ રસ અનુભવે છે.

યુવાનનું હૃદય એટલે આશાનું અમૃતગૃહ. એ ગૃહમાં સુંદરતા છે અને આશાનાં અજવાળાં એ સૌંદર્યને અજવાળે છે. નિરાશાના રયામ વાદળાઓ હૃદયમાં કાજળકાળો અંધકાર પાથરે છે અને આશાનાં અમૃતકિરણો એ અંધકારને ધ્વંસે છે.

જીવનના આશ્રવૃક્ષે આશાઓના મ્હોર બેસે છે, પણ બધાએ મ્હોર ફળ્યા સાંભળ્યા છે? આશાઓનું પણ તેમજ.

આશા એટલે જીંદગીનું અમૃત ઝરણું. અખંડિત છે એનાં જહેણ; અખૂટ છે એનાં પાણી; અને અપરિમિત છે એનાં ઉંડાણ એના અમૃતજલ હૃદયની આનંદવેલને ઉછેરે છે.

આશા મનનો દૈવીદુર્ગ છે. તે મનને નિરાશાના દુશ્મનોથી રક્ષે છે.

આશા મનનો રથ છે. એ રથસ્વારીના અભિલાષ કાંને નથી હોતા ?

G. C. Desai.

J. B. A. Class.

સ્વપ્ન કવિની શોધમાં.

૧

રાત્રી રૂપેરી રાત્રીને,
સ્વપ્ન આવ્યું એકદા;
સુંદર અહા શું સ્વપ્ન એ ?
શી શાંતિમય એની મજા ?

૨

મુજ નાનડા જીવને પછી,
આશ્વાસનો કેં આપવા;
એ સ્વપ્ન મૂર્તિ સુંદરે,
ધીરે રહી મુજને કહ્યું.

૩

એ મૂર્તિ કવિરાજ તણી,
પ્રેમળ પ્રતિભા એપતી;
રૂપેરી ઘંટડી શા સ્વરે,
ધીરે રહી એણે કહ્યું.

૪

એ અંધુ મારા સૂણજે,
મધુવન વિષે રમીએ અમે;
તેનાજ આનંદો જગતમાં,
પ્રેમથી કહીએ અધે.

૫

સુંદર મધુર ઉપવન વિષે,
અમે વિચરોએ રહી ધ્યાનમાં;
ને, સૂર્યનું પ્રતિબિંબ સુંદર,
કુંડમાં નિહાળતા.

૬

કવિતા તણી કડીઓ ગૂંથી,
રસરેલ બસ, રેલાવતા;
દુનિયા અધી ડોલાવતા,
અણખૂટ આનંદ પામતા.

૭

સ્નેહ સગપણુ ને સંબંધો,
દેહના વિચારતા;
ને હૃદય રસ દરિયાવમાં,
ચિરકાળ રસ તરબોળતા.”

૮

ભણકાર એના વાગીયા,
અંતર વિષે મારા પછી;
એ સ્વપ્ન કવિની શોધમાં,
ભટકી રહ્યા અવની મહી.

હીરાલાલ વ૦ દેસાઈ.

F. Y. A. Class.

જયા જયન્તમાં એક દષ્ટિ.

કાળતરંગમાં સમાજની સુકાનને દોરનાર કવિ ઘણા નથી જડતા. આલમાં દષ્ટિ ફેંકતાં હજારો ચંદ્ર નથી ભાસતા.

નહાનાલાલ એ કોણ ? એ પ્રશ્ન આજતો નહીં પણ ભવિષ્યમાંય ઉદ્ભવે એ કવિના શબ્દોમાં કહીએ તો સૂર્ય પશ્ચિમમાં ઉગે તોય ન અને. નહાનેરાં ને મ્હોટરાં સર્વે એક સ્વરે બોલે છે “ એ ગુજરાતના મહાકવિ છે. મ્હોટી અને ઉન્નત ભાવનાના મહર્ષિ છે, દિવ્ય દેવર્ષિ છે અને રસજ્ઞતાના રાજા છે.

કેટલાયે સરસ્વતીચંદ્રો ને પ્રમાદ્ધનો, કેટલાયે મુંજ ને કાક, કેટલાયે રાષ્ટ્ર ને પર્વતો, કેટલીયે કુમુદો ને કુસુમો, કેટલીયે મીનસો ને મંજરીઓ અને કેટલીયે લીલાવતીઓ અને વિલાસવતીઓ ગુર્જર સાહિત્યમાં ઓજસ્ પ્રકટાવશે પણ જયા જયન્તની જોડલી પાસે એ બધા નક્ષત્રો.

જયા જયન્ત રસવાડીનાં ફૂલડાં; એનો માળી નહાનાલાલ. જયા જયન્ત એ શ્વેત પાંખો; ઉડનાર હંસ નહાનાલાલ. જયાજયન્ત વિશ્વની વાટમાં ધૂમતા રથના અશ્વની જોડલી; સારથિ નહાનાલાલ.

કવિઓના ગાન, કવિઓની બંસી માનવહૃદયને રસમુગ્ધ કરશે. પણ જયાને ગિરિ પર ચઢાવનાર કવિ વાંચકને પણ એ ચઢવાના મનોરથો પમાડશે. આવા આવા અનેક દલાવા લેવા હોય, કવિની રસજ્ઞતાની જાહવીમાં ઝીલવું હોય તોજ ‘જયાજયન્ત’ માં નયનોને નચાવવાને અધિકારી બનાય.

નાટકની શરૂઆતમાંજ જયાનો ગીત ટહુકો ગાજે છે. કવિની કોયલડીના ટહુકા કરતાં પણ મીઠો છે. મ્હેં એ ટહુકો સૂણ્યો નથી. પણ એક અંગ્રેજ કાર્ય અનુસાર Heard melodies are sweet, but those unlearned are sweeter than that.

જયાનો જયન્તને ઉપદેશ નાટ્યવસ્તુનો પડદો ઉંચકે છે.

જો ! જગત મ્હોટું છે.

જગતના દુશ્મનો યે મ્હોટા છે.

દિલમાંનાં દૈત્યોને જીત,

દેવોને વસાવ દુનિયામાં

ને બનાવ અવન્તીની અમરાપુરી.

આશા ને કાળ અનન્ત છે.

ગિરિદેશના રણવાસનો પ્રસંગ એ એક દોરી. અંદર ભાતભાતના પુષ્પો ગુંથાય છે. ગિરિરાજ ને રાજરાણીનો મતભેદ સંવાદ એ એક મ્હોટું પુષ્પ. ગિરિરાજના જયન્ત વિષેના ભાવ, એ પુષ્પ-માળની એક આબુના ફૂલડાં અને બીજી આબુનાં ફૂલડાં એ રાજરાણીની સ્ત્રી હઠ. આ અહ્ભુત પુષ્પમાળને રચનાર એ નહાનાલાલજ હોય. આ કવિત્વશક્તિની પુષ્પમાળ મૂકતાં પહેલાં કવિ ગિરિરાજ ને રાજરાણીની તકરાર ન લાવતાં કહે છે કે:—

રાજ્ય ચલાવવાં અધરાં છે
પણ એથીયે છે અધરાં
ખેડવાં રાજકુટુંબમાંનાં રાજતન્ત્ર.

હંસહંસીની પાછળ જ્યા જ્યન્ત દોડે છે ત્યારે જ્યા પૂછે છે કે પાંજરે ન પૂરાય તે મેના કે પોપટ ? જ્યન્ત - નારીપૂજક (Chivalrous) છે. જ્યાને ઉત્તર વાળે છે “ મેના. ” જ્યા ઉત્તર ગૃહણ કરે ? જ્યન્ત સ્ત્રી જાતિને સ્વતંત્ર માને તે જ્યા સ્ત્રીને પરતંત્ર લેખે. આ પ્રશ્ન આજે ઉપસ્થિત થાય તો ઉકેલવાનું કાર્ય કઠિન થઈ પડે.

શેવતી ને કાશીરાજનું મીલન અને તેમના વિલાસી વાગ્બાણોની પીચકારીઓ અત્યારની રંગભૂમિમાં ધણીયે વાર દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

જ્યન્ત ઇતિહાસને પાંદડે જડવો મુશ્કેલ છે. એનો પ્રેમ એ આત્મભોગનો અમૃતાક્ષર છે, સ્વાર્થવૃત્તિથી એ વ્યક્ત થયેલ નથી. જ્યા અને કાશીરાજના લગ્ન થવાના સાંભળી જ્યાને નસાડી જવા પૃથ્વીરાજ બનતો નથી. ઇર્ષ્યાનો અંગારો એના હૃદયને સ્પર્શી શકતો નથી. કારણ, એને જ્યાનો માનવદેહ નથી જોઈતો, એ જ્યાના વિવાહિત વિકાસની વાંછના નથી રાખતો, એને તો જ્યા જીતવી છે. જ્યાનો કામ જીતવો છે.

જ્યા, કાશીરાજના આગમનના પડધા સૂણતાં નાસે છે. જ્યન્ત એકલો ઝીલવા જાય છે પણ,

એકલે હાથે નહિ જ જ્યા !

કે જીત્યું નથી કે જીતશે નહિ.

ભૂલી પડેલી જ્યા, વામીઓના મન્દિરમાં આવે છે. વામી મન્દિરના પાત્રો સ્થાન પ્રસંગને અનુસરતાં જોઈવાં છે. એ મન્દિરના આચાર્યો જેવા અત્યારના કેટલાયે આચાર્યો મન્દિરમાં આવનાર જ્યાઓનું નિર્દોષ યૌવન ઉજવવાને ઉત્સુક બન્યા છે.

જ્યા ત્યાંથી છૂટી પારધીના પંજમાં પડે છે. જ્યા નાસે છે. પારધી પાછળ દોડે છે. એક શિકારી કુતરાને નહાની શી સસલી પાછળ દોડતો મૂકી કવિ એ દૃશ્યને અદૃશ્ય કરે છે.

કાશીરાજની પ્રતિજ્ઞા જડ છે. હઠ કઠોર છે. સ્નેહની પ્રતિમાઓના ચુરેચુરા કરી નાંખનાર એના જેવા કેટલાયે મહમદી ખેગડાઓ આજે પણ જીવંત છે.

જ્યાના શબ્દો આજના સમાજમાં સત્યઘોષણા કરી રહ્યા છે.

સૌન્દર્યના શિકાર

વધવા માંડ્યા છે વિશ્વમાં.

વિષયાંધ તીર્થગૌર અને જ્યા તથા તેજબાનો પ્રસંગ રોમાંચ ખડા કરાવે છે. તેજબાના તીર્થગૌર પ્રત્યેના શબ્દો આજના દરેક યુવકને મનન - “અષ્ટિની સર્વ સુન્દરીઓને

બહેન પ્રમાણુએ, જ્યન્ત અક્ષયારીઓને ઉપદેશ આપે ત્યારે ન્હાનાલાલ નવીન ગુજરાતને માટે ગર્જના કરે કે,

શોધો વિશ્વના છુપા ભેદ
ઉઘાડો હળવે હાથે
હૈયા પ્રકૃતિ માતાનાં.

આજના પિતાઓ ! આજની માતાઓ ! ન્હાનાલાલના બોલ સાંભળો.

પુત્ર એટલે પ્રગતિ,
પુત્રપુત્ર એટલે પ્રગતિની પૂજા
સંસારનો અધુરો યજ્ઞ માત ને તાત
પૂર્ણ કરશે ત્હમરો પુત્ર.

અને આર્યસન્તાનો ! માતપિતાના અધૂરા મૂકેલાં કર્તવ્યો આરંભી પૂરાં કરજો.

અક્ષયર્ય એ નાટકનો પયગમ્બરી પડકાર છે. પુણ્યજીવન એ અક્ષયર્યનો પાયો. જીવન-સિદ્ધિ એ અક્ષયર્યનું ઉન્નત શિખર.

છેવટમાં, અક્ષયવનમાં જ્યા જ્યન્ત, ગિરિરાજ રાજરાણી, કાશીરાજ વિગેરેનું મીલન થાય છે. પરસ્પર પશ્ચાતાપ અને પ્રાયશ્ચિતના આંસુઓ લહોવાય છે. 'જ્યા જ્યન્ત' એ કોઈ અનોખી જૂતિ છે. જ્યન્તની પ્રેમથી ભરેલી જ્યોત ઝળહળતી છે.

પ્રેમ ત્યાં ન હોય કામવાસના
પ્રેમમાં નથી દેહની વાંછના.

દેવર્ષિ ઉમેરે છે, એ સત્ય કથનમાં કે

વસ્તુ પાપ નથી,
વસ્તુની વાસનામાં પાપ છે.
વિલાસ અનિષ્ઠ નથી.
વિલાસની તૃષ્ણા અનિષ્ઠ છે.

ટૂંકમાં, જ્યા જ્યન્તની જોડલી જગતને જીતે છે. કામને જીતીને એ આખું વિશ્વ જીતે છે, એ જોડલી આજે જીવંત છે ગુજરાતના ગુજરાતીઓના અને ગુજરાતજોના હૃદયમાં ગુંજન કરી રહી છે. હિમાદ્રિના ઉન્નત શિખરો પર ચઢી રહી છે. બહુવીના પવિત્ર જળમાં જુલી રહી છે.

P. B. Patwari.

Junior B. A. Class.

Mehta Brothers.

Dealers in Cigarettes, Perfumery, Stationery,
High class fancy goods and novelties.

SPECIALITY.

Fountain Pens, and spare parts are
sold cheaply and repaired in original
style.

Visit once and be satisfied.

THREE GATES, AHMEDABAD.